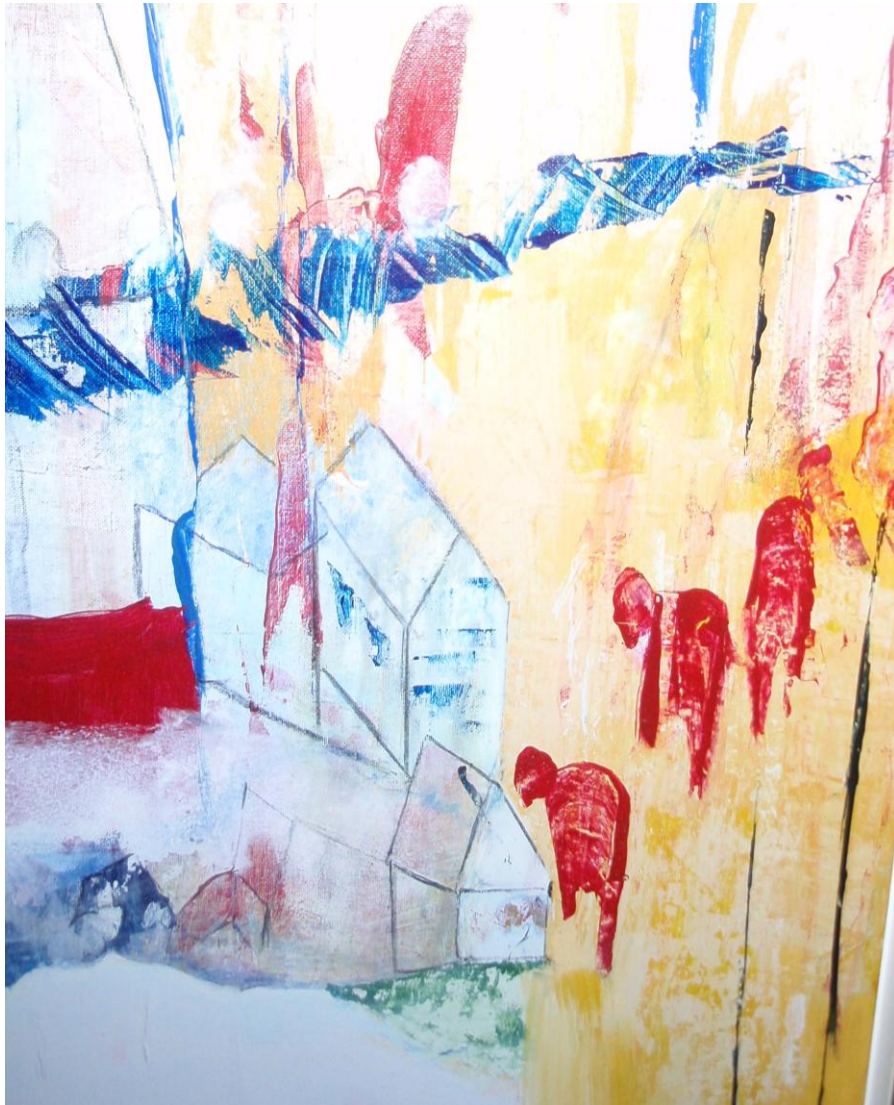

Fattigdom i børnehøjde

Børns oplevelser af en opvækst i fattigdom

Heidi Sørensen

November 2010

Fattigdom i børnehøjde
Børns oplevelser af en opvækst i fattigdom

© CASA, November 2010

ISBN 978-87-92384-66-9

Elektronisk udgave: 978-87-92384-67-6

Center for Alternativ Samfundsanalyse
Kigkurren 8 M
2300 København S.

33 32 05 55

www.casa-analyse.dk

Forord

Mens jeg har skrevet specialet "Fattigdom i børnehøjde", har jeg ikke mødt et eneste menneske, som ikke har en mening om børnefattigdom. Om hvordan danske børn er fattige, hvornår de er fattige, og hvorfor de er fattige. Meninger som nogle gange er politiske, ofte er følelsesmæssige og næsten altid relateret til folks eget liv.

Jeg har heller ikke mødt en person, som ikke har udtrykt empati, når jeg har fortalt om mine møder med otte fattige danske børn. Jeg er blevet overrasket over interessen for den danske børnefattigdom – fra både frivillige organisationer, fagfæller og privatpersoner. Jeg er blevet overrasket over, hvor stærkt folk reagerer på emnet. Og hvor stærkt de reagerer, når jeg har fortalt om børnenes oplevelser af en opvækst i fattigdom.

Reaktionerne viser, at det er et emne, som ligger danskerne på sinde. Uanset hvad man måtte mene om socialpolitik, fattigdomsgrænser og den danske velfærdsstats fremtid, så sker der noget, når det er børn, der rammes. Når voksne rammes af fattigdom, kommer politiske, faglige og almene diskussioner ofte til at handle om, hvorvidt de ikke også selv har et ansvar. Det argument fremføres ikke, når vi taler om børn. Jeg tror, at det er, fordi børn er uskyldige. De har ikke ansvar for den situation, de er i. Derfor prikkes det ved vores retfærdighedssans.

Jeg har under hele min specialeskrivning siddet på CASA – Center for Alternativ Samfundsanalyse – som har været et yderst inspirerende miljø. Jeg takker for god diskussion, råd og sparring, og er dem meget taknemmelig for, at de har villet udgive mit speciale som rapport.

Vi har valgt at udgive specialet "Fattigdom i børnehøjde", da der er brug for viden og debat på området. Det håber vi, at specialet kan bidrage til – både blandt praktikere, frivillige, politikere og personer, som er generelt interesserede i det sociale børneområde eller socialpolitik.

Rapporten er en redigeret udgave af specialet, hvor tungt, specialeobligatorisk bilagsmateriale er fjernet.

Jeg takker de otte børn og deres familier, som har åbnet deres hjem og tanker for mig. De er det bærende element i specialet. Deres historier er lagt frem i bilagsbeskrivelser. Uden deres åbenhed var det ikke muligt at få det indblik i børns oplevelser af den opvækst i fattigdom, som specialet har givet.

Heidi Sørensen og CASA

November 2010

Fattigdom i børnehøjde

Børns oplevelser af en opvækst i fattigdom

1. INDLEDNING OG PROBLEMFORMULERING	3
1.1 ARBEJDSSPØRGSMÅL	5
1.2 LÆSEVEJLEDNING	5
2. BØRNEFATTIGDOMMENS OMFANG OG KARAKTER	7
2.1 HVOR MANGE ER FATTIGE?	7
2.2 HVEM ER FATTIGE?	10
2.3 HVORDAN FATTIGE?	11
3. TEORETISK RAMME	13
3.1 FATTIGDOM	13
3.1.1 HVAD SKAL VI KALDE DET?	13
3.1.2 RELATIVE AFSAVN	14
3.1.4 FATTIGDOMSDEFINITIONER OG MÅL	16
3.2 DET BØRNESOCIALE FELT	20
3.2.1 ET SOCIALT RUM AF KAPITALER	20
3.2.2 DET BØRNESOCIALE FELT	21
3.2.3 KONVERTERING AF KAPITAL OG ALTERNATIVE KAPITALFORMER	23
3.3 BØRNEPERSPEKTIVET	24
3.3.1 BARNDOMSSOCIOLOGI	24
3.3.2 RETTIGHEDER	26
3.3.3 BARNDOMMEN SOM EN SOCIAL KONSTRUKTION	26
3.4 TWEENS OG FORBRUGSKULTUR	27
3.4.1 TWEENS: DEN KOMMERCIALISEREDE BARNDOM	27
3.5 COPINGSTRATEGIER	30
4. METODOLOGI	33
4.1 SKAL VI KALDE DET PENGE?	33
4.2 VIDENSABSTEORI: NÅR DE VOKSEN SKAL FORSTÅ BØRNEGENS VERDEN	35
4.3 BØRN SOM INFORMANTER	37
4.3.1 ETISKE OVERVEJELSER	38
4.3.2 UDVÆLGELSE, KONTAKT OG REKRUTTERING	38
4.6 INDSAMLING OG DATA	40
4.7 METODETRIANGULERING	40
4.7.1 EKSPERTER OG BUDGETSKEMAER	42
4.7.2 FOTOELICITEREDE FOKUSGRUPPEINTERVIEWS	42
4.7.3 ENKELTINTERVIEW PÅ BØRNEVÆRELSET	45
4.7.4 INTERVIEWGUIDE, -TEKNIK OG -SITUATION	46
5. ANALYSE	49
5.1 ANALYSESTRATEGI	49
5.2 INTRODUKTION: SEKS FATTIGE BØRNEFAMILIER I DANMARK	49
5.3 ANALYSE 1: ET INDBLIK I DE FATTIGE BØRNS LIVSVERDEN	56
5.3.1 HJEMMET: HULLET TAG OVER HOVEDET	58

5.3.2 FRITID	61
5.3.3 SÆRLIGE BEGIVENHEDER	63
5.3.4 BØRNEFORBRUG: PLAYSTATION 3 OG G-STAR-BUKSER	65
5.3.5 LOMMEPENGE	69
5.3.6 RESULTATOPSAMLING: USYNLIGE AFSAVN	70
5.4 ANALYSE 2: OPLEVELSER	70
5.4.1 DE ANDRE HAR MERE	71
5.4.2 HIERAKIER: "NUMMER FIRE PÅ LEGO"	73
5.4.3 EKSKLUSION	75
5.4.5 MOBNING OG STIGMA	76
5.4.6 RESULTATOPSAMLING: Udstilling, Eksklusion og Stigmatisering	79
5.5 ANALYSE 3: COPING: DRØMME OG RØVERHISTORIER	79
5.5.1 FORÆLDRECOPING	80
6. DISKUSSION	99
6.1 OPLEVES MATERIELLE AFSAVN SOM ET PROBLEM?	99
6.2 FATTIGDOM KOMMER SJÆLDENT ALENE	100
6.3 FASTHOLDELSE OG REPRODUKTION	101
7. KVALITETSSIKRING	103
8. KONKLUSION	105
9.1 SEND ANTROPOLOGERNE IND	109
9.2 SOCIALPOLITISKE OPMÆRKSOMHEDSPUNKTER	109
BILAG: CASEBESKRIVELSER	111
CASEBESKRIVELSE: MALENE, 13 ÅR OG NAJA, 9 ÅR	111
CASEBESKRIVELSE: RASMUS, 11 ÅR OG ANNA, 9 ÅR	114
CASEBESKRIVELSE: LUCAS, 11 ÅR	117
CASEBESKRIVELSE: SANNE, 11 ÅR	119
CASEBESKRIVELSE: NANNA, 11 ÅR	122
CASEBESKRIVELSE: EMIL, 11 ÅR	125
LITTERATURLISTE	129

1. Indledning og problemformulering

Der er børn i Danmark som lever i fattigdom. Børn der ikke kan deltage i de samme aktiviteter og fællesskaber som deres kammerater, fordi deres forældre ikke har råd. Børn som lever under det, som internationale organer som EU og OECD og anerkendte forskningsenheder som Finansministeriet, Det Økonomiske Råd, SFI og AErådet betegner som fattigdom.

Den universelle danske velfærdsmodel bygger på en idé om, at alle skal være med. Alle skal have mulighed for at forfølge deres drømme, og vi skal sikre et anstændigt leve niveau til alle. Alligevel viser undersøgelser, at antallet af fattige danske børn er steget med 76,7 % fra 2001, så der i 2007 var 56.100 børn i Danmark, der lever under OECDs fattigdomsgrænse (AErådet 2010a).

Danmark har ikke nogen officiel fattigdomsgrænse. Det skaber grobund for en tilbagevendende politisk diskussion, der handler mere om målemetoder end om børn og socialpolitik. Under EU's fattigdomsår 2010 har socialminister Benedikte Kiær (K) sat gang i udviklingen af en række fattigdomsindikatorer, som skal rette fokus mod andet end penge:

"Det er klart at være fattig har også noget at gøre med hvor mange penge man har til rådighed, men kun at se på økonomi og lave en fast grænse for hvornår man er fattig, det er alt for rigidt og forsimplet [...] der er faktisk mange, der lever uden ret mange penge, men som lever et godt liv" (P1 Morgen, 27.02.10)

Men hvordan oplever børnene de trænge økonomisk kår? Hvad er et godt liv for dem? Har økonomi betydning?

Ifølge FNs Børnekonvention skal børn høres i sager vedrørende dem selv (FN's Børnekonvention). Hensigten med specialet er, at vende blikket mod børnene og give dem taletid. Både for at give dem ret til at blive hørt, og fordi de kan se fattigdommen fra et perspektiv, som voksne og voksnes tal ikke kan. Fattige børns oplevelser af en opvækst i fattigdom kan være et videnbidrag til socialpolitisk beslutningstagning og socialt arbejde.

Børn i alderen 9 til 13 år, som tager på frivillige organisationers feriekoloni, fordi deres forældre ikke har råd til at tage på sommerferie, har åbnet deres liv og tanker for mig.

Gennem fotobaserede fokusgruppeinterviews, enkeltinterviews, familiebesøg og budgetskemaer har jeg fået et indblik i otte fattige danske børn livsverden. Jeg har taget børnenes perspektiv og undersøgt, hvordan de oplever at vokse op i en familie, som har langt færre økonomiske ressourcer end den danske gennemsnitsfamilie.

Specialet er normativt funderet. For mig at se, er det uretfærdigt, at økonomi synes at være en barriere for, at alle børn ikke har lige mulighed for at forfølge deres drømme. Børnefattigdom er tegn på ridser i velfærdsstatens lak. Feltet er politisk og videnskabeligt domineret af voksne talknuser. Det er min motivation for specialets problemformulering, som lægger et børneperspektiv på fattigdommen:

Hvordan oplever børn en opvækst i fattigdom?

1.1 Arbejdsspørgsmål

For at undersøge hvordan børn oplever en opvækst i fattigdom, har jeg udarbejdet tre arbejdsspørgsmål. Første arbejdsspørgsmål undersøger, hvordan børnenes livsverden ser ud. På baggrund af viden om børnenes livsverden, undersøger jeg hvordan, de oplever den. Tredje arbejdsspørgsmål bygger på en antagelse om, at fattige børn oplever nogle særlige udfordringer - en antagelse som nyere danske undersøgelser underbygger (Sloth 2004, Espersen 2006) – og spørger, hvordan børnene tilpasser sig opvæksten i fattigdom.

1/ Hvordan ser fattige børns livsverden ud?

Hvilke goder og aktiviteter savner fattige børn? (Sommerferie? Mad? Eget værelse? Biografer? Fritidsaktiviteter? Playstatstion? Mobiltelefon? Computer? Smart tøj? Tage til fødselsdag? Få og give julegaver? Holde fødselsdag?)

2/ Hvordan oplever fattige børn mangel på penge og forbrug?

Har penge og materialiteter overhoved betydning for børn, hvis de får kærlighed og omsorg derhjemme? Hvad betyder penge og materialiteter for deltagelse i børnefællesskaber? Kan de lege med på lige fod med andre børn?

3/ Hvordan tilpasser børn sig en opvækst i fattigdom?

Plager børnene? Låner/får de penge af netværk (bedsteforældre, mostre, onkler, venner etc.)? Bebrejder de forældre, samfund, venner, sig selv for fattigdommen og de potentielt negative oplevelser den medfører?

1.2 Læsevejledning

I kapitel ét kortlægges den danske børnefattigheds omfang og karakter ud fra kvantitative og kvalitative undersøgelser. I kapitel to præsenteres specialets teoretiske ramme, som trækker på forskellige discipliner og positioner inddelt i fem afsnit: Fattigdom, Det børnesociale felt, Tweens og forbrugskultur, Børneperspektivet og Copingstrategier.

I kapitel 4 redegøres for specialets metodologi. Et hermeneutisk videnskabsteoretisk udgangspunkt retter fokus på børnenes livsverden, forståelser og fortolkninger. Fotoeliciterede fokusgrupper, enkeltinterview og besøgsinterview med 9 til 13 årige fattige børn og familiernes budgetskemaer udgør empirien.

Kapitel 5 er en analyse af børnenes oplevelser af opvæksten i fattigdom. Analysen falder i tre dele, som undersøger de tre arbejdsspørgsmål. Første del beskriver børnenes livsverden. Anden del analyserer børnenes oplevelser af afsavn, som er fundet i analyse 1. Tredje del analyserer hvordan børnene copes med deres oplevelser.

I kapitel 6 diskuteres specialets resultater i et kritisk perspektiv, og i kapitel 7 diskuteres resultaternes kvalitet.

Kapitel 8 er specialets konklusion, som besvarer specialets problemformulering gennem de tre arbejdsspørgsmål. I kapitel 9 perspektiveres specialets resultater til en metodisk- og socialpolitisk kontekst.

Casebeskrivelser af børnene og deres familier er vedlagt som bilag.

2. Børnefattigdommens omfang og karakter

Der er mange forskellige måder at definere og måle fattigdom på. I det følgende redegøres for børnefattigdommens omfang og karakter ud fra bestående kvantitative og kvalitative undersøgelser.

2.1 Hvor mange er fattige?

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, SFI, Finansministeriet, Det Økonomiske Råd, EU og OECD er blandt de forsknings- og politiske instanser, der bruger et medianmål til at opgøre antallet af fattige. Målet bygger på en økonomisk og relativ fattigdomsforståelse og definerer en person som fattig, hvis han/huns indkomst er mindre end halvdelen af medianindkomsten (AE 2010b:2). Med Lissabonaftalen i 2007 hævede EU grænsen til 60 %, så fattigdomsgrænse blev højere, og flere børn falder under (AE 2010a:9).

4,7 % af alle børn i Danmark¹² levede under 50 %-mediangrænsen (herfra fattigdomsgrænsen) i 2007. Det svarer til 56.100 børn. Det er en stigning på 76,7 % siden 2001 (AE 2010a). Fremskrives indkomsterne til 2010, vil tallet være uændret (Ibid:8).

20 % af de fattige børn i Danmark lever i langvarig fattigdom. Det er børn, som har levet i fattigdom i mindst tre år i træk (AE 2009:2). Det svarer til næsten 11.000 børn og en stigning på 65 % fra 2001 til 2006 (Ibid.).

3,7 %³ af den voksne danske befolkning levede i 2007 under fattigdomsgrænsen (AE 2010b). Det svarer til 201.400 personer - en stigning på 49,6 % siden 2001 (Ibid:3). Fremskrives befolkningens indkomster, er der ifølge AErådet ikke grund til at tro, at tallet vil ændre sig frem til 2010 (AE 2010b:4). 43.000 af de voksne levede i langvarig fattigdom 2006. Det svarer til en stigning på 50 % fra 2001 (AE 2009:2).

1 Ekskl. forsørgende studerende

2 Medregnes studerende og familier, hvor mindst én af forsørgerne er studerende er tallet 5,7 % (AE 2010b). Et argument for ikke at medregne studerende er, at den lave indkomst under studiet kan ses som en investering, der ofte giver udslag i en høj indkomst senere i livet (AE 2010b:2). Spørgsmålet er dog, om børnene oplever fattigdommen anderledes, hvis deres forældre er studerende. Man kan spørge, om det er irrelevant for børnene, hvad deres forældre laver, hvis pengene ikke slår til? Der er ikke lavet undersøgelser, som viser, at fattige studerende håndterer fattigdommen anderledes end andre fattige. Jeg mener dog, at der kan være grund til at tro, at studerende håndterer fattigdommen anderledes og bedre, fordi de har flere kulturelle ressourcer i form af uddannelse. Måske har de også et økonomisk stærkere socialt netværk, fordi den sociale arv fortæller, at deres forældre har mere uddannelse end fattige uden uddannelse.

33 Ekskl. forsørgende studerende

Hvis andre metoder anvendes, ser tallene anderledes ud. Det er en væsentlig pointe, som gør fattigdom til et politisk hedt emne. Derfor diskuterer jeg forskellige fattigdomsmål og -definitioner uddybende i afsnit 4.1.

EU arbejder med materielle afsavn som supplement til 60 %-medianopgørelser. Materiel afsavnsfattigdom er, at en person er fattig, hvis han/hun af økonomiske grunde har undladt nødvendige aktiviteter og handlinger (Hansen 2010:10). Det er aktiviteter og handlinger, der anses som nødvendige i alle EU-lande (Ibid:65)⁴.

SFI og Red Barnet har foretaget en undersøgelse i 2004, som bruger tre forskellige målemetoder: 50 %-median, kontanthjælpsfattigdom og implicit fattigdom.

Kontanthjælpsfattigdom definerer et barn som fattigt, når mindst én i familien har modtaget kontanthjælp i løbet af et kalenderår (Hussain 2003:8). I 2001 var der 132.000 børn i Danmark, hvis forælder modtog kontanthjælp. Det svarer til 11,3 % af alle børn i Danmark⁵.

Implicit fattigdom siger, at et barn er fattigt, når familiens samlede indkomst er mindre end kontanthjælp⁶ (Ibid.). Der var 91.000 børn i Danmark i 2001, hvor familiens indkomst var mindre end kontanthjælp. Det svarer til 7,9 %.

4 Europa Kommissionens statistikbank Eurostat har defineret materielle afsavn som ikke at have råd til tre ud af ni forhold: Uventede udgifter, en uges ferie udenfor hjemmet, resistance i form af gældsarrangementer, et måltid med kød hver anden dag, varm bolig, besiddelse af vaskemaskine, farve-tv, telefon og bil (Hansen 2010:66)

5 Der er ikke lavet fremskrivninger eller sammenlignelige tal, der muliggør en valid vurdering af, om antallet af "fattige kontanthjælpsmodtager-børn" er steget. Antallet af forsørgende kontanthjælpsmodtagere er dog faldet frem til 2008, mens den økonomisk krises indtog i efteråret 2008 har medført en stigning i antallet af kontanthjælpsmodtagere (Social Årsrapport 2009:97f). Målet er problematisk, fordi det er konjunkturafhængigt.

6 " når familiens samlede indkomst fratrukket indkomstskat mv. (disponibel familieindkomst) er mindre end summen af kontanthjælp efter skat, børnerelaterede ydelser og boligstøtte" (Hussain 2003:8). En person i beskæftigelse kan godt falde under den implicite fattigdomsgrænse, hvis han/hun fx ikke modtager boligstøtte og/eller børnebidrag. Den implicite fattigdom er konstrueret med henblik på at måle forbrugsmuligheder (telefoninterview med M. Azhar Hussain d. 13.08.10)

FIGUR 2.1: ANTAL FATTIGE BØRN UD FRA FORSKELLIGE FATTIGDOMSMÅL

METODE	FATTIGDOMSGRÆNSE - DEFINITION	ANTAL FATTIGE BØRN (%)	UDGIVER/UDGIVELSEÅR/DATA ÅR
MEDIAN – 50%	ET BARN ER FATTIGT, HVIS FAMILIENS INDKOMST ER UNDER 50% AF MEDIANINDKOMSTEN	56.000 (4,7%) - UDEN STUDERENDE 65.000 (5,7%) - MED STUDERENDE	AERÅDET/2010/2010
MATERIEL AFSAVNSFATTIGDOM	ET BARN ER FATTIGT, HVIS DET UFRIVILLIGT MANGLER MATERIELLE LIVSFORNØDENHEDER	102.139 (8%)	CASA/2010/2007 ¹
KONTANTHJÆLPSFAT TIGDOM	ET BARN ER FATTIGT, HVIS FAMILIEN MODTAGER KONTANTHJÆLP	132.000 ² (11,3%)	SFI/2003/2001
IMPLICIT FATTIGDOM	ET BARN ET FATTIGT, HVIS FAMILIENS SAMLEDE INDKOMST ER MINDRE END KONTANTHJÆLP	91.000 (7,9%)	SFI/2003/2001

¹ RAPPORTEN "FATTIGDOM I EU-LANDENE" (HANSEN 2010) BRUGER TAL FRA DEN EUROPÆISKE STATISTIKBANK EUROSTAT (EUROPEAN COMMISSION 2010).

² DET ABSOLUTE TAL – 132.000 – ER MIN BEREGNING PÅ BAGGRUND AF ANTALLET AF BØRN I DANMARK I 2001.

Relativ median-fattigdom anvendes oftere end kontanthjælpsfattigdom, implicit fattigdom og materiel afsavnsfattigdom. Det kan skyldes, at kontanthjælpsfattigdom og implicit fattigdom siger mere om ydelsessystemet end om familiers faktiske forbrugsmuligheder. For det andet er målene svære at sammenligne over tid, fordi ydelsessystemet er konjunkturafhængigt og kan ændres med skiftende regeringer. Materiel afsavnsfattigdom er vanskelig at opgøre, fordi det kræver en spørgeskemaundersøgelse, mens relativ medianfattigdom kan måles på et simpelt registerudtræk fra Danmarks Statistik.

Fælles for de angivne fattigdomsberegninger er, at de er økonomiske og relative⁷. Det handler om den enkeltes mængde af penge i forhold til andre eller i forhold til, hvad der anses som nødvendigt i det omkringliggende samfund.

En komplet sammenligning af forskellige fattigdomsmål, er ikke mulig, da der ikke er foretaget opgørelser for de samme år. Men uanset beregningsmetode er der mange tusinde børn i Danmark, der vokser op i det, som OECD, SFI, AERådet, CASA, Det Økonomiske Råd og den politiske opposition betegner fattigdom, som blandt andre Cepas, regeringen og Dansk Folkeparti betegner "lavindkomstgrupper" (Sørensen 2009), og som EU betegner "risiko for fattigdom" (Hansen 2010:27)⁸.

2.2 Hvem er fattige?

Undersøgelser viser, at fattige børn er systematisk overrepræsenteret i bestemte områder og socio-økonomiske grupper.

AERådets opgørelser viser, at børnefattigdommen stiger kraftigere i de såkaldte ghetto-områder end andre steder (AE 2010c), og at fattige børn er overrepræsenteret i udkantssområderne (AE 2010a:5). En undtagelse er København, som er den kommune med den næsthøjeste andel fattige børn (8,3 %) kun overgået af Tønder (8,4 %) (AE 2010a). En systematik som også ses i SFI-undersøgelsen *Børnefattigdom i Danmark 2002-2006* (Deding et al. 2009).

Undersøgelsen viser, at yngre børn, børn af enlige forsørgere, børn af forældre uden for arbejdsmarkedet, børn af selvstændige, af forældre uden uddannelse og børn af indvan-

⁷ Materiel afsavnsfattigdom er ikke entydigt økonomisk og relativ, da der måles på afsavn og ikke direkte på penge. Jeg vil alligevel betegne materielt afsavn som økonomisk og relativ, da det handler om at have (økonomisk) råd til goder, der er nødvendige i det pågældende samfund (relative).

⁸ Da EU rykkede fattigdomsmålet fra 50 % til 60 % af medianen, blev det samtidig præciseret, at 60 %-målet ikke dækker fattige, men personer og familier, der har så lave indkomster, at de er i risiko for at være fattige (Hansen 2010:4)

drere og efterkommere er særligt udsatte for at falde under fattigdomsgrænsen (Ibid:21ff).

Omkring 1/3 af alle fattige børn bor hos en enlig forsørger, mens det gælder omkring 1/6 af ikke-fattige børn (Ibid:22). Som Deding understreger, er overrepræsentationen af enlige forsørgere naturlig, da enlige forsørgere skal have en noget højere indkomst end en person i parforhold, hvis familiens indkomst ikke skal falde under fattigdomsgrænsen (Ibid.).

Det er ligeledes forventeligt, at fattige børns forældre er overrepræsenteret i ledighedsstatistikken. For eksempel er 69,5 % af de fattige børns mødre udenfor beskæftigelse⁹ mod 14,3 % af ikke-fattige børns mødre (Ibid:31).

Fattige børns forældre har signifikant lavere uddannelsesniveau end ikke-fattige børns forældre. For eksempel har 34,6 % af de fattige børns mødre kun gennemført grundskole, mens tallet er 18,6 % for ikke-fattige børns mødre. 15,2 % af fattige børns mødre har en videregående uddannelse, mens 35,8 % af ikke-fattige børns mødre har en (Ibid:28).

Børnefattigdommen er også overrepræsenteret blandt etniske minoriteter. Hvor 3,8 % af alle etnisk danske børn lever under fattigdomsgrænsen, er det 20,8 % af børn af indvandrere og 13,4 % af børn af efterkommere (Ibid:26).

2.3 Hvordan fattige?

Det er begrænset, hvad der er foretaget af kvalitative undersøgelser af børnefattigdom - både i Danmark og udlandet. Undersøgelser med et børneperspektiv kan tælles på endnu færre fingre. I Danmark har Red Barnet og SFI foretaget to undersøgelser af børnefattigdom i et børneperspektiv: *Færre penge end andre børn* (Sloth 2004) er den første danske undersøgelse af, hvordan børn oplever at leve i familier med lav indkomst. To år senere kom *Opvækst med afsavn* (Espersen 2006), som byggede på Sloth 2004 og undersøgte, hvordan økonomisk knaphed påvirker børns hverdag.

Ifølge Tess Ridge¹⁰ er kvalitative fattigdomsundersøgelser i et børneperspektiv også en mangelvare internationalt (Ridge 2002:5). Sammenlignet med Danmark er der dog flere og større undersøgelser i England¹¹

⁹ Udenfor beskæftigelse vil sige arbejdsløs, uddannelsessøgende, modtager af sygedagpenge, førtidspension, kontanthjælp eller andet (Deding 2009:31)

¹⁰ Engelske sociolog og børneforsker

De engelske undersøgelser peger for det første på, at fattige børn oplever sig som "anderledes" i en tidlig alder (Middleton i *ibid*:5). For det andet, at børnene oplever massivt socialt pres og gruppepres. For det tredje, at de oplever store økonomiske krav, og de er bange for at blive ekskluderet og for eksklusionens konsekvenser (*ibid.*).

De danske undersøgelser viser, at børnene generelt deltager mindre i organiserede fritidsaktiviteter og aktiviteter, der koster penge (fx svømmehal og biograf). Børnene får i mindre omfang end deres jævnaldrende lommepenge. Enkelte familier lever i kortere perioder primært af havregrød eller rugbrød, og flere er vant til, at der ikke er råd til frugt eller slik. Børnene oplever, at de holder mindre/færre fødselsdage og kommer mindre på udflugt (Sloth 2004:1ff).

Specialet ligger i kritisk analytisk forlængelse af de to danske undersøgelser. Analytisk, da SFI-analyserne er deskriptive og min mere fortolkende (se hermeneutisk perspektiv i afsnit 5.2). Kritisk, da specialets resultater viser, at børnefattigdomsproblemet er mere alarmerende end Sloth og Espersen vurderer (se diskussion i afsnit 7.1)

11Ridge peger ud over sin egen *Childhood Poverty and social exclusion* (Ridge 2002) på *Family Fortunes* (Middleton et al. 1994), *Same scenery, different lifestyle* (Davis and Ridge 1997) og *Worth more than this* (Roker 1998) (Ridge 2002:5).

3. Teoretisk ramme

Specialet er blevet til i en abduktiv proces. Jeg har arbejdet ud fra en teoretisk ramme, men har ladet empirien komme induktivt til orde. For overskueligheds skyld præsenteres specialets teoretiske ramme samlet.

3.1 Fattigdom

I det følgende diskuteres fattigdom som et politisk omdiskuteret og svært målbart fænomen. Jeg argumenterer for en normativ og samfundskritisk tilgang til feltet, og redegør for centrale begreber inden for fattigdomsteori med henblik på at begrebsafklare den relative afsavnsfattigdom, som anvendes i specialet.

3.1.1 Hvad skal vi kalde det?

Lavindkomstgrupper, økonomisk trængte, socialt udsatte, fattige, nye fattige. Kært barn har mange navne, fristes man til at sige. Særligt på den politiske arena er der uenighed om, hvad man skal kalde den gruppe af mennesker i det danske samfund, som har svært ved at få pengene til at slå til. Regeringen, Danske Folkeparti, Cepos og Finansministeriet bruger betegnelsen lavindkomstgrupper. Oppositionen, EU, OECD, Det Økonomiske Råd, AERådet, SFI og CASA bruger ordet fattig.

De forskellige termer bunder i en uenighed om, hvorvidt der er fattigdom i Danmark (Sørensen 2009). I et debatindlæg til Det Økonomiske Råds brug af ordet fattigdom skrev daværende finansminister Thor Pedersen (V):

“Konsekvensen af den valgte terminologi er også, at nogle af de forslag, vismændene selv har fremsat, ville øge ”fattigdommen” i Danmark” (Jyllands Posten, 12.01.07)

Få dage senere skrev Socialdemokraternes socialordfører Mette Frederiksen (S) tilbage:

”Men hvad skal man ellers kalde det, når folk bliver sat på gaden på grund af manglende betaling af huslejen? [...] en gruppe af danskere, for hvem tandlægebesøg, nye briller og deltagelse i børnefødselsdage må betegnes som luksus uden for rækkevidde. Jeg vil insistere på at kalde det fattigdom” (Jyllands Posten, 16.01.07).

Eksemplerne illustrerer, at man ikke kan tale om fattigdom uden at bevæge sig ind i politisk farvand. Jeg er bevidst om, at specialet bevæger sig ind i et politisk felt. Jeg bruger ordet fattig for at ekspliciterer, at specialet trækker på den teoretiske fattigdomstradition, hvor fattigdom handler om ikke at have penge nok.

Det betyder også, at specialet ligger indenfor den normative forskningstradition, som har rødder tilbage til Marx og Durkheim, som argumenterede for, at videnskaben hverken kan eller bør være objektiv. En tradition som Frankfurterskolens kritiske teori har ført videre med udviklingen af en normativt funderet samfundskritik. Arven blev ført videre af Jürgen Habermas og efterfølgende Axel Honneth. I Danmark har Rasmus Willig reaktualiseret den kritiske teori. Han argumenterer for, at den kritiske teoris normative udgangspunkt bør føres videre med henblik på at skabe et bedre samfund. En kritisk sociologisk samtidsanalyse er:

”En mulighed for at kritisere nogle af de dybereliggende patologiske udviklingstendenser ved at etablere et normativt fundament, der hviler på en idé om det retfærdige eller gode liv”
(Willig 2007:14)

Specialet bygger på to moralfilosofiske normative antagelser. For det første, at det er forkert og uretfærdigt, at uskyldige børn skal lide under deres forældres handlinger og samfundets regler og love. For det andet, at det er forkert og uretfærdigt, at alle børn ikke har lige muligheder for at forfølge deres drømme. Specialet er et forsøg på at kritisere den danske børnefattigdom, fordi den er et normativt problem.

3.1.2 Relative afsavn

I det følgende redegøres for det relative afsavnsbegreb, som anvendes i specialet.

Peter Townsend er én af de første, der definerer et relativt fattigdomsbegreb. Han kritiserer blandt andre Amartya Sen, som argumenterer for, at fattigdom ikke kun handler om, at nogen i et samfund har mindre end andre, men at der findes en absolut kerne i fattigdomsbegrebet; muligheden for opfyldelse af basale behov:

”Fattigdom er ikke blot et spørgsmål om at være relativt fattigere end andre i samfundet, men derimod ikke at have nogle basale muligheder for materiel velbefindende – det er savnet af bestemte minimale ”muligheder”” (Sen i Hansen 1989:84f)

Townsend kritiserer Sen for at undervurdere betydningen af behov, som går ud over de basale ved at introducere begrebet relative afsavn:

"Individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the types of diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities which are customary, or are at least widely encouraged or approved, in the societies to which they belong" (Townsend 1979:31).

I forlængelse af Townsend forstår jeg børn som fattige, hvis deres familie ikke har ressourcer til goder og aktiviteter, der er almindelige i det omkringliggende samfund. Jeg forstår det omkringliggende samfund i et børneperspektiv, hvilket vil sige, det som børnene selv relaterer sig til. Det har vist sig at være kammeraterne.

Generelt er der enighed om, at man ikke længere i de nordiske lande kan tale om absolut fattigdom (Kronborg Bak i Espersen 2004:8). Men selvom velfærdsstaten og den danske socialpolitik har haft succes med at fjerne tidligere tiders sult, kulde og usle boligforhold, argumenterer Erik Jørgen Hansen for, at relativ- og absolut fattigdom ikke er så simple at adskille. Sultens afskaffelse er ikke nødvendigvis sikret for evigt. Derfor har vi brug for både et absolut- og et relativt fattigdomsbegreb (Hansen 1989:97).

En udfordring for et relativt fattigdomsbegreb er at klargøre, hvad der er almindelige goder og aktiviteter i det omkringliggende samfund.

Finn Kenneth Hansen påpeger, at et problem ved afsavnsundersøgelser er at skelne mellem behov og ønsker (Hansen 2009:15). Det kan være særligt vanskeligt i et børneperspektiv, da man som voksen bevæger sig ind i et børnesocialt felt med andre logikker og spilleregler.

Townsend og andre har diskuteret, teoretiseret og operationaliseret begrebet. Townsend opstiller en liste med goder og aktiviteter, som han anser som almindelige og anerkendte i 70'ernes England (Townsend 1979)¹².

¹² Townsend har udførlige beskrivelser af menneskets dagligdag, men redegør ikke for, hvordan kan kommer frem til de konkrete goder og aktiviteter, som bruges til at måle afsavn. Ifølge Erik Jørgen Hansen gælder det samme for de danske levkårsundersøgelser, som han var en central figur bag: "Det klare åbenbart ved hjælp af forskerens faglige ekspertise, håndslag og intuition" (Hansen 1989:103).

Med afsavns- og budgetmetoder (se afsnit 4.1.4) har blandt andre Københavns Kommune, SFI og CASA operationaliseret afsavn til konkrete goder og aktiviteter, som forskerne bag opfatter som almindelige i dag (Københavns Kommune 2007; Hansen 1990; Hansen og Hussain 2009; Hansen et.al. 2004).

Townsend indskriver et subjektivt element i afsavnsbegrebet ved at påpege, at forskellige personer kan have forskellige oplevelser og følelser af afsavn (Townsend 1979:48). Det er forskelligt hvad, der opleves som mangler. Specialet anlægger et børneperspektiv og definerer afsavn som: Børns oplevelser af uønskede afvigelser fra den kammeraternes livsførelse.

Det er vanskeligt at afgøre om børns afsavn skyldes økonomi. Manglende goder og aktiviteter kan være fravalgt af forældrene på grund livsstil eller præferencer. Men som Pierre Bourdieus teori om det social rum siger, er livsstil og præferencer stærkt korreleret med økonomisk kapital (Bourdieu 1994). Specialets fokus er det, som børnene oplever som afsavn. Kortlægningen af de interviewede børns familiers økonomi viser, at der ikke er meget plads til prioriteringer. Derfor er der en vis sandsynlighed for, at de goder og aktiviteter, som børnene savner, skyldes økonomi.

3.1.4 Fattigdomsdefinitioner og mål

Som vist i afsnittet "Fattigdommens omfang og karakter", varierer antallet af fattige med definition og målemetode. I det følgende redegøres og diskuteres fremtrædende fattigdomsmål: Medianmål, kontanthjælp, afsavn og budget.

Medianmål

AERådet, SFI, Finansministeriet, EU, OECD og Det Økonomiske Råd arbejder med et medianmål på fattigdom. Det er et økonomisk, relativt mål, som bygger på indkomst. Medianmålet definerer en person som fattig, hvis dennes indkomst er under 50 % (60 % for EU) af medianindkomsten¹³ fattige (AE 2010a:2). Appliceres medianmålet på børnefattigdom, er et barn fattigt, hvis det bor i en familie, hvis disponible indkomst¹⁴ er under medianen (Deding 2009:13). For at udligne forskelle i familietyper bruger både AERådet

13 Medianindkomsten er den midterste indkomst i indkomstfordelingen. Det vil sige, at 50 % af befolkningen har en indkomst, der er højere end medianen og 50 % har en indkomst, der er mindre end medianen (AERådet 2010a:2).

14 Disponibel indkomst er defineret som "...den samlede indkomst minus skat, renteudgifter og underholdsbidrag. Desuden indgår der i den disponible indkomst et beregnet afkast af ejerbolig for at udligne forholdene mellem boligejere og lejere. Den disponible indkomst er summen af alle familiemedlemmers disponible indkomst" (Deding 2009:13)

og SFI OECDs ækvivalensvægt¹⁵. I 2010-priser er den ækvivalerede median-fattigdomsgrænse:

	én-persons familie:	101.157 kr./år
	to-persons familie:	153.326 kr./år
	tre-persons familie:	195.555 kr./år
	fire- persons familier:	232.398 kr./år
	fem-persons familie:	265.692 kr./år

Kilde: (AErådet 2010a:5)

Anvendes 50 % medianmålet, var der 59.200 (4,6 %) fattige børn i Danmark i 2006. Bruges 60 % medianmålet, var der 133.000 (11 %) (Deding 2009:17f).

Der er en række fordele ved medianmålet. Det kan relativt let give overblik over antallet af fattige, da indkomst kan trækkes fra registerdatabaser som Danmarks Statistik. Det er præcist, fordi de registerbaserede indkomstdata findes for hele befolkningen. Det gør det let at sammenligne over tid og geografisk, fordi indkomst er et stabilt mål.

Teoretiske og metodiske kritikker er fremsat mod medianmålet. Den norske sociolog Stein Ringen påpeger, at indkomst er et indirekte mål, der angiver en person eller en families muligheder og ikke faktiske levevis. Ringen argumenterer for, at levekår og af-savn er direkte mål (Ringen 1988). Medianmetoden kritiseres også for at måle ulighed frem for fattigdom (Hansen 2002:182, Københavns Kommune 2008:21) og for ikke at tage stilling til, hvad det koster at leve på et minimum (Københavns Kommune 2008:21).

¹⁵ Vægten udligner forskelle i familietyper og tager derved højde for sparemuligheder ved stordrift. Vægten beregnes som $(\text{antal voksne} + \text{antal børn}) \cdot 0,5$. En familie på to voksne og to børn har en ækvivalensvægt på 2, mens en familie på én voksen og ét barn har en ækvivalensvægt på ca. 1,4. Familiens samlede disponible indkomst divideres med vægten og hvert familiemedlem få tildelt en ækvivalenskorrigeret disponibel indkomst (Deding 2009:14).

Budgetmetoden

Budgetmetoden er et andet kvantitativt fattigdomsmål, som modsat medianmetoden ser på hvad personer eller familier rent faktisk har brug for. Budgetmetoden måler, hvad det koster at leve anstændigt i det samfund, man bor i. Budgetmetoden måler fattigdom ved at tage udgangspunkt i et budget for almindelig eller minimal livsførelse (Københavns Kommune 2007:21):

”Metoden bygger på en sammensætning af en ”kurv af varer” med henblik på at opgøre, hvad det koster at leve. Et princip som også ligger bag udarbejdelse af fx de skandinaviske ländes standardbudgetter. Princippet i de skandinaviske standardbudgetter er, at de angiver udgifterne til et rimeligt, almindeligt forbrug. Det indeholder ikke alene udgifter til mad og drikke, men omfatter også rimelige og almindelige udgifter til tøj, personlig hygiejne, transport, fritidsinteresser og dagligvarer” (Hansen 2004:12)

Standardbudgetterne angiver et acceptabelt forbrug snarere end et minimumsforbrug (Hansen 2002:183). CASA har også udarbejdet et minimumsbudget:

“som afspejler et nødvendigt og beskedent forbrug i forhold til en aktiv deltagelse i samfundet, og som er bredt accepteret i befolkningen” (Hansen 2004:14)

Budgetterne indeholder forbrugsposter, som er almindelige i Danmark og repræsenterer et rimeligt forbrug. Det vil sige et forbrug, som er almindeligt i forhold til aktiv deltagelse i samfundet, og som er bredt accepteret i befolkningen (Hansen 2002:3). De tager udgangspunkt i poster som mad, tøj, kommunikation og motion. Forskellen på minimum- og standardbudgettet er, at minimumbudgettet ikke har posterne ferie og varige forbrugsgoder, og så er beløbene på de forskellige poster meget forskellige. Et minimumsbudget udgør cirka 50 % af et standardbudget (Hansen 2004).

FIGUR 3.1.4: ANBEFALEDE MINIMUM- OG STANDARDBUDGET (RÅDIGHEDSBELØB)

	Standard rådighedsbeløb	Minimum rådighedsbeløb
Par med to børn	22.672 kr.	11.138 kr.
Enlig kvinde med ét barn	10.369 kr.	5.774 kr.

Begge beløb er anbefalede rådighedsbeløb efter faste udgifter (fagforening, a-kasse, husstands-forsikring og andre forsikringer samt boligudgiften inkl. varme og el) (Hansen 2004:61ff). Priserne er omregnet til 2009-priser vha. Danmarks Statistiks prisindeks og prisomregner.

Budgetmetoden er økonomisk, da det handler om at have råd. Den er absolut, da den fastsætter en absolut værdi for, hvad det koster at leve. Men relativ mellem forskellige samfund og over tid, da den almindelige kurv af varer ændres med samfundets udvikling.

Budgetmetoden tager ikke højde for subjektivt forbrug. Budgettet kan ikke indfange livs-stile og forbrug, der afviger fra det "rimelige og almindelige". Den indfanger ikke perso-ner, som har råd til standardbudgettet, men som alligevel oplever mangler, og dem, som ikke har råd, men som ikke oplever afsavn.

AFSAVNSMETODEN

Afsavnsmetoden måler, om personer har råd til at leve i overensstemmelse med de normer og sædvaner, som er accepteret i samfundet. Det vil sige råd til goder og aktivi-teter, der er bred enighed om, at alle skal have mulighed for. Metoden er blandt andet anvendt af Københavns Kommune (Københavns Kommune 2007) og i et samarbejde mellem RUC, Københavns Universitet, Ålborg Universitet og CASA (Hansen et al. 2009).

Modsat budgetmetoden tager afsavnsmetoden udgangspunkt i de faktiske afsavn, som en person eller familie har af økonomiske grunde (Københavns Kommune 2007:21).

Afsavnsmetoden trækker på Townsends begreb om fattigdom og hans metodiske tilgang til fænomenet. Ved at opstille en liste med goder, som han opfattede som almindelige og rimelige i 70'ernes England, gennemførte han en survey, hvori respondenterne kunne angive hvilke af de opstillede goder, de ikke havde på grund af manglende økonomiske ressourcer (Townsend 1979).

Ifølge Erik Jørgen Hansen er en udfordring for afsavnsmetoden, hvem der skal afgøre hvilke goder og aktiviteter, der er almindelige i et samfund (Hansen 1989:97ff). Town-send lod forskerne definere almindelige goder. Mack og Lansley argumenterede for, at afgørelsen skulle flyttes fra eksperterne til befolkningen, hvorfor de spurgte et repræsen-

tativt udsnit af befolkningen, hvad de opfattede som nødvendigheder (Hansen 1989:103). Metoden er desuden brugt i en spørgeskemaundersøgelse fra 2009, hvor den danske befolkning er blevet spurgt, hvorvidt de opfatter en række aktiviteter/goder som nødvendigheder (Hansen et al. 2009).

OPSAMLING

Alle bestående fattigdomsmål indeholder fordele og ulemper. I specialet trækker jeg på flere fattigdomsforståelser. Jeg forstår fattigdom som økonomisk, relativ og afsavnsbestemt: Børnefattigdom er, når børnene oplever afsavn, fordi familien ikke har råd til at leve er liv på niveau med kammeraternes.

De interviewede familier i specialet karakteriseres som fattige ud fra forskellige aspekter. Fire ud af seks familier falder under 50 %-mediangrænsen. Ingen af familierne har et rådighedsbeløb til et standard husholdningsbudget. Fire ud af seks har heller ikke råd til at dække et minimumsbudget (se figur 5.2: Oversigt over familiernes socio-økonomiske forhold). Alle tager på frivillige foreningers gratis sommerferie (rekrutteringskriteriet), fordi de ikke har råd til at tage på sommerferie.

3.2 Det børnesociale felt

I det følgende redegøres for den teoretiske ramme, som børnenes livsverden anskues med. Gennem interviews med børnene har det vist sig, at de oplever deres livsverden som et særligt børnefelt, hvor specifikke logikker for socialt samvær og deltagelse gør sig gældende. Et felt af magt, kapital og positioneringer.

I sin felt- og rumteori taler Bourdieu om agenter, som kan være alle individer – jeg taler om børn. Når jeg taler om børn, er det for vise, hvordan teorien anvendes i specialet.

3.2.1 Et socialt rum af kapitaler

Kapitalbegrebet knytter sig til teorien om det sociale rum. Det sociale rum er det samfundsmæssige rum, hvor personer og grupper er differentieret ud fra mængden af økonomisk og kulturel kapital (Bourdieu 1994:21). Ifølge Bourdieu er virkeligheden relationel:

”De sociale agenter indtager alle en relationel position i forhold til hinanden i et rum – det sociale rum” (Bourdieu 1994:21)

Børnenes positioner er relationelle og bestemt ud fra relationen til andre børn og disses mængder og typer af kapital. Bourdieu argumenterer for, at forskellige kapitaler er dominerende i forskellige dele af samfundet – i forskellige felter. I det økonomiske felt opnår agenter fx magtfulde og anerkendte positioner ved at have penge (Bourdieu 1994:162). I

det kunstneriske felt giver kreativitet mere anerkendelse end penge. Som vi skal se, har økonomisk kapital stor betydning i børnenes liv, men Bourdieus differentieringsteori åbner for spørgsmålet: Hvad sker der, når man ikke har den kapital, som er styrende på feltet? Kapitalteorien giver mulighed for, at der kommer andre kapitalformer i spil.

Kapitaler er de ressourcer, som børnene har at gøre godt med i det, man kan kalde det børnesociale felt. I det børnesociale felt har alle fire kapitalformer, som Bourdieu beskæftiger sig med, vist sig at være i spil: Økonomisk, kulturel, social og symbolsk kapital:

Økonomiske kapital er penge og materialiteter¹⁶.

Kulturel kapital er børnenes kendskab og evne til at beherske de dominerende kulturelle forestillinger (Bourdieu 1986:243). Bourdieu operationaliserer ofte kulturel kapital til uddannelse (Bourdieu 1994:37).

Social kapital er børnenes sociale relationer (Bourdieu 1986:248). Det vil sige socialt netværk, som venner og familie.

Enhver kapitalform kan blive symbolsk kapital. Det sker, når børnene, som har den pågældende kapital, genkender, anerkender og tillægger kapitalen værdi (Bourdieu 1994:115). Symbolsk kapital er de goder og egenskaber, som børnene i det børnesociale felt tillægger værdi, og som derved giver anerkendelse eller ære (Bourdieu 1994:115).

I forlængelse af symbolsk kapital formulerer Bourdieu begrebet symbolsk vold til at indfange feltets magt, som udøves, når de dominerende børn påfører andre bestemte idéer om, hvordan verden skal opfattes og forstås (Bourdieu 1994:104). Det vil sige, at de anvender en usynlig magt til at bestemme, hvad der er smart og giver magtfulde positioner og anerkendelse i det børnesociale felt. Symbolsk vold gør, at der er en dominerende børnekultur. At der er goder og adfærd, som er smartere – giver mere magt og anerkendelse – end andre.

3.2.2 Det børnesociale felt

Jeg bruger Bourdieus feltbegreb til at anskue børnenes livsverden som et børnesociale felt. Feltbegrebet er et godt analytisk redskab til at anskue børns oplevelser af fattigdom, fordi det beskriver de ulige ressourcefordelingers betydning for adfærd i sociale rum, samt de spil og kampe som præger børnenes livsverden. Feltbegrebet bygger på en

¹⁶ Materialiteter er goder, som kan erhverves for økonomisk kapital. Det er for eksempel hjemmet (selve hjemmet og møbler, TV, internet etc.) børnenes forbrug (tøj, legetøj, spillekonsoller, mobiltelefon etc.), fritiden (udgifter til institution, foreninger, udflugter/aktiviteter etc.) og særlige begivenheder (ferie, jul, fødselsdag og gaver).

antagelse om, at kapitaler (ressourcer) har betydning for børnenes liv, men at feltet er en kamparena, hvor "plejer" er til forhandling. Det, som er smart i dag, er ikke nødvendigvis smart i morgen.

Børnenes liv dækker over mange arenaer (fx skole, hjem og fritid). Når jeg anvender feltbegrebet på børnenes livsverden, antager jeg, at børn agerer på et afgrænset felt i samfundet. De agerer i en verden, som adskiller sig fra de voksne. Børn går hverken på arbejde, tjener penge eller har stemmeret, hvorfor børneverdener ikke nødvendigvis er struktureret efter samme logikker som voksenverdner.

Felter er mindre dele, som det sociale rum (samfundet) er inddelt i. Agenter og grupper indtager forskellige positioner i et felt alt efter, hvor meget kapital de besidder, og hvilken slags kapital de besidder:

"Et felt defineres som et netværk eller konfiguration af objektive relationer mellem positioner, fastlagt i kraft af deres placering i relation til de kapitalformere, som er aktive på feltet"

(Järvinen 2005:363)

Jeg anskuer børnefeltet som et socialt felt, hvor børnene indtager forskellige positioner efter deres mængde af kapital. Ikke bare en hvilken som helst kapital, men den kapital som er aktiv på feltet. Det vil sige den kapital, som børnene skal have for at gøre sig gældende på feltet.

SPIL, LOGIKKER OG KAMPE

Ligesom alle andre felter har børnefeltet en særegen logik eller doxa, som Bourdieu kalder de common sense forestillinger, som gælder på feltet:

"...det, der ikke står til diskussion, og som alle agenter stiltiende anerkender som gældende ved i det hele taget at handle i overensstemmelse med de sociale konventioner..." (Bourdieu 2000:183)

Det børnesociale felt opererer efter nogle særlige logikker, som børnene anerkender ved at handle i overensstemmelse med dem.

Ifølge Bourdieu fungerer feltet som et spil – beskrevet ved illusiobegrebet¹⁷:

17 Illusion er udledt af latinsk ludus (spil)

"Illusio beskriver det forhold at være grebet af spillet, at være optaget af det, at man mener det kan betale sig, eller kort sagt: at man mener, det er umagen værd at spille spillet [...] Sagt på en anden måde er de sociale spil nogle spil, der fungerer på den måde, at man glemmer, at der er tale om spil"
(Bourdieu 1994:151f)

Når børnene deltager i feltets spil, erkender og anerkender de spillet og dets regler. De gribes af spillet og glemmer, at det "bare" er et spil. Det sker, når de er gode til at spille spillet – når de har sans for spillet (Bourdieu 1994:152). Spillet opretholdes og reproduceres, så længe børnene investerer i spillet og følger reglerne.

Men fordi spillet er til forhandling, kan det udvikle sig til en kamparena, hvor feltet og dets logikker udfordres:

"Inden for dette kampfelt tørner agenterne sammen, med forskellige midler til rådighed og med forskellige mål, alt afhængigt af deres position i feltets magtstruktur, hvorved de enten bidrager til at bevare eller forandre denne struktur" (Bourdieu 1994:54)

Feltet – dets logikker (doxa) og spilleregler (illusio) – opretholdes og reproduceres, så længe børnene spiller med. Mængden og typerne af kapitaler, som børnene har til rådighed, bestemmer deres position i feltet, samt hvilke muligheder de har for at være med til at bestemme, hvad der er smart på feltet. Alle spil og logikker er foranderlige. Det gør Bourdieus felt til en dynamisk arena, hvor regler og logikker er til forhandling. Børnenes teoretiske muligheder for at ændre på hvilke kapitalformer, der er dominerende på feltet, afhænger på den måde af hvor strukturdeterministisk, man læser Bourdieu. Empirien viser, at det er en vanskelig opgave i praksis.

3.2.3 Konvertering af kapital og alternative kapitalformer

Bourdieu's kapitalteori er anvendelig til at forstå de fattige børns oplevelser, fordi børnene har vist sig at kæmpe, med de få ressourcer de har, for at gøre sig gældende i det børnesociale felt. Den ringe mængde økonomisk kapital gør, at de forsøger at kompensere ved at konvertere den kapital, de har. Ifølge Bourdieu kan kapitaler byttes i magtens felt, hvor "bytteværdien" mellem kapitalformer forhandles og fastsættes:

"Magtens felt (som man ikke må forveksle med det politiske felt) er et særligt felt. Det er et rum hvor styrkeforholdet mel-

lem de forskellige kapitalformer bestemmes; eller mere præcist: styrkeforholdet mellem de agenter der er i besiddelse af én af de forskellige kapitalformer i så tilstrækkeligt omfang at de kan dominere det tilsvarende felt.” (Bourdieu 1997:55)

Fattige børn kan forsøge at spille ind med andre kapitalformer, som kan have betydning i feltet. De får betydning i feltet, hvis de anerkendes af de andre børn som legitime.

3.3 Børneperspektivet

I det følgende redegøres for børneperspektivet, som specialet bygger på – både teoretisk og metodisk.

3.3.1 Barndomssociologi

”Talte er de dage, hvor børn kun skulle ses, men ikke høres – nu skal de både ses og høres”, mener barndomssociolog og historiker, Ning de Coninck-Smith (2006:6).

Citatet udtrykker en samfunds- og forskningsmæssig udvikling mod et nyt paradigme, hvor barndomssociologien etableres som videnskabelig disciplin. Et paradigme, hvor børnene får en stemme.

Det samfundsmæssige syn på børn, som nogen der skulle ses men ikke høres, har været forankret i socialforskningen helt op til starten 1980'erne:

”Inden for de sociale videnskaber var der helt op i 70'erne snarere tale om en nærmest systematisk usynliggørelse af barnet og barndommen” (Kampmann 1998:6)

Børn var genstand for videnskabelige undersøgelser, men det var, ifølge børneforsker Jan Kampmann, primært inden for udviklingspsykologien, som på daværende tidspunkt så børn som irrationelle og inkompetente:

”Man var således primært interesseret i at etablere entydige og universelle begreber for de udviklingsfaser det enkelte endnu uudviklede – og dermed også lidt groft sagt mangelfulde og irrationelle – barn skulle gennemløbe, før det kunne fremstå som det fuldt udviklede, rationelle og kompetente voksne individ” (Kampmann 1998:6)

Børn var, ifølge barndomssociolog Jens Qvortrup, fraværende i forskningen, fordi de var fraværende – marginaliserede – fra hverdagslivet:

"...the absence of children from official statistics and social accounting methods is a function of their conceptual marginality in everyday life" (Qvortrup i James 1990:3)

Op gennem 1980'erne ændres synet på børn, og de inddrages i stigende grad i forskningen efter at flere børneforskningsprojekter efterspørger viden om børns hverdagsliv og anvendelse af kvalitative forskningsmetoder på området (Kampmann 1998:7).

Den forskningsmæssige trend ses i SFI's udgivelser i perioden, hvor der sker et boom af udgivelser på børneområdet, og SFI begynder at bruge børn som informanter. I 1988 udgav SFI antologien *Interview med børn*, hvor forskere diskuterer metodisk arbejde med børneperspektivet (SFI 1988). Det er ét af de første spadestik på dansk jord i forhold til forskning baseret på børn:

"Indtil videre er sådanne skøn dog de eneste erfaringer, der findes, fordi der savnes et bredt udvalg af egentligt metodestudier" (SFI 1988:11)

Med inddragelse af børn i forskningen etableres den nye videnskabelige disciplin barndomssociologien. Internationalt gav James Allisons og Alan Prouts *Constructing and reconstructing childhood* et centralt bidrag, mens Jens Qvortrup var en central spiller i Danmark (Kampmann 2009:6). Ifølge Kampmann bidrager barndomssociologien med:

"...nogle centrale teori- og begrebsudviklinger og –brud som i al korthed etablerer barnet som aktør, som meningsskabende gennem sociale interaktioner og som en forskningsenhed der er interessant i sig selv (og ikke blot som 'vedhæng' til familien, samfundet etc.)" (Kampmann 2009:6)

Herfra udsprang en diskussion af børneperspektivet – at se verden fra barnets perspektiv:

"Det vil sige et perspektiv, der går ud fra børns oplevelser, tager børn alvorligt, lytter alvorligt til børn og ikke mindst: ser børn som vigtige aktører i den proces, der handler om, at de får et godt liv. Børneperspektivet er et udtryk for den bevidste strategi at se børn som ligeværdige medspillere" (Per Schultz Jørgensen i Bo et al.2008:9)

Børneperspektivet handler om at tage børn alvorligt. Det er udtryk for et konstruktivistisk syn på barndommen, hvor børn ses som aktører og medskabere i deres eget liv.

3.3.2 Rettigheder

Med udviklingen af synet på børn som selvstændige aktører fulgte et ønske om at anerkende børn som mennesker på lige fod med voksne og tildele dem rettigheder herefter. Som resultat blev FNs Børnekonvention grundlagt i 1989 og Børnerådet i 1994¹⁸.

Børnekonventionen fordrer, at børn har ret til medbestemmelse i eget liv:

"Deltagerstaterne skal sikre et barn, der er i stand til at udføre sine egne synspunkter, retten til frit at udtrykke disse synspunkter i alle forhold, der vedrør barnet" (Jørgensen i Kampmann et al.2000:11)

Konventionen fordrer, at vi er opmærksomme på børns følelser, inddrager dem, lytter til dem og tager dem alvorligt, da børneperspektivet er respekten for barnet og det ligeværdige samspil (Jørgensen 2008:10f).

Jeg mener dog ikke, at et metodisk børneperspektiv i videnskabelige sammenhænge er ensbetydende med, at børn tildeles juridiske- og politiske rettigheder. Når man inddrager børn i videnskabelige undersøgelser, kan det naturligvis have en indirekte betydning for en fremtidig tildeling af rettigheder, men de interviewede børn får ikke direkte tildelt rettigheder ved at deltage i en videnskabelig undersøgelse.

3.3.3 Barndommen som en social konstruktion

I *Constructing and reconstructing childhood* beskriver Allison James og Alan Prout det nye paradigme, som udviklingen af børneperspektivet er et udtryk for. Grundantagelsen er, at barndommen er en social konstruktion (James 1990:3ff). Barndom kan ikke adskilles fra andre variable, som køn, klasse og etnicitet. Barndommen er ikke ens for drenge/piger, sorte/hvide og over-/underklasse.

Hvad der er nødvendigheder for børn, er derfor også en social konstruktion (James 1990:4). Børns liv er betinget af tider, steder og soioøkonomiske rammer, som omgiver dem. Børn er aktive konstruerende aktører og lever ikke bare i de voksnes konstruerede virkelighed (James 1990:4). Derfor må sociologien gå ind i den proces, hvor barndom-

18 "Børnerådet er et statsligt råd, der skal sikre børns rettigheder. Rådet arbejder for børns ret til beskyttelse, indflydelse og omsorg" (www.boerneraadet.dk)

men rekonstrueres. Sociologien må reformulere teoretiske- og metodiske begreber og tilpasse dem det nye paradigme (James 1990:5).

I et tilbageblik samler Jens Qvortrup op på det nye barndomsparadigme og fremhæver fem karakteristika:

Få viden om børn og barndom

Børn har et liv sig selv. Et liv, som handler om mere og andet end at blive voksen

Børn har en selvstændig stemme

Barndommen har strukturelle begrænsninger

Børn skal studeres som sociale fænomener ligesom voksne

(Qvortrup et al. 2009:5ff)

I en Ph.D afhandling fra 1994 argumenterer han for behovet for at etablere en barndomssociologi, som kan undersøge barndommen som et produkt af sociale strukturer:

"In sociological terms, childhood does not refer to a transient period in an individuals' life, but to a permanent structural form in society. This structural form is determined by societal parameters, which are in principle of the same kind as those determining other social classes and groups." (Qvortrup 1994:l)

Fattige børn er produkt af de samfundsmæssige strukturer, som omgiver dem - herunder de økonomiske, som derfor må spille en vigtig faktor for deres liv og oplevelser.

3.4 Tweens og forbrugskultur

Specialet bruger 9 til 13-årige børn som informanter – tweens. Jeg argumenterer for, at børn i dagens Danmark vokser op i en kommercialiseret barndom, hvor den dominerende kultur, i det børnesociale felt, er penge- og forbrugsorienteret.

3.4.1 Tweens: Den kommercialiserede barndom

Jeg arbejder med en afgrænset aldersbetinget børnegruppe, fordi børn er en bred gruppe, hvor aldersdifferentiering spiller en stor rolle. Der er forskel på 3-årige og 12-åriges livsverdner.

Jeg undersøger fattigdom blandt 9 til 13-årige, som er samme aldersgruppe, som reklamebranchen i 1987 døbte tweens med henblik på at indfange en ny købestærk målgrup-

pe (Hall i Cook og Kaiser 2004)¹⁹. Tweens er en forkortelse af In-Be-Tween og refererer til børn, som ikke er blevet teenagere, men alligevel ikke længere er børn.

Tweens er en interessant gruppe i forhold til fattigdom. For det første, fordi de udgør en ny forbrugergruppe, som udsættes for massiv markedsføring. Reklamer rettes ikke længere mod forældre eller pædagoger, men direkte mod børnene (Wintersberger 2005:204; Olesen 2003:25). Det har udviklet en forbrugskultur for børn, hvor der ikke er et voksent led mellem børn og marked (Olesen 2003:25). Blandt andre David Siegel, Martin Lindstrøm og Susan Linn har skrevet bøger om børn, forbrug og markedsføring. De plæderer for forskellige synspunkter, men går alle ud fra antagelsen om, at nutidens børn er forbrugere i en grad, som vi aldrig har set før (Siegel 2001; Lindstrøm 2003; Linn 2006). Familiens økonomi spiller derfor en stor rolle for tweens' livsverden.

For det andet har tweens ofte stor betydning for familiens økonomi. Undersøgelser viser, at tweens har fået flere penge og øget indflydelse på familiens forbrug (Siegel 2001; Lindstrøm 2003; Hansen et. al. 2002; Ekstrøm i Rysst 2007b:2).

For det tredje er tweens' fællesskaber og sociale relationer i høj grad centreret omkring forbrug, som konsekvens af en børneorienterede markedsføring. Da det kræver økonomisk kapital at indgå i forbrugsfællesskaber i den stærkt markedsorienteret verden, vi lever i (Tuft 2007:61), vil fattige tweens sandsynligvis have særligt svært ved at deltage og gøre sig gældende på det børnesociale felt²⁰.

Mari Rysst argumenterer for, at barndommen er kommercialiseret ved, at alt koster penge – også social inklusion:

"Modern childhoods are commercialised in many respects, which have consequences for family dynamics and consumption patterns. Social inclusion cost money: Organized activities, ordinary leisure activities, to socialize, clothes and other material items [...]...modern childhoods are increasingly commercialised in that social participation, including clothing and socialising, cost money" (Frøns, Cook og Cross i Rysst 2007b:1+16)

19 I artiklen fra 1987 dækkede tweens over 9 til 15-årige. Alderen på målgruppen varierer og spænder overordnet fra 8-15 år.

20 Det vides ikke, om fattigdom rammer tweens hårdere end andre børnegrupper, men det forekommer sandsynligt, da forbrugsfællesskaber fylder mere for dem end for yngre børn.

Selvom forbrug fylder meget i børnenes liv, betyder det ikke, at de udelukkende orienterer sig ud fra forbrug. Andre faktorer, som kultur, sport og natur, kan have betydning for børnenes identitet, selvforståelse og fællesskaber. Det er gratis at tage i skoven, men transporten derhen koster penge. Alt er ikke forbrug, men mange ting koster penge. Det koster penge at være inkluderet i fællesskabet som Rysst siger, hvorfor forbrug synes at være den dominerende børnekultur.

Daniel Thomas Cook argumenterer for, at børn er fanget i forbrug, fordi alt deres tøj, legetøj, medier og mad er indrullet i brands og kommercielle betydninger:

”They can’t escape consumption because their toys, stories, clothing, media, and food and games (Moore 2006) are awash in commercial meaning, brands and icons;...” (Cook I Qvortrup 2009:342)

Der findes både liberale og kritiske perspektiver på kommercialiseringen af barndommen. Det liberale perspektiv²¹ taler for, at alle (børne)forbrugerens behov er gyldige og har ret til at blive indfriet. Det kritiske perspektiv²² hævder at kunne skelne sande og falske behov:

”Et grundlag, der tager børn alvorligt som aktører i en forbrugskultur uden at overlade hele spillet til markedskræfterne” (Olsen 2003:11)

FORBRUG HANDLER OM AT VÆRE MED

Mari Rysst har med en socialantropologisk vinkel vist, at det koster penge at være med i børnefællesskaber. I Ph.D.-afhandlinegn *I want to be me. I want to be cool* viser Rysst en sammenhæng mellem børns forbrugsmuligheder, popularitet og følelse af at være med i fællesskabet (Rysst 2007a).

I *Children as Consumers* argumenterer Daniel Thomas Cook for, at børn kan efterstræbe bestemte goder, fordi de kan fungere som tegn på, at de hører til – at de er med i peergruppen:

”Those who live in difficult economic circumstances may find themselves desiring a good not because of its use value or

21 Som blandt andre blandt reklamefolkene Marianne Pittelkow og Christian Lembourn bekender sig til (Olsen 2003:26).

22 Som blandt andre barndomsforskerne Susan Linn (Linn 2006) Per Schultz Jørgensen og Birgitte Tufte bekender sig til (Olsen 2003:26).

even potential to offer pleasure, but because possession itself may serve as a sign of 'belonging' to a peer group and perhaps in a larger sense to 'society'" (Chin I Cook I Qvortrup 2009:343)

Samværet med peer-gruppen er vigtigere end selve forbruget – men forbruget kan være adgangsbilletten til fællesskabet.

Ivar Frønes oversætter peers med jævnaldrende, som referer til kammeratskabsgruppen, ungdomsklubben eller vennerne (Frønes 1999:274). Peer-teorier er en omfattende gren indenfor barndomssociologien, som beskæftiger sig med peer-gruppens funktion i børnenes socialisering (Frønes 1999:274). I specialet bruger jeg peer-gruppe og kammeraterne synonymt til at tale om de grupper, som er del af børnenes socialisering.

3.5 Copingstrategier

Sociologiske copingstrategier handler om den adfærd, hvormed mennesker møder livets krav og mål (Kaul&Kvande i Müller 2010:63). I specialet dækker coping over, hvordan de fattige børn mestrer ubehagelige, uønskede situationer og livsbetingelser.

Indenfor copingstrategier skelner Kaul og Kvande mellem mestring og tilpasning (Kaul&Kvande i Müller 2010:63). Mestring refererer til problemløsende adfærd og handlinger, som retter sig mod at løse et problem. Mestring er problemorienteret coping, hvor børnene forsøger at løse problemer ved at fjerne dem. Hvis børnene oplever problematiske materielle afsavn, vil en problemorienteret copingstrategi forsøge at eliminere afsavnene ved at tiltrække materielle goder.

Tilpasning refererer til aktiviteter, som ikke er rettet mod at løse problemet (Müller 2010:63). Tilpasningsorienteret coping er, når børnenes problem ikke umiddelbart løses. Der er fx ikke nogen materiel ændring: Deres økonomiske eller materielle situation ændres ikke. De tilpasser sig situationen og forsøger at få det bedste ud af den.

I en undersøgelse af fattige forældres beskyttende copingstrategier overfor deres børn, bruger Anne Brita Thorød begrebsparret materielt-handlingsorienterede strategier og pædagogisk-værdiorienterede strategier til at skelne mellem materiel og immateriel coping. Værdiorienteret coping²³ er værdiorienteret tilpasning, hvor personer kompenserer for mangler ved at give gyldighed til ting, som ligger udenfor den dominerende (bør-

²³ Jeg bruger "værdiorienteret coping", da det pædagogiske element forsvinder, når det handler om børn og ikke forældre.

ne)kultur. I Thorøds undersøgelse forsøger forældre at få børn til at forstå situationen og lære at leve med den (Thorød 2006:38). Materiel coping er, når forældrene forsøger at give barnet en normal barndom, hvor det kan deltage i den dominerende forbrugskultur. Strategien er derfor, at skaffe penge og/eller prioritere anderledes med de penge, der er (Thorød 2006:25).

Da børn er underlagt familiens økonomiske situation, er det svært for dem at anvende materielle, problemorienterede copingstrategier.

Thorød og Kaul & Kvandes copingstrategier har været anvendt som deduktive, teoretiske briller. Gennem analysen har det vist sig, at børnenes copingstrategier kan analyseres ved at kombinere de to begrebspar.

4. Metodologi

I det følgende redegøres for specialets videnskabsteoretiske ståsted og anvendte metoder.

4.1 Skal vi kalde det penge?

Som diskuteret er fattigdom et tilbagevendende tema på den politiske slagmark. Ordet er negativt ladet og i hverdagsterminologi associerer det til en dårlig opvækst. Der er ingen, der stræber efter fattigdom for sig selv, egne eller andres børn.

Undersøgelser viser, at fattige børn er bevidste om familiens økonomiske situation, men at de ikke nødvendigvis italesætter det som fattigdom (Sloth 2004:47). Ifølge formanden for Børnenes Ferie²⁴ ved feriebørnene godt, at de er fattige, men italesætter det ikke på feriekolonien.

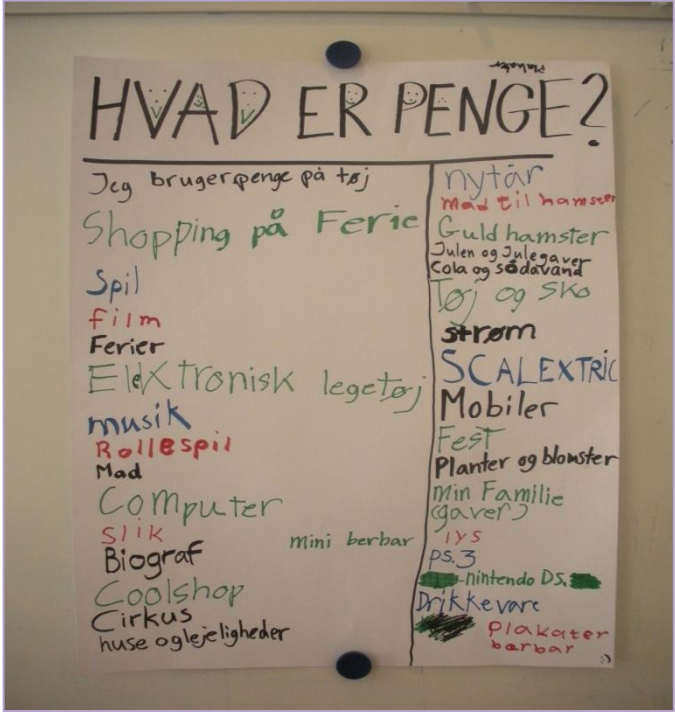
Som konsekvens af den politiske uenighed og negative klang omkring ordet fattigdom, har jeg operationaliseret det, så det ikke indgår i rekrutteringsmateriale, interviewguide og workshopmateriale til børnene og deres forældre. Jeg har ikke spurgt børnene ”Hvordan er det at være fattig?”. For det første kan spørgsmålet sætte børnene i en kategori, som de ikke ser sig selv i. Hvis de ikke opfatter sig selv som fattige, vil jeg ikke som udefrakommende forsker give dem den mærkat.

For det andet viser undersøgelser, at familier med trængt økonomi er beskyttende overfor deres børn og skærmer dem mod fattigdommen (Thorød 2006; Müller 2010). Forældre med ringe økonomi kan være betænkelige ved at lade deres børn deltage i en undersøgelse af børnefattigdom. I rekrutteringsprocessen har det været vigtigt at understrege overfor forældrene, at deltagelsen ikke ville være en negativ oplevelse for deres børn.

Derfor er fattigdom operationaliseret til et begreb, som kan anvendes i overfor børn og forældre: Penge. Det er et konkret og neutralt ord, som børnene kan forbinde med konkrete goder og aktiviteter i hverdagen.

24 Anonymiseret navn for organisation, hvorfra der til specialet er rekrutteret informanter.

FIGUR 4.2: OPERATIONALISERING

Teoretisk begreb	Empirisk begreb	Goder og aktiviteter i en børneverden*
Fattigdom	Penge	 <p>The image shows a handwritten list on a piece of paper pinned to a board. The title is 'HVAD ER PENGE?' (What is money?). The list is divided into two columns. The left column lists: 'Jeg bruger penge på tøj', 'Shopping på Ferie', 'Spil', 'film', 'Ferie', 'Elektronisk legetøj', 'musik', 'Rolle spil', 'Mad', 'Computer', 'Slik', 'Biograf', 'Coolshop', 'Cirkus', 'huse og lejligheder'. The right column lists: 'nytår', 'Mad til hamster', 'Guld hamster', 'Julen og Julegaver', 'Cola og Sødavand', 'Tøj og sko', 'strøm', 'SCALEXTRIC', 'Mobiler', 'Fest', 'Planter og blomster', 'Min Familie (gaver)', 'IYS', 'ps.3', 'nintendo DS', 'Drikkevarer', 'plakater', 'barbar'. There are some corrections and additions in different colors (red, green) throughout the list.</p>

Fødselsdag, ferie, jul, gaver, fritidsaktiviteter, biograf, zoologisk have, tøj, legetøj, spil, mobiltelefon, eget værelse, TV, spillekonsoller

* De konkrete ting er inspireret af pilotinterview, hvor fire 11-årige børn har diskuteret, hvad penge er.

4.2 Videnskabsteori: Når de voksne skal forstå børnenes verden

I det følgende redegøres for specialets hermeneutiske forståelse af viden. Da hermeneutikken stiller spørgsmål til forskerens rolle, samt til hvorfor og hvordan vi kan opnå meningsfuld indsigt i informanternes livsverden (Højberg 2004:341f), mener jeg, at den er særligt anvendelig i undersøgelsen af børns oplevelser af fattigdom.

ET INDBLIK I FATTIGE BØRNS VERDENSFORSTÅELSE

Med et hermeneutisk verdens- og videnssyn anser jeg børn som betydnings- og meningsbærende aktører, som jeg forsøger at forstå og fortolke (Ibid:309). Men også børnene fortolker og forstår verden og opvæksten i fattigdom på bestemte måder: Fra et børneperspektiv. Heraf følger én af hermeneutikkens udfordringer: Dobbelt hermeneutik; som påpeger, at både børnene og jeg fortolker og forstår verden. Jeg bringer derfor min såkaldte forståelseshorisont ind i fortolkningsprocessen og fortolker børnenes fortolkning (Ibid:339).

Både børnene og jeg er situerede i en bestemt historisk kontekst, hvortil der også hører en forståelseshorisont, som udgøres af forståelse og fordomme:

”Forståelseshorizonten er medbestemmende for, hvordan vi orienterer os og handler i verden, og den er medbestemmende for, hvordan vi forstår verden” (Ibid:323)

Livsverdenbegrebet stammer fra Edmund Husserl og fænomenologien, men bruges i hermeneutikken. Henriette Højberg inddrager livsverdenperspektivet i hermeneutiske analyser, hvor det betegner den kontekst og situation, hvor praksis kan begribes. Med livsverdenperspektivet kan jeg få indsigt i børnenes forståelser og meningssammenhænge (Ibid:339). Det anvendte hermeneutiske livsverdenbegreb adskiller sig fra det fænomenologiske ved at afvise, at jeg kan sætte min omverden i parentes og gå objektivt og fordomsfrit til feltet (Rendtorff 2004:280).

I den metodiske hermeneutik dækker forståelse over evnen til indlevelse, dvs. empati (Højberg 2004:316). Jeg bruger forståelsesbegrebet som idealtypisk²⁵ metodisk redskab til leve mig ind og forstå børnenes livsverden, oplevelser og handlinger.

25 Idealtypisk, da ikke mener, at jeg kan opnå fuldstændig forståelse af børnenes livsverden – qua vores forskellige forståelseshorisonter.

Begrebet horisontsammensmeltning dækker over mine møder med børnene, hvor forståelse og mening opstår (Ibid:324). Hermeneutisk forståelse handler om dialog, hvorfor det er samtalen, der muliggør horisontsammensmeltningen (Ibid:331).

Ved at fokusere på forståelse og mening ligger den hermeneutiske analyse sig mellem positivisme og socialkonstruktivisme:

"...idet den hverken interesserer sig for kausalforklaringer eller de sociale konstruktioners meningsdannelse. I stedet er en hermeneutisk analyse først og fremmest kendetegnet ved forståelse og meningsindsigt i den sociale virkelighed" (Højberg i Fuglsang et al. 2004:340)

En meningsindsigt i den sociale virkelighed, som børnene ifølge børneperspektiv, er aktive medskabere af.

DEN VOKSNE FORSKERS ROLLE I EN BØRNEVERDEN: METODISKE OG ANALYTISKE KONSEKVENSER

Forforståelse betyder, at der altid går en tidligere forståelse forud for vores nuværende forståelse, hvorfor jeg ikke kan gå forudsætningsløst til feltet (Højberg 2004:322). Jeg kan ikke løsrive mig fra mine forforståelser, da det ville være at hævde, at man kunne stille sig uden for situationen og opnå objektiv viden herom (Gadamer i ibid:328). Derfor er jeg bevidst om mine forforståelser og forholder mig kritisk til, at jeg er aktiv medskaber af data i kvalitative interviews. Jeg ser ikke forforståelse som et problem, men som et redskab til at se nuanceret på børnenes livsverden. Min forforståelse er både teoretisk og personligt funderet og kan skitseres i fire overordnede punkter:

Det er forkert og uretfærdigt, at uskyldige børn lider under deres forældres handlinger og samfundets regler og love.

Det er forkert og uretfærdigt, at alle børn ikke har lige muligheder for at forfølge deres drømme.

Fattigdom har negativ betydning for børn. De snævre økonomiske rammer marginaliserer børn både socialt og materielt.

Fattigdom og penge er et tabuiseret og følsomt emne, som kan være svært at tale om.

For at undgå forudindtagede eller manipulerede konklusioner har jeg holdt mig forforståelserne for øje. Det er jo en mulighed, at fattige børn ikke oplever noget særligt ved deres opvækst. At penge og økonomi faktisk ikke betyder ret meget.

Gennem dialog kan jeg få indsigt i børnenes sociale praksis, forståelseshorisont, handlinger og fællesskaber. Højberg argumenterer for, at forskningsinterviewet er en magtrelation, hvor jeg som voksen interviewer kan være i et dominansforhold overfor børnene (Ibid:342)²⁶. Jeg bruger metodiske greb for at nedbryde min potentielle dominans overfor børnene. Jeg metodetrianglerer, bruger metoder, hvor børnene kommer til orde (fx fo-toeliciterede interviews), anvender åben interviewteknik, hvor børnene er med til at styre samtalen og interviewer i trygge og velkendte rammer.

4.3 Børn som informanter

Jeg bruger børn som informanter ud fra børneperspektivets antagelse om, at børn er eksperter i deres eget liv:

"...hvis vi som voksne vil vide mere om børns liv, er vi nødt til at gå til børnene selv" (Kampmann 1998:17)

Med Jan Kampmanns forståelse af børneperspektivet vil jeg undersøge, hvordan børn oplever at vokse op i fattigdom ved at forsøge at sætte mig i børnenes sted:

"Børneperspektivet er således de voksnes forsøg på at forstå og sætte sig ind i de tanker og opfattelser, barnet har af sit eget liv" (Jørgensen og Kampmann 2000:35)

Fordi børneperspektivet og brugen af børn som informanter er relativt nyt, er barndoms-sociologiens metoder udviklet indenfor de sidste 20 år med inspiration fra etnografiske og kulturanalytiske metoder (Kampmann 1998:35). For at få en uddybet og nuanceret forståelse af, hvordan barndomslivet foregår, skal forskeren, ifølge Urie Bronfenbrenner, hente empirisk materiale fra børnenes "natural settings" – fra børnenes almindelige hverdagsliv (Ibid:7). En udfordring i den forbindelse er dog netop, at deres hverdagsliv adskiller sig fra voksnes. Børnenes livsverden og forståelseshorisont adskiller sig fra min som voksen forsker. Dertil kommer, at der ikke er én bestemt metodisk tilgang. Jeg har derfor kombineret forskellige metoder, som flere barndomsforskere anbefaler (Ibid:30).

Ved at interviewe og bruge forskellige metode og åbne tilgange, er det børnenes ord, formuleringer, forklaringer og historier, der kommer frem og mine, der træder i baggrunden. I tillæg til det videnskabelige aspekt, giver jeg dermed også børnene retten til at

²⁶ Magtforholdet i kvalitative interviews er en central diskussion i metodelitteraturen, hvor der er delte meninger om, hvorvidt asymmetrien går den ene eller anden vej (Højberg 2005:344). Jeg lægger mig på op ad Højbergs konklusion om, at magtforholdet i interviewsituationen ikke er entydigt asymmetrisk.

blive hørt; lader dem blive anerkendt som interessante aktører med meninger og oplevelser, som voksne ikke har.

4.3.1 Ethiske overvejelser

Specialet bygger på en etisk præmis om, at de deltagende børns situation ikke må forringes af at deltage. Præmissen er særligt vigtig, da børnene er potentielt udsatte og måske har det dårligt i forvejen. De fleste etiske overvejelser i forbindelse med specialets metodiske børneperspektiv har kredset om en velkendt dobbelthed: Give børnene taletid som kompetente og sagkyndige informanter og samtidig beskytte dem (Alderson i *ibid*:34).

I specialets kontekst handler det om beskyttelse mod offerliggørelse (fx ved at italesætte dem som fattige, hvis de ikke selv opfatter sig som sådan), eller mod at åbne emner eller følelser, som jeg ikke kan lukke forsvarligt igen. Mobning, konflikter i hjemmet, ringe selvværd, eksklusion, manglende tilhørsforhold eller lignende kan være forbundet med store følelser og problemer.

Inspireret af Priscilla Alderson har jeg suppleret med en række etiske forholdsregler (Alderson i *ibid*:32). Børn, familier og rekrutteringsorganisationer er anonyme og har deltaget frivilligt. Jeg har været åben og informativ om specialet og dets formål. I rekruttering og interview har jeg gjort meget ud af at anerkende børnene ved at ekspliciterer, at de er eksperter, og at deres oplevelser og viden er værdifuld.

4.3.2 Udvælgelse, kontakt og rekruttering

Jeg har interviewet tre drenge og fem piger i alderen 9 til 13 år, og deres forældre har udfyldt et budgetskeam over familiens økonomiske situation.

Målet har været at rekruttere børn, som vokser op i afsavnsfattigdom. Det vil sige børn, hvis forældre ikke har råd til goder og aktiviteter, der anses som normale i det omkringliggende samfund. Jeg har rekrutteret etnisk danske børn for at have en nogenlunde homogen informantgruppe²⁷.

Børnene er rekrutteret gennem to organisationer, som arrangerer sommerferie for børnefamilier, der ikke selv har råd til at tage på sommerferie: Lejr Kompagniet (København)

²⁷ Mit ønske har været at kunne fokusere så entydigt som muligt på den økonomiske faktor i børnenes liv. Derfor har jeg søgt at minimere andre eksklusionsfaktorer såsom racisme (i skolen såvel som på arbejdsmarkedet), ringe dansk kundskaber, særlove (starthjælp rammer uanset forældres uddannelsesniveau), ol. (jf. afsnit 4.3.3).

og Børnenes ferie²⁸ (Århus). Alle børnene har været på lejr sommeren 2009. Jeg har rekrutteret gennem de to organisationer af flere årsager:

Gatekeeper til et svært tilgængeligt felt. Erfaringer viser, at fattige børn er svære at rekruttere (Johanssen et al 2009; Espersen 2006). Gatekeeperne har kontaktet børn og familier og videremidlet kontakten med forældrenes tilsagn. De har haft gode relationer til familierne og børnene, så der har været en god og positiv relation fra start.

Gratis sommerlejr er tegn på relativ afsavnsfattigdom. Børnene har det til fælles, at deres forældre ikke har råd til at tage på sommerferie. Da sommerferie kan anses som en almindelig gode i det danske samfund²⁹, er der stor sandsynlighed for, at disse børn lider afsavn – også på andre områder.

Børnene kender hinanden. Børnene har været på lejr sammen, har fælles oplevelser og referenceramme. De ved, at de andre familier også har trange økonomiske kår; også selvom de ikke taler om det. Det har skabt et trygt rum til fokusgrupper.

Positiv rekrutteringsstrategi. Jeg har formuleret en positiv rekrutteringsstrategi og projektbeskrivelse. Det betyder, at deltagere og berørte parter skal have noget positivt ud af at deltage. Tilgangen er inspireret af blandt andet Melanie Percy (Percy 2003) og Kim Rasmussen (Rasmussen 2004). Percy understreger vigtigheden af at invitere børn til at fortælle om deres liv og oplevelser. Rasmussen fremhæver den positive effekt af at gøre børnene til eksperter, da det giver dem en glæde ved at deltage. En præmis for fokusgrupperne har været at skabe en sjov, positiv og lærerig workshop, hvor børnene skulle have taletid. Børnene er eksplicit inviteret til at være eksperter på deres eget liv. Effekten har været god, da organisationer, forældre og børn har mødt mig med ros, hjælpsomhed og interesse for projektet.

Rekruttering i praksis

I praksis har repræsentanter fra Børnenes Ferie og Lejr Kompagniet haft kontakten til forældrene. De har udvalgt familier, som de har vurderet har haft lyst til deltage, præsenteret projektet for forældrene og de deltagende børn. Alle har frivilligt indvilliget i at deltage. Præsentationerne har bygget på min projektbeskrivelse, så de har været ens for alle familier.

28 Opdigtede navne for anonymiserings skyld.

29 En undersøgelse viser bl.a., at 60 % af den danske befolkninger mener, at det at tage på ferie udenfor hjemmet er en nødvendig aktivitet (Hansen og Hussain 2009:19).

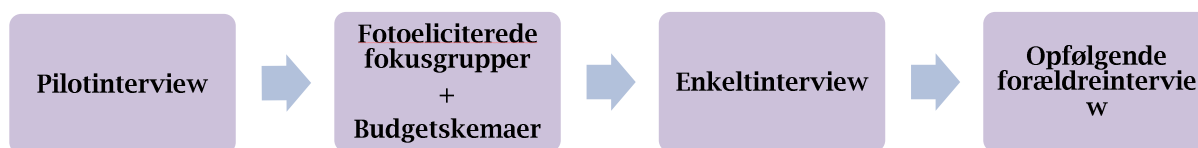
4.6 Indsamling og data

Jeg har arbejdet med en dynamisk og evaluerbar proces, som har været åben for forandring. I udgangspunktet var hensigten kun at lave fokusgrupper, men efter en kollapsed pilot-gruppe besluttede jeg at supplere med enkeltinterviews.

Jeg har tilpasset øvelser til fokusgrupper, interviewguide og spørgeteknik efter pilot og undervejs i dataindsamlingen. Jeg har været i løbende kontakt med forældrene, som har givet supplerende oplysninger, når det har været nødvendigt.

Alle interviews er skrevet ud. Efterfølgende er interviewene kodet ud fra både interviewtemaer (hjemmet, fritid, børneforbrug, særlige begivenheder, finansiering og coping) og temaer, som er konceptualiseret undervejs i interviewene, kodningen og/eller analysen (Olsen 2002:108). Her har børnenes drømmer, røverhistorier, særlige sprogbrug og diskurser vist sig særlig interessante.

FIGUR 4.6: EMPIRISKE INDSAMLINGSPROCESS

4.7 Metodetriangulering

Da børneperspektivet er nyt, er de sociologiske metoder på området relativt underudviklede (Lange et. al. i Qvortrup 2009:79). Der er ikke én bestemt metode, som anbefales til børneforskning. Som konsekvens heraf metodetrianglerer mange undersøgelser (Kampmann 1998:30). Kampmann anbefaler, at børneforskeren forholder sig åbent og afprøvende til en bred vifte af metodiske muligheder (Ibid:16). Forskellige vinkler gør det muligt at stykke billeder af børnenes verden sammen, se nye mønstre og lade den ene metode danne grundlag for den næste (Ibid:30).

Ved at kombinere fotoeliciterede fokusgrupper med samtale, leg og øvelser, enkeltinterview i hjemmet og forældrenes budgetskemaer har jeg fået en række vinkler og informationer, som har stykket børnenes livsverden og deres oplevelser sammen. De fotoelicite-

rede fokusgrupper var det metodiske udgangspunkt. Enkeltinterview, hjemmebesøg og budgetskema er udviklet undervejs.

FIGUR 4.7: EMPIRI, INDSAMLINGSMETODER OG FORMÅL MED DE ENKELTE METODER.

Empiri – Primær	Metode	Formål
fotoeliciterede fokusgrupper	Fotoeliciterede fokusgruppeinterview med fem børn i alderen 9-13 år.	Få viden om fattigdommens karakter.
Syv individuelle besøgsinterviews	Enkeltinterview med syv børn. Tre havde deltaget i fokusgrupper. Fire havde deltaget i indledende workshop (brainstorm og instruktion til fotoøvelse), men ikke i fokusgrupper om billederne.	Få viden om børnenes oplevelser.
Besøgsnoter	Feltnoter skrevet efter fokusgrupper, besøgsinterviews og løbende samtaler med forældre.	Få supplerende viden om børnenes livsverden.
Seks budgetskemaer	Forældrene har udfyldt detaljeret skema om familiens økonomi.	Detaljeret baggrundsviden om familiens økonomi.
Børnefotos, tegninger og plancher	Fotoøvelse og produkter fra fokusgrupper og besøgsinterviews.	Få udgangspunkt for interview og viden om betydningen af penge og forbrug.
Empiri – Sekundær	Metode	Formål
Fotoeliciterede fokusgrupper – pilot	Fotoeliciterede fokusgruppeinterview med fire børn i alderen 10-11 år.	Afprøve metode, få indblik i børnenes livsverden og om betydningen af penge og forbrug.
Researchinterview	Ekspertinterview med formanden for Børnenes Ferie.	Få viden om børnenes og familiernes situation.
Samarbejde med folkeskolelærer	Ekspertviden om formulering af fotoøvelse og passende øvelser til fokusgruppe og enkeltinterview.	Få ekspertviden om børnenes kompetencer.

4.7.1 Ekspertter og budgetskemaer

Som research har jeg gennemført et ekspertinterview med formanden for Børnenes Ferie. Hun fortalte om Børnenes Feries sommerlejr, organisation, de deltagende børn og deres familier. Hendes ekspertviden har bidraget til vinkling af interviewguides og workshops. Jeg har desuden udarbejdet workshopaktiviteter og fotoøvelse i samarbejde med en folkeskolelærer.

Forældrene har udfyldt et detaljeret budgetske ma over deres økonomi for at give overblik over de økonomiske rammer omkring børnenes liv. Se bilag 1 for casebeskrivelser med oversigt over familiernes økonomi.

4.7.2 Fotoeliciterede fokusgruppeinterviews

Fotoeliciterede interviews baserer sig på billeder, som børnene har taget. Metoden er for det første anvendt for at give børnene konkrete referencepunkter i interviewene. For det andet er interviewets referencepunkt en del af børnenes eget liv og fortæller i sig selv noget om børnenes hverdag (Rasmussen 2004:280)³⁰.

I interviewene har børnene fortalt om og diskuteret deres fotografier. De har fortalt, hvad der er på billederne, hvor de er taget, hvorfor de har taget dem, hvad motiverne betyder for dem samt historier, der knytter sig til billederne. Billederne har åbnet for nye diskussioner og historier. Når børnenes egne billeder danner udgangspunkt for interviewene giver det anledning til at tale om rummet eller personerne på billedet (Ibid:268) – om ting, der ligger udenom selve fotoet.

Derudover giver billederne børnene en energi, så de får lyst til at fortælle. Metoden giver børn en taletid, som de ikke vant til (Ibid:269). Den sætter børnene i centrum ved at give deres ord og tanker vægt og opmærksomhed. Billederne har lokket historier frem og gjort det tydeligt, at der er en grund til, at det pågældende barn har befundet sig på det pågældende sted og taget det pågældende billede.

Mine erfaringer siger – ligesom Rasmussens og Percys - at børn er entusiastiske omkring at tage billeder (Ibid.; Percy 2003). På Percys opfordring samlede jeg børnenes billeder i en fotomappe, som de fik med hjem. Det vakte glæde og gav børnene en følelse af, at de "fik noget igen".

30 Specialets fotoeliciterede metode er i høj grad inspireret af Rasmussens teori og brug af fotografi som sociologisk metode i undersøgelser af børn (Rasmussen 2004), men også af Dorthe Staunæs' erfaringer (Staunæs 2000) og Percys fotoeliciterede interviews med amerikanske minoritetsbørn (Percy 2003).

Børnene som eksperterne

Ved at bruge fotos brydes isen mellem forsker og barn. Fotoet får en realitet, som er skabt af barnets perspektiv. Det viser personlige historier, hverdags erfaringer og stimulerer tanker (Clark i Rasmussen 2004:280).

Metoden er god til at flytte den traditionelle magtbalance mellem barn og voksen:

"Barnet får mere magt og barndomsforskeren må være mere lyttende, kiggende, søgende og ydmyg" (Rasmussen i Kampmann 2009:17)

Ifølge John Collier og Malcolm Collier, som beskæftiger sig med visuel antropologi, bliver fotoet den tredje part i interviewet. Informanterne bliver "forskningsassistenter", når informanter og forsker udforsker billederne sammen. På den måde kan metoden give børnene en ekspertrolle (Collier & Collier i Rasmussen 2004:280).

Med billederne har jeg betragtet børnene som skabende aktører i deres eget liv. De har talt og fortalt om deres liv, og jeg har lyttet, spurgt og kun styret samtalen ud fra en semi-struktureret interviewguide.

BESKRIVELSE AF FOTOFORLØB

- Workshop 1. Møde med børn og forældre. Plenum brainstorm med børnene under temaet "Hvad er penge?". Udlevering og test af kameraer og fotoopgave, samt diskussion heraf, og udlevering af informationsmateriale med projektbeskrivelse og budgetskemaer til forældre. Én times varighed.
- Afhentning af éngangskameraer hos børnene. Fremkaldelse.
- Workshop 2. Fotoeliciteret fokusgruppe. To times varighed.

Fokusgruppens kvaliteter i interview med børn

Fokusgruppeformen er valgt for at fremme viden, associationer og fortællerenergi i trygge rammer. Den direkte relation mellem børnene og mig gav mig mulighed for at udrede misforståelser (Kampmann 1998:25). Samtidig gav det en god kontakt, hvor jeg fx kunne være opmærksom på følsomme emner, træthed og kedsomhed.

En ulempe ved direkte interviews kan være, at min tilstedeværelse påvirker børnenes svar. En intention bag fokusgrupperne var at påvirke gruppen så lidt som muligt ved at lade børnegruppen fylde mere end mig i rummet. Erfaringer fra pilotinterview har dog vist, at det også er vigtigt at være en tydelig voksen³¹.

I fokusgrupper kan børnene kommentere og supplere hinanden (Ibid:24). Tanker og synspunkter fra et barn kan afføde nye tanker og idéer hos et andet. Ved at være flere sammen, har de kunnet arbejde, tale og diskutere med hinanden, og jeg har kunnet træde i baggrunden og styre gruppen på afstand ud fra en overordnet dagsorden og semi-struktureret interviewguide.

Fokusgruppen kan ses som en scene, hvor deltagerne iscenesætter og positionerer sig selv (Demant 2006:144). Derved tydeliggøres logikker, diskurser og praksisser i det børnesociale felt (Ibid.). Det er diskurser og fortællinger frem for positioneringer, der er interessante for specialets undersøgelse af, hvordan børn oplever at vokse op i fattigdom³². Fokusgruppeformen skulle hjælpe ligesindede børn til at associere og tale om emner, som kan være vanskelige.

En ulempe ved fokusgruppen kan være, at små børn kan have svært ved at holde fokus (Kampmann 1998:25). En minimumsalder på 9 år, afgrænset tidsperiode på to timer, mange konkrete aktiviteter, pauser med frugt og rum til afbrydelser og ekskursioner har nogenlunde forhindret, at børnene har mistet fokus eller interesse.

En ulempe, som jeg oplevede i pilotinterviewet, er børnenes mulige uhensigtsmæssige interaktion. Én fordel ved fokusgruppen er netop, at den sætter gang i social interaktion (Demant 2006:131), men i pilotinterviewet tog børnenes interaktion og positioneringer overhånd, så de hverken kunne komme tilbage til interviewtemaet eller bare sidde stille.

31 Det har vist sig at være en vanskelig balancegang både at give børnene plads og samtidig være en tryghedsskabende tydelig voksen. Erfaringer fra pilotinterview viste, at jeg skulle være en tydeligere voksen med mere autoritet og styring end først antaget. Det gjorde de efterfølgende interviews langt bedre end piloten.

32 Specialets fokusgrupper skulle ikke skabe en iscenesættelse af børnenes liv. Min sampling afspejler ikke virkelighedens sociale børnefelt, da der kun er fattige børn med. Peer-gruppen, som har vist sig at have stor betydning for børnenes oplevelser, er fx ikke med i fokusgruppen.

Èt af børnene tegnede pludselig tisse-mænd, numser og analsex på en planche, hvorefter alle fire børn kørte hinanden op og blandt andet råbte, at de kun ville tale om sex.

På trods af tæt kontakt til forældrene i planlægning af workshops, var alle børnene ikke med til både workshops og fokusgruppe. Nogle meldte fra i sidste øjeblik, mens andre ikke dukkede op til aftalen. Efter at have været i kontakt med de forældre, hvis børn ikke mødte op, besluttede jeg, at stoppe rekrutteringen. Deres engagement var meget lavt og jeg følte, at jeg skulle overtale dem til noget, som de dybest set ikke havde lyst til. Tre børn faldt fra. De, som meldte fra i sidste øjeblik, deltog i andre interviewene. Figur 5.3.4.2 er en oversigt over hvilke børn, der har deltaget i de forskellige interviews.

FIGUR 4.7.2: DELTAGENDE BØRN OG INTERVIEWFORMER

Workshop 1	Fokusgruppe	Enkeltinterview
Århus		
Naja, 9 år	Naja, 9 år	Naja, 9 år
Malene, 13 år	Malene, 13 år	Malene, 13 år
Rasmus, 11 år		Rasmus, 11 år
Anna, 9 år		Anna, 9 år
Lucas, 11 år	Lucas, 11 år	
København		
Sanne, 11 år	Sanne, 11 år	Sanne, 11 år
	Nanna, 11 år*	Nanna, 11 år
Emil, 11 år		Emil, 11 år

* Nannas mor var med til workshoppen, selvom Nanna var syg derhjemme. Hun fik informationsmateriale og beskrivelse af fotoopgave med hjem. Nannas billeder bar ikke præg af, at hun ikke havde deltaget i den introducerende workshop.

4.7.3 Enkeltinterview på børneværelset

Efter en kollapset pilot-gruppe besluttede jeg at supplere empirien med enkeltinterviews. Rekrutteringen hertil skete ved fokusgrupperne. Det var kun Lucas, der ikke havde mulighed for at deltage i enkeltinterview.

Selvom begge fokusgrupper forløb uden problemer, var enkeltinterviews et godt supplement. For det første, da det var svært at nå at tale om alle billeder og emner på to timer. For det andet gav enkeltinterviews mulighed for at spørge til mere følsomme emner, som

blev berørt overfladisk i fokusgrupperne. For det tredje, fordi nogle af børnene meldte fra til fokusgruppen i sidste øjeblik. Her kunne jeg godt nå omkring billeder og interviewtemaer, da der ikke gik tid med børnenes interaktion med hinanden.

Enkeltinterviews foregik på børnenes værelse, varede 45-60 minutter og blev optaget med diktafon. Hjemmebesøgende gav små etnografiske blik ind i børnenes hverdagsliv (Lang i Qvortrup 2009:80f; Bronfenbrenner i Kampmann 1998:7).

4.7.4 Interviewguide, -teknik og -situation

Jeg har brugt en semistruktureret interviewguide, konkret interviewteknik og forsøgt at skabe trygge interviewsituationer på børnenes præmisser.

I fotoeliciterede interviews skaber billederne interviewets struktur, temaer og referencepunkter, som interviewguiden gør i traditionelle interviews. Ligesom Kampmann har jeg suppleret børnenes fotos med uddybende spørgsmål fra en interviewguide (Kampmann 2009:17). Den supplerende interviewguide var tematisk semistruktureret (Kvale 1997:134). Alle temaerne har været knyttet til en konkret aktivitet som "Hvis jeg vandt 5.000 kroner, ville jeg...", "Tegn en fødselsdag" eller "Tidslinie på en planche: Hvordan ser din dag ud?".

Idéen med strukturerede temaer og konkrete aktiviteter var at give børnene støtte og styring (Kampmann 1998:24). Det er vigtigt at møde børnene, hvor de er i deres liv og tage deres mestring, alder og udvikling i betragtning (Bo et al. 2009:248; Kragh-Müller 2000:90). Jeg har derfor sparet med en folkeskolelærer på interviewguider, aktiviteter og beskrivelse af fotoøvelse.

En semistruktureret interviewguide er samtidig åben for spontanitet i interviewsituation, som giver levende og uventede svar (Kvale 1997:134). Åbenhed i interviewet skal også forhindre, at interviewet bliver biased ud fra en voksenlogik – det gælder om at indfange børnenes perspektiver og terminologier (Kampmann 1998:24).

Interviewtemaer er valgt ud fra undersøgelser om børn, fattigdom og forbrug (Sloth 2004; Espersen 2006; Bonke 2005; Rysst 2007), metodelitteratur om sociale arenaer i udsatte børns hverdag (Nielsen i Bo et al.2008)³³, ekspertinterview med formanden for Børnenes Ferie og pilot-gruppen. Interviewene har været struktureret omkring fire centrale arenaer i børnenes liv: Hjemmet, Fritiden, Særlige begivenheder og Børneforbrug. Herudover har

33 Arenaperspektivet anskuer børns livsverden som en ageren på forskellige sociale arenaer. Det er ifølge Helle Schjellerup Nielsen nyt, at børns liv er uddifferentieret i flere forskellige sociale arenaer som fx familien, skolen, kammerater, lokalmiljø, fritidsaktiviteter: "Børn socialiseres ikke længere blot i relation til deres familie..." (Nielsen i Bo et al 2009:122).

jeg spurgt til finansiering og coping. Billederne har dækket nogle af temaerne, så børnene automatisk har talt om fx hjemmet, fordi de har taget en del billeder derhjemme. De temaer, som ikke har været repræsenteret i billederne, har jeg afdækket med den semi-strukturerede interviewguide³⁴.

Fokusgrupper og enkeltinterviews har taget udgangspunkt i samme temaer. For de børn, som har deltaget i begge interviews, har enkeltinterviewet fungeret uddybende.

Jeg har udnyttet, at enkeltinterviewene er foregået i børnenes hjem ved at strukturere interviewguiden omkring konkrete ting i hjemmet. Interviewene foregik på børnenes værelse³⁵, hvor jeg spurgte til værelset og deres ting (tøj, møbler, legetøj).

Interviewguiden kan bryde kontakten mellem interviewer og interviewperson (Fog 1994:118). Derfor memorerede jeg interviewguiden og brugte den kun som tjekliste og støtte. Det skabte gode interviewsituationer, hvor jeg kunne give børnene min fulde opmærksomhed, lytte til dem og være opmærksom på vores relation og børnenes reaktioner, som Karen Asta Bo påpeger vigtigheden af (2009:247ff).

Interviewteknisk har jeg også været inspireret af bl.a. *Om at forstå børns tanker* (Doverberg-Österberg et al. 1988). Jeg har fokuseret på at give børnene tid til at svare, opfordret til at fortælle, brugt billeder og tegninger, stillet både generelle og konkrete spørgsmål og forsøgt at være en aktiv samtalepartner ved at stille uddybende og opfølgende spørgsmål til det, som børnene fortæller (Ibid.). Jeg har været mere konkret end Doverberg-Österberg anbefaler, da evalueringen af pilotinterviewet fortalte mig, at jeg tabte børnenes koncentration og interesse ved abstrakte spørgsmål og for lange perioder uden konkrete aktiviteter. Jeg har brugt fotos, aktiviteter og spurgt til konkrete ting i børnenes liv og hverdag. Som Kvale anbefaler har jeg i første omgang stillet *hvad* og *hvordan* spørgsmål. Det er dem, der skal udløse spontane beskrivelser (Kvale 1998:135). Børnenes egne spekulative forklaringer var mindre vigtige – men dog interessante.

I enkeltinterviews med de tre børn, der ikke deltog i fokusgrupper, har jeg taget udgangspunkt i fokusgruppeinterviewguiden og børnenes billeder.

34 I begge fokusgrupper var familie, hjemmet, lokalmiljø, det offentlige kommercielle rum (dyre tøjbutikker), penge (finansiering) og individuelt børneforbrug (tøj og legetøj) temaer i børnenes billeder. Der var derimod ikke nogen billeder, der umiddelbart relaterede sig til skole, fritidsinteresser eller særlige begivenheder som jul, fødselsdag, udflugter eller ferie. Disse temaer er blevet diskuteret gennem aktiviteter i fokusgruppen.

35 Ét interview foregik i mosterens køkken. Emil boede på interviewtidspunktet hos mosteren, da hans mor havde fået en depression. Interviewet med Malene foregik på lillesøsterens værelse, men Malene viste mig sit værelse. Hun mente, at det var for rodet til, at vi kunne være der.

Fokusgrupperne er foregået i foreningslokaler i lokalområdet, som var velkendte og trygge for børnene. Jeg har været særligt opmærksom på omgivelserne, da fattige børn kan være udsatte og ifølge Asta Bo føle sig udstillet (Bo et al 2009:247).

Besøgsinterview gav mulighed for at blive vist rundt i hjemmet, se børnenes værelser, tale med forældre og eventuelle søskende. I alle hjemmene blev jeg mødt af stor venlighed, hjælpsomhed og interesse for projektet.

Fokusgrupper er optaget på lyd og video. Enkeltinterviews på lyd. Alle interviews er transskriberet..

5. Analyse

Analysen består af redegørelse for analysestrategi, præsentation af de deltagende familier, som udgør specialets empiri og tre analysedele, som undersøger tre arbejds-spørgsmål: Fattige børns livsverden, oplevelser af fattigdom og coping med fattigdom.

5.1 Analysestrategi

Jeg er gået hermeneutisk til datamaterialet, men har undervejs suppleret med diskurs-analyse.

I den hermeneutiske analyse ser jeg børnenes udtalelser som udtryk for fortolkning og forståelse af deres livsverden, oplevelser og coping. Ud fra arbejdsspørgsmålene har jeg har foretaget en tematisk abduktiv analyse. I analysen af børnenes copingstrategier er et diskursperspektiv tilføjet under analyseprocessen, da der har vist sig at findes copingstrategier i børnenes fortællinger, sprogbrug og selviscenesættelse: Børnene er bedre til at fortælle historier end til at sætte eksplicit ord på følelser.

Diskursanalysens grundantagelse er, at sproget tilfører den sociale virkelighed betydninger (Laclau og Mouffe 1985; Jørgensen og Phillips 1999). Når jeg bruger diskurs til at analysere børnenes fortællinger, er det ud fra forskellige diskursteoriens fælles idé om, at sproget er struktureret i forskellige mønstre, som børnenes udsagn følger efter deres sociale ageren (Jørgensen et al. 1999:9).

5.2 Introduktion: Seks fattige børnefamilier i Danmark

I det følgende præsenteres de deltagende børns familier. Jeg zoomer ind på hjemmet, fritiden, børneforbruget og særlige begivenheder som fødselsdage og ferier.

Figur 5.2 er en oversigt over familiernes socioøkonomiske situation. For uddybende casebeskrivelser se bilag.

Halvdelen af børnene bor sammen med mor og far. Den anden halvdel bor sammen med mor. Emil er enebarn, mens resten har søskende – hjemmeboende og/eller udeboende.

Alle mødrene modtager en sociale ydelse: Kontanthjælp, revalidering eller sygedagpenge. De to fædre, som bor sammen med børnene, er i beskæftigelse. Malene og Najas far er i løntilskud som butiksmedarbejdere og Rasmus' og Annas far arbejder som ufaglært på et spillested i Århus.

De fleste af mødrene er i aktivering. Sannes mor er i aktiveringspraktik, Nannas mor i uddannelsesrevalidering som pædagog, Malene og Najas mor i aktivering, og Rasmus' og Annas mor har fulgt enkeltfag på hf. Emils og Lucas' mødre er fritaget for aktivering, da de begge har fået en depression indenfor de sidste år. De modtager hhv. kontanthjælp og sygedagpenge.

Alle forældrene har været i deres nuværende eller en tilsvarende økonomiske situation i længere tid. Dem, som modtager kontanthjælp, har gjort det mere eller mindre altid, som de siger. De hører derfor under det, som AERådet definerer langvarig fattigdom³⁶.

Alle de interviewede børns mødre er plaget af sygdom. Sannes mor har KOL (kronisk obstruktiv lungesygdom). Emils og Lucas' mødre har depression, Malene og Najas mor har gigt, Nannas mor er ved at komme sig efter to voldelige ægteskaber og længere ophold på forskellige krisecentre, og Rasmus' og Annas mor lider af langvarig depression efter at have mistet et barn.

Tre familier bor i udkanten af København og tre bor 12 km udenfor Århus. Alle familierne bor i lejebolig – undtagen én, som bor i en andelslejlighed. Én familie bor i hus, mens resten bor i lejlighed.

³⁶ AERådet bestemmer langvarig fattigdom som at have levet i fattigdom i tre eller flere år i træk (AERådet 2009:2).

FIGUR 5.2: OVERSIGT OVER BØRNENE, FAMILIERNES SOCIO-ØKONOMISKE FORHOLD

INDKOMSTFORHOLD	INDKOMST	RÅDIGHEDSBELØB	ØKONOMISK OVERSKUD	ANBEFALET MINIMUM RÅDIGHEDSBELØB	ANBEFALET RÅDIGHEDSBELØB	50% MEDIAN
FAMILIE 1: NAJA, 9 ÅR OG MALENE, 13 ÅR. BOR SAMMEN MED MOR, FAR OG LILLESØSTER SIGNE, 5 ÅR I 3 VÆRELSES LEJELIGHED LIDT UDENFOR ÅRHUS						
MOR: KONTANTHJÆLP ("ALTIID") FAR: LØNTILSKUD, BUTIKSMEDARBEJDER (O ¹) ANDET: BOLIGSIKRING OG BØRNEFAMILIEYDELSE.	21.900 KR.	9.800 KR.	393 KR.	13.614 KR.	27.228 KR.	22.141 KR.
FAMILIE 2: RASMUS, 11 ÅR OG ANNA, 9 ÅR. BOR SAMMEN MED MOR OG FAR I LEJET HUS LIDT UDENFOR ÅRHUS						
MOR: KONTANTHJÆLP ("ALTIID") FAR: FULDTID PÅ SPILLESTED I ÅRHUS (3 ÅR) ANDET: BOLIGSIKRING, BØRNEFAMILIEYDELSE	24.217 KR.	12.482 KR.	1.710 KR.	12.323 KR.	24.645 KR.	19.399 KR.
FAMILIE 3: LUCAS, 11 ÅR. BOR SAMMEN MED MOR OG STORESØSTER CECILIE, 13 ÅR I 3 VÆRELSES LEJELIGHED LIDT UDENFOR ÅRHUS						
SYGEDAGPENGE (1 ÅR. ²). ANDET: BOLIGSIKRING, BØRNEFAMILIEYDELSE OG BØRNEBIDRAG	17.300 KR.	7.520 KR.	338 KR.	7.344 KR.	14.688 KR.	16.296 KR.

¹ På interviewtidspunktet skulle han til at starte. Tidligere har han modtaget kontanthjælp i en længere årrække.

² Inden sygedagepenge fik hun SU og praktikløn i 2½ år under uddannelsen til laborant.

INDKOMSTFORHOLD	INDKOMST	RÅDIGHEDSBELØB	ØKONOMISK OVERSKUD	ANBEFALET MINIMUM RÅDIGHEDSBELØB	ANBEFALET RÅDIGHEDSBELØB	50% MEDIAN
-----------------	----------	----------------	-----------------------	--	-----------------------------	------------

FAMILIE 4: SANNE, 11 ÅR. BOR PÅ BEHANDLINGSHJEM I HVERDAGENE OG SAMMEN MED MOR I 3 VÆRELSES LEJELEJLIGHED I UDKANTEN AF KØBENHAVN I WEEKENDEN

KONTANTHJÆLP ("ALTIID") ANDET: BOLIGSIKRING	12.100 KR.	3.531 KR.	3.181³ KR.	5.739/4.134 KR.	11.478/8.269⁴ KR.	8.429/12.777⁵ KR.
--	-------------------	------------------	------------------------------	------------------------	-------------------------------------	-------------------------------------

FAMILIE 5: NANNA, 11 ÅR. BOR SAMMEN MED MOR OG LILLESØSTER AMALIE, 8 ÅR I 3 VÆRELSES LEJELIGHED LIDT UDENFOR ÅRHUS

REVALIDERING (3,5 ÅR) ANDET: BØRNEFAMILIEYDELSE OG BØRNEBIDRAG	14.536 KR.	556 KR.	- 1.827 KR.	7.344 KR.	14.688⁷ KR.	16.296 KR.
--	-------------------	----------------	--------------------	------------------	-------------------------------	-------------------

FAMILIE 6: EMIL, 11 ÅR. BOR SAMMEN MED MOR 3 VÆRELSES ANDELSLEJLIGHED I UDKANTEN AF KØBENHAVN

KONTANTHJÆLP ("ALTIID") ANDET: BØRNEFAMILIEYDELSE OG BØRNEBIDRAG	11.800 KR.	4.050 KR.	- 2.817 KR.	5.739 KR.	11.478 KR.	12.777 KR.
--	-------------------	------------------	--------------------	------------------	-------------------	-------------------

KILDE TIL FAMILIERNE ØKONOMI: BUDGETSKEMAER, SOM FORÆLDRENE HAR UDFYLDT, BESØGSINTERVIEWS OG OPFØLGENDE TELEFONINTERVIEWS.

NB: "ALTIID" BYGGER PÅ FORÆLDRENE EGNE UDLÆGNINGER OG BETYDER I ALLE TILFÆLDE "MERE ELLER MINDRE ALTIID".

³ Sannes mor havde svært ved at udfylde skemaet, du hun kun køber "det vigtigste" til husholdningen. Hun kunne ikke angive beløb på de enkelte poster. Derfor er økonomisk status og rådighedsbeløb angivet til at være næsten det samme.

⁴ 7.072 angiver prisen for "enlig kvinde, 30-49 år" og 9.817 angiver prisen for "Enlig kvinde med 11-14 årig". Samme bor nemlig på behandlingshjem i hverdage og er derfor kun hos sin mor i weekenden, hvorfor morens udgifter til Sanne er mindre. Derfor modtager Sannes mor heller ikke familiedydelse.

⁵ 8.429 kr er for én person. 12.777 er for to personer.

FORKLARINGSNØGLE TIL FIGUR 5.2

Budgetter er reguleret til 2009-priser efter Danmarks statistiks prisindeks. Alle beløb er angivet i kr./mdr. efter skat.

Minimum- og standard rådighedsbeløb er fuldt sammenlignelige med specialets familiebudget, da det indeholder samme forbrugsposter (Hansen 2002:4).

For uddybning af minimum- og standardbudgetter og 50 %-median se afsnit 4.1.4.

Indkomstforhold (år): Indkomstposter og antal år forælderen har haft nuværende indkomst

Indkomst: Familiens samlede indkomst

Rådighedsbeløb: Familiens samlede rådighedsbeløb efter faste udgifter.

Røde tal: Beløbet ligger under anbefalet minimum rådighedsbeløb.

Lyserøde tal: Beløbet ligger under det anbefalede rådighedsbeløb.

Anbefalet standard rådighedsbeløb: Angiver hvad et almindeligt husholdningsbudget efter faste udgifter koster for forskellige familietyper (standardbudget) (Hansen 2002).

Anbefalet minimum rådighedsbeløb: Angiver hvad et almindeligt husholdningsbudget efter faste udgifter koster for forskellige familietyper (minimubudget) (Hansen 2004).

Økonomisk overskud: Familiens samlede økonomiske overskud efter faste- og husholdningsudgifter. Husholdningsudgifter er: Mad, drikke, tøj, sko, personlig hygiejne, fritid (leg og fritidsaktiviteter), varige forbrugsgoder (fx møbler), ferie, legetøj, lommepenge, jul, fødselsdag, gaver, skolesager, udflugter (biograf, restaurant, svømmehal, zoo etc.), transport, institution og opsparing).

50 % mediangrænse: Angiver 50 % mediangrænserne ved husstandsækvivaleret disponibel indkomst i 2010-lønniveau (AERådet 2010b:5).

Faste udgifter: Faste udgifter: Husleje (inkl. el, vand og varme), telefon/internet, licens, forsikring, fagforening, a-kasse, medicin, tandlæge og gæld. Det er et overordnet beløb, som dække potentielle udgifter. Ingen af familierne har alle disse udgifter. Det er fx få, der har forsikring og betaler licens.

Figur 5.2 angiver familiernes indkomst, rådighedsbeløb efter faste udgifter samt økonomisk overskud efter faste- og husholdningsudgifter. Rådighedsbeløbet er sammenholdt med anbefalede rådighedsbeløb, som CASA har beregnet ud fra forskellige familietyper (Hansen 2002).

Alle familierne modtager børnefamilieydelse, undtagen Sannes mor. Det skyldes, at Sanne bor på behandlingshjem i hverdagene og kun er under morens forsørgelse i weekenden. Derfor modtager Sannes mor heller ikke børnebidrag fra faren.

De andre enlige mødre modtager børnebidrag fra barnets far. Nogle fædre betaler dog ustabil. Nannas far har kun betalt børnebidrag siden starten af 2010. Det skyldes, at Nannas forældre har haft en del konflikter – økonomiske og sociale – efter deres skilsmisse i 2007.

Fire familier modtager boligsikring. Emils mor gør ikke, fordi de bor i andelslejlighed. Nannas mor gør heller ikke:

”Jeg ved faktisk ikke rigtig hvorfor, men jeg er ved at undersøge det” (Mor, Ditte)

Sammenlignes familiens rådighedsbeløb efter faste udgifter med det anbefalede standardrådighedsbeløb, er det tydeligt, at alle familierne er milevidt fra at have råd til at leve op til ”et almindeligt dansk standardhusholdningsbudget”.

Fire ud af seks familier har et rådighedsbeløb, der ligger under det anbefalede minimumbudget. Det vil sige, at de ikke har råd til ”et acceptabelt dansk minimumhusholdningsbudget”. Samme familiers indkomst ligger under 50 %-median fattigdomsgrænsen. Lucas’ familie har en lidt bedre økonomi, fordi moren modtager både boligsikring, børnefamilieydelse og børnebidrag. Når Rasmus’ og Annas familie ligger over 50 %-medianen og har et rådighedsbeløb over minimumbudgettet kan det skyldes en kombination af, at farens løn giver lidt mere end kontanthjælp, og familien fraprioriterer en del faste udgifter som licens, forsikring, fagforening, a-kasse og tandlæge.

Et dybere blik på familiernes budgetter kan forklare en del af familiens ringe økonomi. For det første er der udgifter, som mange helt fraprioriterer. Det er primært licens, forsikringer og a-kasse. Samtidig tyder det på, at en del husholdningsudgiftsposter er under-

budgetteret. Det vil sige, at familierne har angivet en mindre udgift på husholdningsudgifter end standardbudgettet anbefaler³⁷.

"Økonomisk overskud" varierer en del fra familie til familie. Det skyldes for det første, at familiernes økonomiske situationer er forskellige. De har forskellige indtægter, udgifter og forskellige familietyper at forsørge. For det andet bygger husholdningsudgifter på forældrenes selvrapportering – dvs. egen vurdering af udgifter på forskellige poster.

Nannas og Emils familier har økonomisk underskud efter faste- og husholdningsudgifter. I begge tilfælde får forældrenes netværk det til at hænge nogenlunde sammen. Emils moster støtter sin søster ved at købe tøj til Emil og give "store gave" til jul (skateboard og Playstationspil). De spiser ofte hos mosteren, så madudgifterne kan holdes nede. Og om det store månedlige underskud hos Nannas mor, Ditte, siger hun:

Interviewer: *"Ud fra budgetskemaet mangler du omkring 2.000 kroner hver måned til basale faste udgifter. Hvordan får du det til at hænge sammen?"*

Ditte: *"Det kan jeg heller ikke."*

Interviewer: *"Hvad gør du så?"*

Ditte: *"Jeg får hjælp fra forskellige steder. Venner og familie. Særligt min mor. Og hun og Nannas farmor og farfar hjælper med en masse ting til børnene."*

Interviewer: *"Hvad med større ting, som Playstation og tøj?"*

Ditte: *"Det havde vi slet ikke, hvis de [mormor, farmor og farfar] ikke hjalp"*

37 Det er desværre ikke muligt at sammenligne alle familiernes husholdningsbudgetter med standard- og minimumbudgettet, da de ikke er udregnet for alle familietyper.

5.3 Analyse 1: Et indblik i de fattige børns livsverden

I det følgende beskrives børnenes livsverden ud fra temaerne: Hjem, fritid, børneforbrug og særlige begivenheder.

Figur 6.3 er en skematisk oversigt over børnenes og familiernes forbrug. Figuren skal give overblik over hvilke materialiteter og aktiviteter, der indgår i børnenes liv, og hvordan de finansieres.

Oversigten indeholder de goder og aktiviteter, som børnene har omtalt i interviewene og taget billeder af. Oversigten indeholder alt det forbrug, som børnene har omtalt. Forbrug, de har, ønsker sig, eller som andre har. Mange af tingene er fremkommet ved fokusgruppet Diskussion af, hvad penge er.

FIGUR 5.3: OVERSIGT OVER FORBRUG

GODER OG AKTIVITETER	FORBRUG	FINANSIERINGSKILDER*
<p>BØRNEFORBRUG</p>	<p>ELEKTRONISK LEGETØJ: PC, PLAYSTATION, WII, MOBILTELEFON, NINTENDO DS, PSP, ONLINESPIL, TV/DVD/FILM KÆLEDYR: MARSVIN, KANIN, KAT, SLANGE LEGETØJ: MUSIK, CYKEL, LEGO, LEGETØJ, BAMSER, LØBEHJUL, TRAMPOLIN, WAVEBOARD, RULLESKØJTER, GYNGE, VÆV ANDET: TØJ, SKO, SNOLD</p>	<p>FØDSELSDAGS- OG JULEGAVER, NETVÆRKS-GAVER OG (I MINDRE GRAD) LOMMEPENGE</p>
<p>FRITID OG INSTITUTION</p>	<p>INSTITUTION: KLUB, SFO FORMELLE FRITIDSINTERESSER: RIDNING, FODBOLD, HÅNDBOLD, KARATE, LØB, SPEJDER, DANS UFORMELLE FRITIDSINTERESSER: SKATEPARK, LEGE, SHOPPE MED VENNER, SPILLE PS/PC/WII MED VENNER ANDRE AKTIVITETER: TEATER, TIVOLI, BIOGRAF</p>	<p>DE FLESTE HAR FRIPLADS. CIRKA HALVDELEN AF BØRNNENE GÅR TIL FORMELLE FRITIDS AKTIVITETER, SOM BETALES AF FORÆLDRENE. INGEN AF BØRNNENE KOMMER PÅ REGELMÆSSIGE "EKSTRA HVERDAGSLIGE" UDFLUGTER</p>
<p>HJEMMET</p>	<p>HUS: HUSLEJE, VAND, VARME, VEDLIGEHOLDELSE, MØBLER ELEKTRONIK: TV, DVS, PC, INTERNET, SPILLEKONSOLLER FORPLEJNING: MAD, DRIKKE ANDET: TRANSPORT</p>	<p>FORÆLDRENE BETALER SELV FASTE UDGIFTER MED HJÆLP FRA OFFENTLIG STØTTE. GENBRUG (MØBLER, TØJ), NETVÆRKS-HJÆLP (MAD, TØJ, TV, MOBIL, TALETID TIL MOBIL). KØRER UDEN BUSBILLET. NOGLE LÅNER BIL AF VENNER.</p>
<p>SÆRLIGE BEGIVENHEDER</p>	<p>JUL: FÅ GAVER FØDSELSDAG: HOLDE BØRNEFØDSELSDAG, GIVE GAVER, FÅ GAVER FERIE: UDLANDSREJSER, FERIEKOLONI MED FRIVILLIG ORGANISATION</p>	<p>TIL FØDSELSDAG OG JUL FÅR BØRNNENE NOGET AF DET EKSTRAORDINÆRE (PLAYSTATION, CYKEL). FORÆLDRE, BEDSTEFORÆLDRE. NOGLE HOLDER BØRNEFØDSELSDAG. ÉN FAMILIE MODTAGER JULEHJÆLP. FÅ KOMMER PÅ FERIE; DET ER MED BEDSTEFORÆLDRE ELLER FAR. ALLE KOMMER PÅ SOMMERFERIE MED FRIVILLIG ORGANISATION.</p>
<p>FINANSIERINGSKILDER</p>	<p>FORÆLDRENES SOCIALE YDELSE/LØN, OFFENTLIG STØTTE (BOLIGSIKRING, BØRNEFAMILIEYDELSE, FRIPLADS), BØRNEBIDRAG, FRIVILLIGE ORGANISATIONER (JULEHJÆLP, LOKALT KULTURHUS, SPEJDER I KIRKEN, GENBRUG, FERIEKOLONI), NETVÆRK (VENNER, FAMILIE, FÆDRE), LOMMEPENGE INDIREKTE FINANSIERINGSKILDER: SKROT, GENBRUG, MAD MED OVERSKREDET SALGS DATO, DISCOUNT JAGT, TUR MED VENNER</p>	

* ANGIVER FINANSIERING AF DE GODER, SOM BØRNNENE HAR. HVILKET LANGT FRA ER ALT DET, DE TALER OM, DA DET OGSÅ DÆKKER ØNSKER OG KAMMERATERS TING.

5.3.1 Hjemmet: Hullet tag over hovedet

I det følgende redegøres deskriptivt for børnenes hjem – lokalområdet, boligen, barnets værelse, elektronisk udstyr i hjemmet, mad og transport.

Alle hjemmene har de fleste boligmæssige fornødenheder³⁸, som køleskab, komfur, møbler, TV, DVD-afspiller, pc med internet og en spillekonsol. Hjemmene er dog relativt sparsomt indrettet, da der kun er de basale fornødenheder. De bærer præg af ikke at få foretaget reparationer og erstatte gamle eller brugte ting. Det viser sig fx i slidt maling, karme, møbler og gammelt elektronisk udstyr. Møblerne er som oftest brugte og slidte, og ingen af familierne har et fladskærms-TV. I 2009 havde godt 45 % af alle danske husstande et fladskærms-TV (Berlingske 08.01.09).

Da jeg er på besøg hos Malene og Naja, toner den stramme økonomi sig frem. Selvom de har boligmæssige almindeligheder, er hjemmet sparsomt og mangelfuldt:

”Værelset er yderst sparsomt indrettet. Faktisk har jeg aldrig set så tomt et børneværelse. Der er stort set ikke noget legetøj. Kun et par bamser, som Naja har fundet på skrot [...] Conni [mor] og Naja fortæller lidt i munden på hinanden, at de lige har fundet et bord og to stole på skrot, som de har stillet ind på Naja og Signes værelse, så vi kan sidde der og snakke i fred og ro” (Besøgsnoter Malene og Naja)

Naja fortæller, at alle møblerne er fundet på skrot, og alt tøjet er fra genbrugsen. Malingen skaller på væggene, og der er stort set ikke noget legetøj på 9-årige Najas værelse, som hun deler med sin 5-årige søster Signe:

”Jeg synes, at værelset skal males lidt. Vi har sådan været lidt i gang, men nu er der kommet noget i loftet og på væggene igen [...] min far klasker tit myg herinde... Det kan du se derovre på væggen. Der er mange pletter [peger på en væg, hvor der er en masse pletter fra myg, der er splattet ud]. Man kan godt se, at dr har været i gang med at male, men der mangler en firkant, fordi vi ikke havde mere maling [peger op i loftet, hvor der er et firkantet område, som mangler at blive malet] [...] Jeg har en bamse, der er næsten ligeså stor som min lillesøster. Den fandt vi ovre på skrot. Sammen med de tre ma-

38 Se afsnit 4.1 for diskussion af hvad, der er nødvendigheder i dagens Danmark.

drasser jeg ligger på om natten, fordi min seng, som jeg fik af Lucas, ikke er blevet bygget endnu” (Naja 9 år))

Rasmus på 11 år fortæller om et hjem, som han synes er slidt, grimt og koldt:

Rasmus: ”...du kan se tapetet er ikke så pænt [...] fordi der er sådan huller i tapetet [...] Jamen – det er også bare væggen, den er megagrim [...] inde fra mit gamle værelse, det ligger, du ved, når vi kommer op ad trappen, så er der sådan en dør lige inden, vi kommer herind. Der boede jeg – eller der havde jeg mit værelse. Der var sådan et hul oppe i loftet, hvor der bare kunne komme vildt meget luft ind”

Interviewer: ”Nå”

Rasmus: ”Det var vildt dårligt, altså jeg kunne ikke kigge igennem det, men det var sådan et hul og alt muligt, og luften kunne bare komme fisende. Og det var ikke ordentlig isoleret” [...] så sov jeg ikke særlig godt. Fordi det var koldt, og jeg var vågen næsten det meste af tiden [...] Hallo – det var varmere på toilettet, end det er på mit værelse, så hvis det skulle være, så ville jeg hellere sove nede på toilettet i stedet for” (Rasmus 11 år)

Rasmus, synes, at familiens hus er grimmere og dårligere end klassekammeraternes:

Interviewer: ”Hvorfor syntes du ikke huset er pænt”?

Rasmus: ”Jamen jeg kan ikke lide huset – for alle de andre huse i min klasse og de fleste på skolen, det er sådan nogle helt nye huse, hvor der er alt muligt, og det er bare pænt og gulvet og det hele, og så er der varme i gulvet, og der er varme på toiletterne. Og det er ikke så koldt, som det vi har. Når man skal op om vinteren, så er det virkelig koldt” (Rasmus, 11 år)

Rasmus' lillesøster Anna, 9 år, synes også, at huset er slidt og trænger til en kærlig hånd. Men det koster penge, siger hun:

Anna: ”...der [køkkenet] syntes jeg godt, at man kan sætte noget nyt tapet på”

Interviewer: *"Ok – vil dine forældre også gerne gøre det?"*

Anna: *"Ja – det koster bare rigtig mange penge"* (Anna, 9 år)

Fem af de otte interviewede børn har deres eget værelse. Lucas, 11 år, Naja 9 år og Josefine, 11 år, er alle tre utilfredse med at dele værelse med deres søskende. I flere familier er der dog flytteplaner, som betyder, at børnene kan få deres egne værelser.

Der er pc med internet i alle hjemmene. Det er dog ikke altid, at pc'en og/eller netforbindelsen fungerer. Alle har TV, DVD og mindst én spillekonsol – som regel en Playstation af ældre dato³⁹. Alle børnene har TV på værelset. De tre københavnerbørn har en mobiltelefon, som har taletidsabonnement. Der mangler ofte penge på.

Mad

Ingen af børnene giver udtryk for, at de går sultne i seng, men giver til gengæld udtryk for utilfredshed med ensformigheden i deres kost

Malene er utilfreds med, at de tit får spagetti med kødsovs til aftensmad (Malene, 13 år: 76-78). Hun elsker laks, men det er få hun kun, når de spiser hos morens veninder:

Malene: *"...hvis man er rigtig heldig, får man laks. Men så er det fordi, at vi har fået det af en ven."*

Interviewer: *"Hvordan det?"*

Malene: *"Min mors veninde, der gav os alt det der tøj."*

Interviewer: *"Giver hun Jer laks? Og mad?"*

Malene: *"Hun inviterer os af og til på noget mad, og så får vi resten af maden med hjem."*

Interviewer: *"Kan du godt lidt det mad, I får?"*

Malene: *"Ja. Jeg elsker fisk"* (Malene, 13 år)

Malene og hendes mor fortæller, at familien bruger meget tid på tilbudsjagt og ofte køber kød, der har overskredet salgsdatoen:

"I dag har far Carsten købt spareribs, som familien skal grille.

Det vækker begejstring hos alle. Han fandt en hel pakke, som havde overskredet sidste salgsdato, så han fik den for en ti'er.

Conni fortæller, at jagt efter "gamle" madvarer er en central

39 Der er en Playstation 1 eller 2 i alle hjemmene. Alle børnene ønsker sig en Playstation 3, som er den nyeste Playstation på markedet.

del af familiens indkøbsstrategi.” (Besøgsnoter Naja og Malene)

Nogle gange låner familien en bil og tager på discount-storindkøb i Tyskland.

5.3.2 Fritid

I det følgende redegøres for børnenes fritid – den formelle i SFO/klub og fritidsforeninger og den uformelle fritid sammen med venner og familie.

Formel fritid

Alle børnene går i klub eller SFO. Det er kun Naja og Malene, der ikke har friplads:

Interviewer: ”Er det rigtigt forstået, at I betaler 2.500 kroner for SFO, klub og børnehave?”

Conni: ”Ja. Klub er cirka 200 kroner om året. Og børnehaven kører med modulordning, så vi betaler kun for den tid, hvor Signe rent faktisk er der. Vi har ikke haft friplads til nogle af børnene. Det burde vi jo virkelig have søgt, men jeg har simpelthen ikke kunne overskue det. Det er nok lidt dårligt, men det er hårdt med gigt...” (Besøgsnoter Naja og Malene)

I klubben kan børnene spille på de spillekonsoller, som de ikke har derhjemme. For eksempel Wii, som kun søskendeparret Malene og Naja har. Alle børnene fortæller, at de spiller Wii og Playstation i klubben/SFO'en. Enkelte fortæller også om andre ting, som hoppeborg, fodbold, pool, film, bordtennis, gemmeleg og klatrevæg.

Nanna fortæller om ture med klubben og værkstedsting, som børnene kan lave i klubben mod betaling:

”Hvis man har penge til det, kan man komme i svømmehallen og til bowling og golf og jeg ved ikke hvad. Og vi kan gå i værkstedet og systuen og...virkelig mange ting” (Nanna, 11 år)

Nanna fortæller, at det er irriterende, at hun er afhængig af, at moren sætter penge ind på ”klubkontoen”, så hun kan lave ting:

”Det er jo sådan set ikke mine egne penge. Så kan jeg jo lige så godt risikere, at hun [moren] siger nej” (Nanna, 11 år)

Selvom Nanna ikke selv giver udtryk for, at hun lider afsavn i forhold til at lave ting i klubben, fortæller hun alligevel, at hun risikerer, at hendes mor siger nej til, at hun kan lave en sparegris – som kun koster syv kroner at lave i klubben. Opmærksomhed på, at der er risiko for, at moren siger nej, viser, at hun er opmærksom på sine økonomiske begrænsninger.

Halvdelen af børnene går til forskellige formelle fritidsinteresser (karate, ridning, fodbold, håndbold og spejder). Det koster mellem 225 og 400 kr. om måneden per barn⁴⁰.

Nogle af børnene deltager i frivillige foreningers fritidsaktiviteter. Nanna og Sanne har gået til spejder i den lokale kirke, og Sanne kommer i et lokalt kulturhus, hvor hun blandt andet leger med kaniner.

Uformel fritid

I den uformelle fritid er børnene mest hjemme eller sammen med venner. De spiller alle computer på hverdagsbasis – pc, internetspil, Playstation eller Wii. Det er den aktivitet, som børnene taler mest om, og som de bruger mest tid på.

Emil skater i en indendørs skatepark. Han adskiller sig fra de andre børn ved at bruge mere tid udenfor hjemmet. På interviewtidspunktet kom han der ikke så meget, fordi hans medlemskort var udløbet. Et årskort koster 100 kroner (Emil, 11 år:125-129).

De andre børn laver ikke mange uformelle aktiviteter udenfor hjemmet. Nogle fortæller, at de er begyndt at få lyst til det. Sanne er så småt begyndt at tage på ture med veninderne til Fisketorvet shoppingcenter, og Nanna fortæller, at hun gerne vil derhen sammen med veninderne. En barriere er, at hun ikke har taletid på mobilen:

Nanna: *"... jeg ville synes, at det var mest hyggeligt, hvis jeg kom der over sammen med nogle af mine veninder."*

Interviewer: *"Har du prøvet det?"*

Nanna: *"Nej, ikke endnu. Men det skal jeg til, når jeg har penge på min mobil."*

Interviewer: *"Skal du have penge på din mobil for, at du må tage på Fisketorvet?"*

Nanna: *"Ja. Ellers kan jeg jo ikke ringe og sige 'Hej mor, jeg tager lige på Fisketorvet med mine venner'"* (Nanna, 11 år)

40 Se casebeskrivelser i bilag for detaljerede budgetter.

5.3.3 Særlige begivenheder

I det følgende redegøres for særlige begivenheder i børnenes liv: Fødselsdage og ferie/udflugter.

Fødselsdag

Alle børnene giver udtryk for, at fødselsdag og jul er vigtigt. Det er særlige begivenheder, hvor de får nogle af de ting, der ikke er råd til i hverdagen – fx Playstation⁴¹. Jule- og fødselsdagsgaver optager en relativt stor post i familiernes budget. Forældrene bruger mellem 300 og 2.000 kroner på fødselsdags-/julegave til hvert barn. Det betyder fx, at Malene og Najas forældre bruger 10.000 om året på jule- og fødselsdagsgaver til deres tre børn (Casebeskrivelse Malene og Naja).

Det er forskel på, hvor systematisk børnene holder fødselsdag. Nanna har prøvet at holde børnefødselsdag to gange, og Sanne siger eksplicit, at der ikke er råd til at holde fødselsdag:

Interviewer: *"Kan du huske, hvad du lavede til din sidste fødselsdag?"*

Sanne: *"Ikke noget. Vi holdt ikke noget, for vi havde ikke råd til det."* (Sanne, 11 år)

De børn, som holder fødselsdag, fortæller om relative afsavn. De synes egentlig, at de har holdt ok børnefødselsdage, men de er bare ikke ligeså fede som kammeraternes. Rasmus fortæller fx om sin 11-års fødselsdag med æggeløb og sækkevæddeløb i haven:

Interviewer: *"Det var en god fødselsdag?"*

Rasmus: *"Ja...men så uheldigvis, uheldig uheldigvis, så en dreng, der hedder Noah fra min klasse, som havde fødselsdag dagen efter, som vi skulle hen til, det var bare en megafed fest, alle de sodavand, vi kunne drikke, og der var et – sådan du ved kæmpestort fad fyldt op med chips, og der var tre af dem [...] Tre af sådan nogle store nogle [holder armene ud i en stor cirkel], der bare var fyldt op med chips, og der var sodavand og...De er megarige, de er nok mere rige end Anton, som jeg snakkede om før. De er rigtig rige"* (Rasmus, 11 år)

41 Alle børnene har fået deres egen spillekonsol i jule- eller fødselsdagsgave. Det er kun Sanne, der fået den på anden vis – nemlig arvet af storesøster.

Rasmus synes, at hans fødselsdag er god i et absolut perspektiv. Men relativt til peer-gruppens bliver den dårlig. Hans og familiens fattigdom bliver tydelig, når Noah holder en "megafed" fødselsdag dagen efter.

Børnene fortæller, at børnefødselsdage handler om, at der skal være nok chips, sodavand og kage. Eller om at holde en koncept-fødselsdag i for eksempel Build-A-Bear-butikken eller Fields Legeland. Det er fødselsdagsarrangementer, som er dyre og ligger udenfor familiernes økonomiske råderum. Nanna fortæller fx om Emma fra klassens Build-A-Bear fødselsdag, hvor alle børnene fik en Build-A-Bear med hjem (Nanna, 11 år).

Halvdelen af børnene holder børnefødselsdag stort set hvert år⁴². Dem, som ikke holder fødselsdag fortæller, at de inviteres til klassekammeraternes fødselsdage alligevel. Men det er ikke uden problemer, da man skal have en gave med. Naja fortæller, at hun ikke vil spørge forældrene om penge til gaver:

Naja: *"...min allerbedste veninde er Sonya, som jeg skal til fødselsdag hos på lørdag. Og det er lidt svært at finde en gave, fordi det koster så mange penge [...] Det meste, jeg giver, er 50 kroner, og det mindste er fem kroner."*

Interviewer: *"Er det efter hvor godt, du kender dem?"*

Naja: *"Nej, det er efter hvor mange penge, vi har."*

Interviewer: *"Så du spørger din mor og far om pengene, når du skal til børnefødselsdag?"*

Naja: *"Nej, de spørger mig, om jeg vil have nogle penge med til Sonya eller Lærke eller hvem, det nu er. Så siger jeg måske ja og måske nej."*

Interviewer: *"Hvorfor siger du måske nej?"*

Naja: *"For hvis vi ikke har så mange penge, så siger jeg nej. Hvis vi har rigeligt med penge, så siger jeg ok."*

Interviewer: *"Hvordan ved du, om I har rigeligt penge?"*

Naja: *"Det ved jeg ikke...jo, for ellers ville min mor og far ikke spørge."* (Naja, 9 år)

42 Det er Emil, 11 år, Lucas, 11 år, Rasmus, 11 år og Anna, 9 år.

Ferie

Fælles for de interviewede børn er, at de kommer på frivillige foreningers gratis feriekoloni. Ingen af børnene rejser regelmæssigt på ferie med deres forældre. Naja og Malene har besøgt deres familie i Norge en enkelt gang, og Sanne og Nanna har været på ferie med deres respektive forældre én gang hver.

I Nannas tilfælde inviterede og betalte bedsteforældrene. Hvert år er hun og lillesøsteren med bedsteforældrene på ferie. De har været i Grækenland, Madrid, Rom og Afrika:

Interviewer: *"Er det med din bedstemor og bedstefar?"*

Nanna: *"Ja altid. Jeg har aldrig været på ferie med min mor eller far...eller jo, men det var sammen med min bedstemor og bedstefar."* (Nanna, 11 år)

Sannes far inviterede hende og hendes mor til Kreta (forældrene er fraskilte):

Sanne: *"Det var med mor og far. Far betalte [...] Det var fedt. Der var bare det hele. Der var også sådan en sød finsk pige, som jeg blev venner med. Jeg fik hendes adresse og telefonnummer. Alt. Og så blev jeg rigtig glad og sagde "Mor, skal vi ikke tage til Finland?". "Er du gal, mand", sagde hun så. "Det koster altså kassen.""* (Sanne, 11 år)

Sanne fortæller også om en fondsfinansieret weekend i Lalandia. Sidste år var Malene med en venindes familie på éndagstur til Djurs Sommerland, Rasmus og Nanna har været på spejderlejr, Lucas på fodboldlejr, og nogle gange er Malene og Naja med forældrene på éndagstur til Tyskland for at handle billige dagligvarer.

Børnene kommer kun på ferier og udflugter gennem netværk som frivillige foreninger, bedsteforældre, venners familie, far eller ved at låne mors venindes bil.

5.3.4 Børneforbrug: Playstation 3 og G-Star-bukser

I det følgende redegøres for børnenes forbrug i form af tøj og legetøj.

Playstation er et must-have

I fotoøvelsen tog alle børnene billeder af Playstation og mobiltelefon. Emil fortæller, at Playstation er det vigtigste at have for en 11-årig:

Interviewer: *"Hvad er det, der er vigtigt at have, hvis man er 11 år?"*

Emil: *"I dag er det nok vigtigt at have en Playstation"*

Interviewer: *"Er det fordi, at man skal spille, eller fordi man skal kunne tale med?"*

Emil: *"Det er fordi, at det er fedt at tale om et eller andet, man har spillet"* (Emil, 11 år)

I en interviewøvelse har børnene svaret på, hvad de ville gøre, hvis de vandt 5.000 kr. Syv ud af otte siger, at de vil købe Playstation 3, Nintendo DS, PSP, Ipod eller computer, selvom alle har en Playstation og en pc med internet i hjemmet. Det er altså ikke nok at have en Playstation, det skal være den nye Playstation 3.

Flere af børnene fortæller om nødvendigheden af at have en computer med mange RAM og en god internetforbindelse, hvis de skal kunne deltage i populære computerspil, som peer-gruppen spiller. Rasmus fortæller fx, at familiens netforbindelse og pc er for langsom til, at hans World of Warcraft-figur kan klare sig. Han kan heller ikke være med, når vennerne spiller Playstation 3, fordi han "kun" har en Playstation 1. Det betyder, at han ikke kan lave de forberedelser, som spillet kræver:

"... jeg har ønsket mig en Playstation 3 i ret lang tid, fordi mine venner har en, og det er ret irriterende, når jeg nu har ønsket mig den. Så er det ærgerligt, man ikke har sin egen PS3, for de laver deres egne baner, og så spiller de for det meste deres baner og så bare den mindste lille fejl, og det, syntes de, ikke lige er så godt, så skal de gå ind og rette det. Hvad kan jeg rette – jeg ved jo ikke, hvordan banen skal se ud. Det er dumt, for de har jo lavet banen, så skal de bare sidde der, og så når jeg kommer til at gøre noget forkert: "Nej, Rasmus start nu, lad nu være, æh æh". De sidder bare og laver baner og baner – det er da irriterende, så sidder de der med en Playstation 3, som de sidder og retter baner på. Det er da irriterende [...] så kan jeg jo bare sidde og kigge på" (Rasmus, 11 år)

Nanna er den eneste i klassen, der ikke har sin egen computer. Moren har lovet hende en, men det kræver, at hun får råd:

Interviewer: *"Har du computer herhjemme?"*

Nanna: *"Ja. Altså, min mor har en. Jeg får først en, når min"*

mor har råd til en [...] Jeg skulle have haft den i julegave”
(Nanna, 11 år)

Gucci, G-Star og genbrug

Børnenes tøjforbrug er meget forskelligt. Emil og Sanne orienterer sig efter dyre mærkevarer som Gucci, Dolce & Gabbana, Tommy Hilfiger og Louis Vuitton. Sanne har fx taget et billede af et Dolce & Gabbana-bælte, som hun har fået af sin mors veninde (Sanne, 11 år), og hun har døbt én af sine kaniner Gucci-Dolce & Gabbana (Sanne, 11 år). Sanne drømmer mere om Dolce & Gabbana-tøj, end det der er del af hendes garderobe. Enggården behandlingshjem køber hendes tøj, og det inkluderer ikke mærker i den pris-klasse.

Emil tog billeder af dyre mærkevarebutikker, som han betegner som ”normale”:

Emil: *”Tommy Hilfiger, Burberry, Louis Vuitton og Stars.”*

Interviewer: *”Hvad er det for en slags butikker?”*

Emil: *”Det er bare sådan normalt tøj. Tommy Hilfiger og Stars er mere sådan street og sådan...”* (Emil, 11 år)

Det er mærker med et prisniveau, der ligger langt udenfor morens tøjbudget, som er på cirka 400 kr. om måneden til Emil⁴³. Tommy Hilfiger bukser koster godt 1.000 kroner. Det er bemærkelsesværdigt, at han alligevel betegner det som normalt. Det ser måske normalt ud i det samfund, han møder på Strøget i København, hvor han har taget billederne og måske i peer-gruppen, men det er ikke normalt i Emils families budget.

De andre børn fortæller, at meget af deres tøj er arvet eller købt brugt. Halvdelen af børnene har stort set ikke noget nyt tøj. De arver enten fra søskende, familier eller forældrenes venner. En fokusgruppediskussion illustrerer:

Malene: *”Tøj bruger jeg ikke penge på. Det får jeg. Bogstaveligt talt.”*

Interviewer: *”Du arver det af nogle I kender?”*

Malene: *”Ja og så arver Naja det fra mig.”*

Naja: *”Og vores lillesøster arver fra mig.”*

Malene: *”Og så giver vi det videre til genbruksen, hvis det er.”*

Lucas: *”Jeg ville ønske, at jeg havde en storebror, for så kunne jeg få hans tøj.”*

43 Casebeskrivelse Emil, 11 år.

Interviewer: *"Hvem arver du fra?"*

Lucas: *"Jeg arver ikke fra nogle. Nogen gange er der noget i genbrugsen. Ellers får jeg nogle t-shirts, når jeg har været på håndboldlejr eller sådan noget. Ellers så køber vi noget."*

Interviewer: *"Er tøj noget, I går op i?"*

I Kor: *"Nej."*

Malene: *"Da ikke med sådan en, som jeg har på [peger på sin t-shirt]. Som jeg har arvet af ham [peger på Lucas]." (Malene, 13 år, Lucas, 11 år og Naja, 9 år)*

Malene og Najas mor får ofte godt tøj til en god pris, fordi hun er venner med de frivillige i den lokale genbrugs. Som det fremgår af citatet accepterer børnene genbrugstøj. Malene oplever ikke, at hun har andre muligheder *"med sådan en, som jeg har på"*. Men hun ønsker sig alligevel de mærkevarer, som peer-gruppen har. På den ene side taler børnene positivt om genbrugstøj. På den anden side ønsker de sig de G-Star bukser, som kammeraterne har:

Lucas: *"Men jeg synes bare ikke, at mærketøj er specielt sejt. Når man kigger på det, er det jo bare tøj, der koster penge... For man kan jo få rigtig, rigtig meget for sådan nogle G-Star bukser. Min søster fik nogle, og de kostede 1.000 kroner."*

Malene: *"Og så kan man gå ned i den lokale genbrugs og få dobbelt så sejt tøj."*

Lucas: *"Og to måneder efter var begge knæ revnet. Det er jo bare 1.000 kroner lige ud af vinduet." [...]*

Malene: *"Jeg har lige skrevet en ekstra ting på [listen over "Hvis jeg vandt 5.000 kroner, ville jeg..."]: Tøj fra G-star. Det er mest sådan noget drenge-noget, og det kan jeg godt lide." [...]*

Interviewer: *"Kan man også få G-Star i genbrugsen?"*

Malene: *"Vi fandt engang et par G-Star bukser, men dem havde vi ikke råd til. Men selvfølgelig er der det. Vi købte dem bare ikke..." (Malene, 13 år og Lucas, 11 år)*

Malene ønsker sig de smarte, dyre bukser. Hun accepterer at få dem brugt, men det har familien ikke råd til. Det viser, at børnene kan orientere sig efter peer-gruppens forbrugsmønstre, men at det er udenfor familiens økonomiske rækkevidde.

5.3.5 Lommepege

Alle børnene råder i mindre omfang over egne penge i form af lommepege og penge-gaver fra jul og fødselsdage. Alle får i princippet lommepege. Nogle får et fast beløb hver måned – mellem 100 og 200 kr. om måneden. Andre får lidt af mor, far eller bedste-forældre en gang imellem. Nogle skal gå ud med skrald, tømme opvaskemaskine og holde orden på værelset for deres lommepege. Andre skal ikke lave noget.

Mange af børnene fortæller, at forældrene skylder dem penge – enten for manglende udbetaling af lommepege eller for små lån. Det er kun Emil, der får udbetalt lommepege hver måned. De andre har et lommepegesystem, hvor forældrene ”opbevarer” børnenes penge, indtil der er noget, de vil købe. Rasmus er utilfreds med lommepegesystemet:

”...jeg har dem ikke i kontanter – dem har min mor og far, og så er det sådan, at de siger, jamen [Rasmus], du kan bare få dem, når du har lyst ik’, jamen jeg skal ikke lige bruge dem nu, og når jeg så skal bruge dem, ”jamen nu har vi dem desværre ikke – det var bare synd”. [...] Jeg får alligevel, hvis de har tid til det. Og hvis de ikke har tid, så har de ikke råd. Hvorfor det? Dumme forældre.” (Rasmus, 11 år)

Malene ved præcis, hvor meget moren skylder, men hun bebrejder hende ikke:

Malene: ”Jeg vidste bare ikke, at hun [mor] ville skylde mig 1.220 kroner i dag.”

Interviewer: ”Det fortalte du godt lidt om sidste gang. Har hun lånt dine penge?”

Malene: ”Ja og så har hun ikke betalt lommepege i mere end ½ år.”

Interviewer: ”Hvad tænker du om det?”

Malene: ”Det er fint.” (Malene, 13 år)

De fleste af børnene sparer op og bruger pengene på større ting som spillekonsoller, computerspil og fjernsyn. De fleste har rammer og regler for deres forbrug, som blandt andet betyder, at de ikke må bruge pengene på slik, eller at nogle af pengene skal bruges på tøj⁴⁴.

44 Det samme viser blandt andre Ryssts undersøgelse af forbrug i norske børnefamilier: ”...parents tend to have a say in how the money is spent...” (Rysst 2007b:3)

5.3.6 Resultatopsamling: Usynlige afsavn

Analyse af børnenes livsverden viser, at de lever i relativ fattigdom og lider en række afsavn. De har tag over hovedet, tøj på kroppen, får mad hver dag og har basale fornødheder, som er almindelige i det danske samfund anno 2010: TV, pc med internet, spillekonsol, køkkenudstyr og møbler.

Men når man inviteres indenfor i børnenes "natural settings" og lytter til børnenes fortællinger, ser det anderledes ud: Slidte hjem, hvor hullede vægge med afskallet maling vidner om en boligstandard, der ligger under de fleste børnefamiliers. Og når man hører om tilværelsen fra børnenes perspektiv, ser det markant anderledes ud. Børnene oplever ikke de umiddelbart almindelige fornødheder som almindelige. Fra et børneperspektiv er hjemmet, tøjet og maden er præget af afsavn. Børnene fortæller om vinterkulde, der fiser ind gennem de hullede vægge, så det er koldt om natten og om ensformig kost, genbrugstøj, spillekonsoller, computere, tøj og fødselsdage, der ikke lever op til peer-gruppens standarder. Det er afsavn, som kan være svære at se, fordi det netop er børnenes oplevelser, der definerer dem som afsavn.

Børnene har en Playstation og en computer med internet, nogle har en mobiltelefon, de kan godt få smart tøj i genbrugsen, de kommer til børnefødselsdag og på koloni hver sommer. Men goderne og aktiviteterne ligger så langt under peer-gruppens standarder, at de opleves som afsavn – som ikke at have de nødvendige goder, som kammeraterne i det børnesociale felt har.

Afsavnene tyder på at være en barriere for deltagelse i det børnesociale felt. De kan ikke altid deltage i spillefællesskaber på nettet eller Playstation 3, invitere til børnefødselsdage, tage til børnefødselsdag og komme på ferie.

Børnenes fortællinger om tøj, computere og koncept-fødselsdage understreger, at deres livsverden er kommercialiseret og stærkt præget af forbrug og særlige mærker, som vi har set, at tween- og forbrugslitteraturen plæderer for. Dermed synes forbrugsgoder i høj grad at være adgangsgivende til det børnesociale felt.

5.4 Analyse 2: Oplevelser

I analyse 1 er de fattige børns livsverden beskrevet. Det har vist, at børnene lider en række afsavn, som primært er af relativ-, men også absolut karakter. Afsavnene er karakteriseret ved at være umiddelbart "usynlige", da børnene har de goder og aktiviteter, som er almindelig i det danske samfund. Men de er synlige fra børnenes perspektiv i det

børnesociale felt. Goderne og aktiviteterne ligger nemlig så langt under det omkringliggende samfunds standarder, at de opleves som afsavn.

I det følgende rettes fokus på børnenes oplevelser af disse afsavn.

5.4.1 De andre har mere

Malene synes egentlig, at det er ok at gå i genbrugstøj og have møbler fra skrot. Men hun fortæller en historie, som viser, at hendes accept har grænser:

Malene: *"Men det mest irriterende ikke have råd til er nok...hvis man har ønsket sig noget i virkelig lang tid, og det så er blevet sat ned til en ti'er, og så ikke have råd til det"*

Interviewer: *"Altså ikke at have råd til det, selvom det er sat så meget ned?"*

Malene: *"Ja"*

Interviewer: *"Har du prøvet det?"*

Malene: *"Ja"*

Interviewer: *"Hvad var det?"*

Malene: *"Det var inde i genbrugsen, hvor der var sådan et spil til Gameboy. Sådan en Colour, fra lang tid tilbage. Der var sådan et lille fedt spil, der kostede en tyver, og så blev det sat ned til en ti'er. Så blev det solgt, før jeg fik den ti'er, jeg skulle have" (Malene, 13 år)*

Malenes fortælling kan ses som udtryk for frustration over ikke engang at have råd til et gammelt "kikset" spil, som ikke længere har nogen betydning i det børnesociale felt. I hendes verden er Gameboy Colour-spil et gammelt spil, som ingen andre gider spille. Det er for længst blevet erstattet af Nintendo DS og PSP.

Det er primært i sammenligningen med kammeraterne, at oplevelser af afsavn viser sig. I forbindelse med oplevelser af relative afsavn reflekterer Lucas over sine oplevelser:

Lucas: *"Sådan en er der også på skolen. Sådan en som er rig og forkælet og enebarn. Han er på toppen af hans klasse af drengene, fordi han har alle de der ting. Det er fra min storsøsters klasse. Så fordi han har alle de der ting, så vil alle være venner med ham"*

Interviewer: *"Så er han sådan populær?"*

Lucas: *"Ja"*

Interviewer: *"Hvad er det for nogle ting, der gør ham populær?"*

Lucas: *"Han var den første på skolen, der fik PSP og Waveboard. Fordi hans mor arbejder med sådan noget legetøjs-noget, og hans far er bilhandler. Og så har han alle mulige ting. Han har en god computer, surround sound, stort fjernsyn. Jeg tror mest, at det er derfor. Fordi han har alle de der ting, som andre ikke har"*

Interviewer: *"Hvorfor tror du, at folk synes, at det er spændende?"*

Lucas: *"Måske fordi at folk ikke er vant til det. Jeg tror ikke, at de er vant til alt det, som han har"*

Interviewer: *"Så fordi at det er nyt og noget, man ikke kender"*

Lucas: *"Det synes jeg også godt, jeg kender. Nogle gange kommer jeg hjem til nogle af min storesøsters venner [...] Nogle af dem har også mange penge. Jeg bliver da også helt opslugt i alle de der ting"*

Interviewer: *"Hvad er det for nogle ting, de har?"*

Lucas: *"Noget godt legetøj. God computer. Ting jeg ikke er vant til. Vi har da en ok computer...men de har bare sådan nogle ting, som man ikke er vant til. Sådan noget legetøj, som man normalt ikke ser"*

Interviewer: *"Hvad er det for noget legetøj?"*

Lucas: *"Det nye, som man kun har set i reklamerne. Sådan en ny PSP. Det har de. Og en ny Nintendo DS. Den får man lyst til at kigge på, når man lige ser den, fordi man kun har set den i reklamerne"* (Lucas, 11 år)

Rasmus har også reflekteret over hans og familiens fattigdom, og han forstår og oplever den som relativ:

Rasmus: *"... jeg ved godt, at det ikke handler om, at man har penge eller noget – det handler bare om at være glad for det, man har, og så siger min mor og far nogen gange til mig, "du skal rejse ned til Afrika, så kan du rigtig mærke, hvordan vi har det". Ja, og hvad har det om noget at gøre med her – ja de føler sig fattige, er der nogen forskel – jeg føler mig også fattig. De bliver jo ikke mobbet dernede, vel?"*

Interviewer: *"Nej"*

Rasmus: *"Nej, for de kan jo ikke blive mobbet – alle omkring dem – stort set – har ikke særlig mange ting..."* (Rasmus, 11 år)

Afrikanske tilstande har ingen betydning for Rasmus' oplevelser. Han lider afsavn og bliver mobbet som en direkte konsekvens af familiens fattigdom – uanset hvordan børnene har det i Afrika. Rasmus' oplevelser af fattigdom er relativ og kan ikke sammenlig-

nes med afrikanske tilstande⁴⁵. Han forældre bruger en typisk forældrecopingstrategi, som Anne Brita Thorød kalder pædagogisk-værdiorienteret strategi. Forældrene erkender, at deres barns liv er anderledes. Så forsøger de at få barnet til at forstå situationen, lære at leve med den og finde andre måder at få indhold i livet på (Thorød 2006:38).

Børnene sammenligner sig med børn, som agerer på de sociale arenaer, som de er del af. Det vil sige klassen, lokalområdet, klub/SFO og fritidsforeninger. Klassekammeraterne er den gruppe, som de oftest sammenligner sig med, og herved oplever de at have færre penge og dårligere goder end deres peer-gruppe:

”Jamen jeg kan ikke lide huset – for alle de andre huse i min klasse og de fleste på skolen, det er sådan nogle helt nye huse, hvor der er alt muligt, og det er bare pænt og gulvet og det hele, og så er der varme i gulvet, og der er varme på toiletterne [...]”...sådan her er der bare ikke nogen af de andres ting, der ser ud. Og de andre, de har moderne ting [...]”...det er en kæmpe stor klods. De andre af mine venner kan have sådan en fladskærm, der er så stor her. Og skærmen den er så stor her [viser med hænderne]. Den er sådan her ude i kanten [...] Mit værelse – det er ikke særlig pænt, og de fleste værelser har fladskærm, og de fleste børn har alt muligt legetøj” (Rasmus, 11 år)

Anna fortæller, at det er irriterende, at hun ikke kan få alt det, hun peger på ligesom vennerne fra klassen:

”Jeg synes, det er lidt irriterende fordi, man ikke kan få alt det, man peger på, som Emma og Julie og sådan.” (Anna, 9 år)

5.4.2 Hierarkier: ”Nummer fire på Lego”

Børnene er bevidste om deres peer-gruppe og spillet (illusio) i det børnesociale felt. Det ses fx ved, at de kategoriserer sig selv og hinanden gennem materielle hierarkier i klassen. Rasmus fortæller, at han er nummer fire på Lego i klassen:

”Jeg kan også godt se, at jeg har nogenlunde meget legetøj. Jeg har mange Anders And bøger og så har jeg nogenlunde meget Lego, men jeg ved godt, at jeg er den anden næste, nej

⁴⁵ Pointen kan forekomme banal, men faktum er, at forældrenes argument bruges af både debattører og politikere i Danmark (Sørensen 2009).

jeg er den tredje næste på Lego i klassen – eller også er det den fjerde. Men øh alligevel, selv om jeg var den fjerde, så prøv at tænk på Anton [en "rig" dreng fra klassen, som Rasmus taler en del om]" (Rasmus, 11 år)

Nanna fortæller med begejstring, at hun er blevet nummer ét på mobiltelefoner, efter hun arvede farens gamle:

Nanna: "...der er jeg nok en af dem, der er mest populær på mobiler. Alle spørger "Må jeg ikke godt spille på den? Må jeg ikke godt?". Det er en touch-mobiltelefon, som jeg har fået af min far"

Sanne: "Åh ja"

Nanna: "Det var bare fordi, at den anden var gået i stykker. Det var sådan en lille klaptелефон, og den gik ud af sig selv. Så jeg blev nødt til at få en ny. Så fik jeg min fars gamle" (Nanna, 11 år og Sanne, 11 år)

Nannas fortælling viser, at selvom pengene er små, kan børnene gøre sig gældende i det børnesociale felt og klare sig på dets kommercielle vilkår. Nannas historie er dog et særtilfælde, der muliggøres ved farens symbolske- og økonomiske kapital. Han ved, hvad der er smart indenfor mobiltelefoner og har råd til at købe en ny, mens den gamle stadig er smart i børnefeltet. Hans smag og økonomi gør, at Nanna er opdateret på mobiltelefoner, og det giver hende symbolsk kapital i form af anerkendelse i feltet.

Nanna oplever mobiltelefoner som en nødvendighed i det børnesociale felt: *"Så blev jeg nødt til at få en ny"*, siger hun. Det er nødvendigt for at fungere i børnefællesskabet; fx for at tage i centret med veninderne, som vi så i forrige afsnit.

Børnene italesætter også "rigdoms-hirakier". De er bevidste om hvem, der er rigere end hvem. Om Anton fra klassen siger Rasmus fx:

"...de har mange penge. Det er nogle af de rigeste i klassen"
(Rasmus, 11 år)

Når børnene agerer i det børnesociale felt, spiller de bevidst feltets kommercielle spil. Det er det børnesociale felts økonomiske logikker, som bestemmer hierarkierne. Da de er bevidste om spillet, er det udtryk for, at vindere og tabere udstilles. Alle spillerne ved, hvem der er nummer ét, to og tre.

5.4.3 Eksklusion

Børnene fortæller om flere episoder i deres hverdag, hvor de har oplevet eksklusion. Episoder hvor de er blevet eksplicit afvist fra deltagelse i et fællesskab, som konsekvens af ikke at have de rigtige materielle goder. Sanne fortæller, at børnene fra gården ikke gad lege med hende, fordi hendes fjernsyn ikke var smart nok:

Sanne: *"...jeg kom ned i gården en dag, og jeg havde lige fået fjernsyn. Så kom jeg ned og så sagde jeg "Er der nogle, der vil med op og lege?". Så spurgte de "hvorfors?". "Fordi vi jo godt kunne være sammen". "Har du fjernsyn?". "Ja. Hvorfor?". "Hvad er det for et fjernsyn? Er det fladskærm?". "Nej". "Er det er stort fjernsyn?". "Nej". "Er det sådan en gammel skrotbunke?". "Det kan man godt sige". "Nå, så skrid med dig"*

Interviewer: *"Sagde de det?"*

Sanne: *"Ja. De var rigtig onde mod mig. Så blev jeg rigtig ked af det og gik op"* (Sanne, 11 år)

Som set i forudgående afsnit kan nogle af børnene ikke spille populære onlinespil, fordi de mangler ram, software og en hurtigere netforbindelse. Og Rasmus må være med til Playstation 3, fordi han ikke har en:

"...så kan jeg jo bare sidde og kigge på" (Rasmus, 11 år: 760)

Nanna fortæller, at næsten alle i klassen har mobiltelefoner, og at det er svært at være med, hvis man ikke har en:

"Så er man ikke med i vennegruppen. Så gider de ikke lege med en, hvis man ikke har en mobil" (Nanna, 11 år)

Hun fortæller også, hvordan hun er blevet ekskluderet fra legefællesskabet, fordi hun ikke havde den rigtige Build-A-Bear⁴⁶:

Interviewer: *"Måske er det svært at svare på, men har I oplevet, at der var nogle ting, I ikke havde og så følte, at I ikke rigtig måtte være med, fordi I fx ikke havde en mobiltelefon?"*

I kor: *"Ja"*

Nanna: *"Ja, det har jeg prøvet før"*

⁴⁶ Build-A-Bear er en kommerciel virksomhed, som sælger bamser, som børn selv designer. Derudover sælger de koncept børnefødselsdage, som sælges som pakkælæsninger og afholdes i en Build-A-Bear butik.

Sanne: *"Også mig"*

Interviewer: *"Vil du prøve at fortælle om det?"*

Nanna: *"Ja. Det var med Build-A-Bear. Der syntes de, at jeg havde en grim Build-A-Bear, og derfor måtte jeg ikke være med i den leg...Mærkeligt nok..."* (Sanne, 11 år og Nanna, 11 år)

Malene fortæller, at tøj er direkte årsag til eksklusion. Hun fortæller, hvordan hun bliver mobbet og udstødt af fællesskabet i klassen, fordi hun ikke har det rigtige mærketøj:

Interviewer: *"Hvad sker der, hvis man ikke køber de der mærkevarer?"*

Malene: *"Så bliver man stødt ud. Det er jeg et eksempel på. Så blive man helt og aldeles smidt ud af grupperne. Så er det godt, at jeg har venner fra de større og mindre klasser"* (Malene, 13 år)

Mærketøj som betingelse for inklusion stiller Malene i en vanskelig situation, fordi stort set alt hendes tøj er genbrug. Det er interessant, at Malene fremhæver, at hun har venner fra andre klasser. At hun indgår i fællesskaber udenfor klassen (det dominerende børnesociale felt). Det kan tolkes som udtryk for, at hun altså ikke er ekskluderet til ensomhed.

5.4.5 Mobning og stigma

En del af børnene fortæller, at de bliver mobbet eller er blevet det. Rasmus er blandt andet blevet mobbet på grund af sit tøj:

Rasmus: *"Da blev jeg mobbet, fordi jeg ikke havde særlig smart tøj"*

Interviewer: *"Gjorde du det?"*

Rasmus: *"Ja"*

Interviewer: *"Hvad sagde de så?"*

Rasmus: *"Og vi havde ikke råd til at købe nye bukser jo, så jeg havde sådan nogle kæmpestore huller på mine knæ"*

Interviewer: *"Jamen – hvad sagde de så?"*

Rasmus: *"Jamen de sagde bare – ad hvor er det noget grimt tøj og hvis jeg havde fået noget tøj af nogen jeg kendte, som de syntes egentlig var sejt og som var sejt. Så syntes de bare...det var faktisk noget min mor gav mig, og så begyndte de*

at mobbe mig med, at jeg var tyv og alt muligt. Fordi deres forældre havde givet mig noget tøj.” (Rasmus, 11 år)

Rasmus får stigmaet tyv, fordi han arver tøj fra kammeraterne. Han er ikke i stand til at erhverve sig tøj efter feltets regler, som siger, at tøj er noget, man køber. Selvom tøjet er ”sejt”, er det ikke lige meget hvor, det kommer fra.

Malene er udenfor i klassen – særligt udenfor pigegruppen. Særligt pigerne fra klassen mobber og stigmatiserer med øgenavne:

Interviewer: *”Holder I sådan fødselsdag for klassen?”*

Malene: *”Nej, jeg gør ikke. Jeg har simpelthen mistet alt for pigerne fra klassen. ”Ad bumse-fjæs”. En kommentar om det her, [S har noget udslett eller hudirritation på armene og i ansigtet] og jeg slår dem”*

Interviewer: *”Det lyder da ikke så rart, at de sige det”*

Malene: *”Nej. Det er for det meste de nye tøser, der siger det ”Hvad er det”? Spørger I en gang til, så ødelægger jeg et eller andet. Det har jeg lovet dem fra klassen”*

Interviewer: *”Så stopper de?”*

Malene: *”Ja. Selv ham den nye” (Malene, 13 år)*

I en fokusgruppe reflekterer Sanne over, hvorfor man skal have så mange ting for at være med i fællesskabet:

Interviewer: *”Hvorfor tror I, at det er så vigtigt med alle de der ting [de har lige nævnt fladskærm, computer, Nintendo og slik]? [...]”*

Sanne: *”Måske er det bare fordi, at der er sejt. Ligesom hvis nu man kommer ud i byen, og du fx lige har købt en læderjakke, og man synes, at det er rigtig sejt. Så vil alle også have en. Så bliver man det nye hit, hvis man har en læderjakke. Hvis man ikke har en, kan man bare skride, og hvis man har en, kan man være med”*

Interviewer: *”Så det også tøj og sådan noget?”*

Sanne og Nanna i kor: *”Ja”*

Interviewer: *”Hvad er det for noget tøj, man skal have?”*

Sanne: *”Sådan noget med stramme bukser, shorts, cardigan eller Gucci-bælte”*

Interviewer: *"Så sådan noget mærketøj også?"*

Sanne: *"Ja. Puma også, og sko. Højhælede sko og sådan noget total smart, ik'?"* (Sanne, 11 år, Nanna, 11 år)

Pigernes overvejelser vidner om, at de er bevidste om det spil, der foregår i det børnesociale felt. At der er bestemt tøj, der giver adgang til feltet. Helst det tøj, som andre også gerne vil have.

Rasmus fortæller om mobning, som både er rettet mod hans arvede og genbrugte tøj og om en mere generel mobning af hans og familiens manglende goder, hvor han også påføres stigmaet "taber":

Interviewer: *"Hvorfor drillede han?"*

Rasmus: *"Jo – han drillede også med tøjet. Men han syntes bare, at jeg var en taber, fordi jeg ikke havde det, alle andre har [...] Jeg spurgte, fordi det irriterede mig, at de plagede mig, og så spurgte jeg, hvad er det egentlig, at I syntes, at I har, som jeg ikke har, og så sagde de alting"* (Rasmus, 11 år)

Rasmus udfordrer feltet, ved at stille kritisk spørgsmålstejn til peer-gruppens bedømmelse af ham. Han stiller spørgsmålstejn til feltets materielle spilleregler. Peer-gruppen svarer, at han ikke har nogen af de kapitaler, som anerkendes i feltet. De siger, at han ikke har noget at byde ind med.

Sanne, Naja og Nanna fortæller også om episoder, hvor de er blevet mobbet. Sanne, da børnene i gården ikke gad lege med hende og derefter "var onde ved hende, så hun blev ked af det". Mobning synes at være tabuiseret og vanskeligt for børnene at tale om⁴⁷:

Nanna: *"...Peter blev smidt ud af klassen, fordi han hele tiden mobbede mig. Hassan røg tilbage i en anden klasse, fordi han havde det for svært, og fordi han mobbede"*

Interviewer: *"Det lyder da ikke særlig rart. Hvad sagde de, da de mobbede?"*

Nanna: *"Det kan jeg ikke rigtig huske"* (Nanna, 11 år)

47 Jeg har ikke boret i "ubehagelige" fortællinger. Én af specialets præmisser har været, at børnene ikke må have været ringere stillet efter deltagelsen end før. Det har derfor været vigtigt ikke at åbne noget i interviewsituationen, som jeg ikke har kunnet lukke forsvarligt igen.

5.4.6 Resultatopsamling: Udstilling, eksklusion og stigmatisering

Børnene oplever det børnesociale felt som et spil, hvor materielle goder som tøj, TV, spillekonsoller og lego sikrer en god plads i det sociale hierarki. Et spil, hvor de har svært ved at klare sig, fordi de ikke har de nødvendige materialiteter. Børnene oplever, at spillet opererer med eksplicite hierarkier, som kan tolkes som et podie, hvor deres afsavn udstilles.

Børnene oplever eksklusion fra det børnesociale felt. Nogle oplever eksklusion, fordi de ikke har den spillekonsol eller pc, som kammeraterne spilles på. Andre fordi en mobil med taletid, som forældreregler kræver for at tage i centret med vennerne. Andre oplever eksklusion ved, at kammeraterne ikke vil lege hos dem, fordi familiens TV er et "stort skrummel". Andre ekskluderes gennem mobning.

Børnene oplever også stigmatiserende øgenavne. Én bliver kaldt "taber", fordi han ikke har de goder (tøj, legetøj, hjem), som kammeraterne har. Én bliver kaldt "tyv", fordi han har gået med kammeraterne aflagte tøj. Det vidner om, at det ikke kun gælder om at have bestemte goder – de skal også erhverves efter spillets regler. Andre oplever stigmatisering, som ikke umiddelbart relaterer sig til fattigdom - fx "bumsefjæs", som jo ikke har noget med penge at gøre. Jeg mener, at det er relevant at pege på, at børnene oplever disse mobbeformer, da øgenavne-mobning kan være korreleret med mobning med tøj, hjem og spillekonsoller.

5.5 Analyse 3: Coping: Drømme og røverhistorier

Analyse 1 og 2 har vist, at de fattige børn lider en lang række afsavn, og at de oplever opvæksten i fattigdom som udstillende, ekskluderende og stigmatiserende.

"Hvordan tilpasser du dig din uønskede og ubehagelige opvækst i fattigdom?". Det spørgsmål er metodisk og etisk uforsvarligt at stille børn. Derfor må copingstrategier analyseres på anden vis. Nogle af de interviewede børn har mere eller mindre tilfældigt fortalt, hvordan de direkte eller indirekte tilpasser sig afsavn, eksklusion og stigmatisering. Nogle har fortalt historier, som viser, hvordan de løser problemer eller tilpasser sig. Nogle har brugt sproglige udtryk eller fortalt historier, som indirekte vidner om forskellige måder, hvorpå de tilpasser sig. Børnene har svært ved at sætte ord på deres følelser og oplevelser. Men de er gode til at fortælle historier. I det følgende analyseres børnenes copingstrategier.

5.5.1 Forældrecooping

Flere undersøgelser viser, at forældre forsøger at skærme deres børn mod fattigdom. De bruger copingstrategier for at beskytte børnene mod fattigdommens ubehageligheder (Müller 2010; Thorød 2006; Bonke 2005 i Espersen 2006). Specialets resultater bakker dette op. Figur 6.5.1 er en kort opsummering af de materielle forældrecoopingstrategier, som børn og forældre har fortalt om⁴⁸.

48 Oversigten er ikke nødvendigvis udtømmende. Det vil sige, at forældrene kan have andre copingstrategier. Oversigten stemmer dog godt overens med andre undersøgelser (Müller 2010; Thorød 2006). Müller finder, at forældre copes med hverdagslivet ved blandt andet at stifte gæld, nedprioritere og begrænse forbrug og trække på netværk og lokale omgivelser (Müller 2010:14f).

FIGUR 5.5.1: FORÆLDRENES COPINGSTRATEGIER

Forældrene coper ved...

Nedprioritering og fravalg: Fraprioritering af udgiftsposter som licens, forsikring, fagforening, a-kasse.

Tilsidesættelse af egne behov: En stor del af familiens budget går til børnene⁴⁹. Flere undersøgelser viser, at forældre i høj grad coper med fattigdom ved at tilsidesætte deres egne behov til fordel for børnene (Thorød 2006; Müller 2010)

Offentlig støtte og støtte fra fraskilt far: Boligsikring, børnefamilieydelse, børnebidrag og friplads.

At arve, købe genbrug og discount: Arver tøj til børnene, søskende arver tøj fra hinanden, bytter tøj/legetøj med venner, genbrug (tøj, computerspil, tegneserier), skrot (møbler og legetøj), discount dagligvarer, kød med overskredet salgsdato, storindkøb i Tyskland.

Låne: Lån (forbrugslån og banklån).

Hjælp fra netværk: Mad fra venner, låner bil af venner, fraskilt far betaler mobiltaletid og ferie. Ferie med bedsteforældre. Udflugt med venners familie. Gaver af fraskilte fædre, mostre og bedsteforældre. Arver tøj af mors veninder. Mor får "det gode genbrugstøj", fordi hun har venner i genbrugsen. Gaver af aflastningsfamilie.

Brug gratis tilbud: Alle har været på sommerferie med lokal organisation. Familierne synes dog ikke ellers at gøre meget brug frivillige organisationer og gratis tilbud. To børn har gået til spejder i kirken. Én deltager i børneaktiviteter i lokalt kulturhus. Én far får mad og møbler med hjem fra arbejdet i kulturhus. Én modtager julehjælp. Én har været på fondsfinansieret Lalandiatour. Ifølge undersøgelsen *Livet på de laveste sociale ydelser*, er der ikke ret mange modtagere af de laveste sociale ydelser, der bruger frivillige organisationers tilbud (Müller 2010:15). En registerundersøgelse viser, at kun 12 % af modtagerne af kontanthjælp, modtager hjælp fra frivillige organisationer (Ejernæs 2010:95)⁵⁰

49 Naja og Malenes forældre bruger fx 5.000 kroner på fødselsdagsgaver til deres tre børn, men de betaler hverken licens, forsikring, fagforening, a-kasse eller kommer på ferie (Casebeskrivelse Naja og Malene). Et andet eksempel er, at alle de interviewede familier har en Playstation. En ny Playstation koster over 2.000 kroner. Til sammenligning er det mere end halvdelen af Emils mors månedlige rådighedsbeløb (Casebeskrivelse Emil).

50 Specialets interviewpersoner er biased i retning af større brug af frivillige organisationer, da de er rekrutteret gennem lokale organisationers gratis sommerferie.

5.5.2 Idealtypiske copingstrategier

Børnene coper både på deres egen og familiens vegne. De coper på familiens vegne ved at nedsætte egne behov og undlade at plage. De coper primært på deres egne vegne gennem værdieorienterede strategier.

Børnenes copingstrategier kan kategoriseres i fire idealtyper:⁵¹

Materiel problemløsning: Problemet søges løst ved at skaffe materielle goder fra netværk. Herved opretholdes og reproduceres feltets spil.

Materiel tilpasning: Barnet tilpasser sig ved at være loyal og ansvarsfølende overfor familien. Herved opretholdes og reproduceres feltets spil.

Værdiorienteret problemløsning: Problemet søges løst, ved at spille alternative kapitaller ind i feltet. Herved udfordres feltets spil.

Værdiorienteret tilpasning: Barnet tilpasser sig ved at få det bedste ud af situationen ved at sige, at fattigdommen ikke er så slem, eller at der faktisk er fordele ved ikke at være rig. Det er en delvis udfordring af feltets spil.

Idealtyperne er konstrueret ved at krydse Thorøds begrebspar materiel/værdi-coping, Kaul & Kvandes problemløsning/tilpasning (se afsnit 4.5) og Bourdieus teori om reproduktion af spillet (illusio). Idealtyperne er kvalitative, og alle er langt fra lige dominerende. Da børnenes materielle og økonomiske ressourcer er begrænsede, bruger de bruger primært værdibaserede copingstrategier. I det følgende analyseres de fire idealtyper.

6.5.2.1 Materiel problemløsning: Venter på netværkets almisser

Børns materielle problemløsningsstrategier er begrænsede, fordi de er under 13 år, og derfor ikke må arbejde⁵². Materiel coping afhænger derfor af netværket. Nannas bedste forældre køber både tøj og legetøj til hende:

Nanna: *"Det er fordi, vi lige har fået en hel masse legetøj af min mormor. Vi har lige fået tre poser barbie af min mormor."*

Interviewer: *"Hvor har hun fået det fra?"*

Nanna: *"Det har været min mors og mosters. Min moster skulle have noget, men så var det ikke alt sammen, hun gad at*

51 Idealtypetegrebet stammer fra Max Weber, og skal forstås som mentale konstruktioner, som forskeren kan bruge til at nærme sig den komplekse virkelighed (Månson 2005:93).

52 Malene er 13 år, men arbejder ikke.

have, og så fik vi resten. Ellers skulle det jo bare ligge der og flyde hjemme hos min mormor.” (Nanna, 11 år)

Malene fortæller, at hendes venner hjælper, når hun ikke har nogen penge:

Malene: ”Hvis der er noget, jeg ikke får herhjemme, så får jeg det normalt af mine venner.”

Interviewer: ”Hvad er det for nogle ting, de køber til dig?”

Malene: ”De fleste går en klasse over eller under mig, for jeg er jo dødtræt af pigerne fra min egen klasse, som jeg lige har fortalt. Så kommer de med is eller kage, hvid de har noget med i skole. Så siger de ”Men vent med at spise det nu”. Så går jeg ind i klassen og blærer mig.” (Malene, 13 år)

”Netværks-gaver” er ikke uden ulemper. De er ustabile, børnene kan ikke selv vælge dem, og de kan være præget af konflikter:

Interviewer: ”Hvem betaler for at komme penge på den [mobiltelefon]?”

Nanna: ”Det gør min mor. Og min far. Men min far synes, at min mor er for doven til det. Min far gør det, fordi min far synes, at hun er for doven [...] Men min far satte penge ind fra sin computer. Det var ret smart. Indtil han sagde ”Nu må din mor også til at få gang i den røv...og tage fingeren ud af røven og købe noget.” (Nanna, 11 år)

Nanna er vidne til forældrenes konflikter om, hvem der skal betale for det forbrug, som vi har set opfattes som nødvendigt for at deltage i det børnesociale felt.

De fleste af børnene får Playstationspil af deres netværk – primært bedsteforældre. Mange får også smart tøj af deres netværk. Sanne har fået et Dolce & Gabbana-bælte af morens veninde, og Emil har fået en smart mærkevare-hættetrøje af mosteren. Ved at have det ”rigtige” tøj bliver de bedre til spillet i det børnesociale felt. De følger spillets regler ved at gå med det tøj, som den dominerende børnekultur fordrer. Derved er de med til at styrke spillet og reproducere feltet på bourdieusk vis.

Børnene er i høj grad afhængige af deres netværk. Netværksgaver (tøj, legetøj, slik, mobil taletid, udflugter og ferier) fra forældre, forældres venner, egne venner og fædre gør afsavnene mindre. Materiel problemløsning kan karakteriseres som passiv, da børnene

har ringe mulighed for at påvirke den. De kan håbe og vente på, at netværket er villigt og stærkt nok til at hjælpe.

5.5.2.2 Materiel tilpasning: Loyalitet, ansvar og bekymring

I det følgende analyseres to forskellige materielle tilpasningsstrategier. Én, hvor børnene begrænser egne behov. Det er udtryk for loyalitet og ansvarsfølelse overfor familien. Én, hvor der lægges planer for, hvordan uddannelse skal blive vejen ud af fattigdommen. I modsætning til problemløsning løser strategierne ikke umiddelbart⁵³ børnenes fattigdomsproblemer (afsavn, eksklusion, stigmatisering).

Begrænser egne behov

Malene fortæller, at hun har givet opsparrede fødselsdags- og lomme penge til forældrene:

Malene: *"Der var vi mest på røven af det hele [...] så gik jeg ind og tog alle småpengene, som jeg havde gemt overalt på mit værelse [...] Så tog jeg alle pengene og lagde dem på bordet ved siden af mor."*

Interviewer: *"Det var sødt af dig. Bekymrer du dig om det?"*

Malene: *"Ja..."* (Malene, 13 år)

Malene fortæller, at moren skylder hende 1.220 kroner for lån og udbetalte lomme penge. Men hun behøver ikke, at betale dem tilbage:

Malene: *"... jeg har også sagt, de gerne må nulstille dem. Men det gør de bare ikke"*

Interviewer: *"Hvorfor sagde du, at de gerne måtte nulstille dem?"*

Malene: *"Fordi jeg ikke skal bruge dem. Det eneste, jeg bruger dem på, er tegneserier. Basseme eller Vi Unge"* (Malene, 13 år)

Malene bebrejder ikke forældrene, men snarere sit eget forbrug ved at sige, at tegneserier ikke er vigtige. Det kan tolkes som et udtryk for loyalitet overfor forældrene og accept af de økonomiske problemer. Børns loyalitet overfor økonomisk pressede forældre ses også i *Færre penge end andre børn* (Sloth 2004), *Opvækst med afsavn* (Espersen 2006) og *En normal barndom?* (Thorød 2006).

⁵³ Umiddelbart, da distinktionen mellem tilpasning og problemløsning er en idealtypisk konstruktion. Tilpasningsstrategier fjerner ikke afsavn ved at barnet fx får en Playstation. Men ved at begrænse egen behov, kan barnet afhjælpe nogle af familiens fælles afsavn.

Fortællingen viser, at Malene bekymrer sig om familiens økonomiske situation; hun tager bekymring og ansvar på sine skuldre. Hun begrænser egne behov eller tilsidesætter egne afsavn for at hjælpe familien. En copingstrategi, som flere undersøgelser konkluderer (Lister 2004:133).

Det er en generel opfattelse, at der ikke kommer noget ud af at plage:

Interview: *"Virker det at plage?"*

Sanne: *"Nej"*

Nanna: *"Aldrig"*

Interviewer: *"Aldrig nogensinde?"*

Sanne og Nanna i kor: *"Nej."* (Sanne, 11 år, Nanna, 11 år)

Lucas har lært, at han selv må spare op, hvis der er noget, han gerne vil have:

Lucas: *"En gang imellem plager jeg lidt om en is, men det er ikke sådan det helt vilde. Det er mere sådan "må jeg gerne få en is?", "Nej" "Nå, ok."*

Interviewer: *"Så du plager én gang?"*

Lucas: *"Ja [...] For jeg har lært, at der ikke kommer noget ud af at plage. Så må man selv spare op."* (Lucas, 11 år)

Når børnene ikke plager, kan det ses som et udtryk for, at de begrænser deres behov. De er bevidste om, at familiens økonomi er stram. Derfor kan afholdelse fra at plage ses som et udtryk for loyalitet overfor forældrene og en accept af situationen (Thorød 2006:21). Shropshire & Middleton tolker begrænsning af behov som, at børnene "lærer at være fattige" (Shropshire & Middleton 1999).

Opgør med fattigdommen

Rasmus er bevidst om familiens fattigdom og har reflekteret over dens årsager. Han kan ikke løse problemet her og nu, men har lagt en plan for, hvordan han vil gøre op med fattigdommen:

Rasmus: *"Jeg tænkte bare – det sgu da uretfærdigt, jeg vil ikke bruge retfærdig, for på en måde så er det jo min mor og fars skyld – det kunne bare have fået en uddannelse i stedet for ikke at få en uddannelse. Så havde vi måske – eller så havde vi haft flere penge. Hvis de altså havde fået det rigtige job, som de syntes de kunne lide [...] Så jeg har tænkt mig af*

få en uddannelse, uanset hvor ondt det gør. [griner] (Rasmus, 11 år)

Selvom han – som den eneste blandt de interviewede børn - kritiserer forældrene og delvist bebrejder dem, viser han også ansvar. Det ses for eksempel ved, at han drømmer om, at hans fremtidige rigdom skal komme hele familien til gode:

"Fire Ferrari'er... én til mig, når jeg bliver gammel nok, én til min lillesøster, når hun bliver gammel nok, én til min mor og én til min far. Årh seks, også en til min storesøster og til min anden storesøster." (Rasmus, 11 år)

Eksemplerne viser, at Rasmus anerkender spillets regler og vil forsøge at spille dem så godt som muligt. Han investerer i feltet på dets præmisser. Han vil tjene penge, så han kan opbygge en økonomisk kapital og købe ting, der kan give anerkendelse i feltet.

5.5.2.3 Værdibaseret problemløsning: Spillet om kapitalerne

Børnene er bevidste om økonomiske begrænsninger. Værdibaseret coping er, når de forsøger at spille alternative kapitalformer ind i det sociale felt for at kunne være med alligevel. De udfordrer feltets økonomiske logik. I det følgende redegøres for værdibase-rede copingstrategier. De kan kategoriseres i dem, hvor børnenes alternative kapitalfor-mer anerkendes (karisma, kreativitet og tæsk) og dem, hvor de ikke anerkendes, men hvor der skabes alternative børnefelter (provokerende stil, magi i alternative fællesska-ber).

Karisma, kreativitet og tæsk

Nanna fortæller, hvordan hendes mors kreativitet gjorde, at hendes 11 års fødselsdag blev mere populær end venindernes, som ellers var større:

Nanna: "Vi lavede skattejagt. Det var faktisk ret sjovt. Efter fle-re måneder talte de stadig om det i klassen. Drengene var helt misundelige over det."

Interviewer: "Hvad sagde de?"

Nanna: "At det var en mærkelig fødselsdag, fordi det var an-derledes."

Interviewer: "Hvordan var det anderledes?"

Nanna: "Vi lavede skattejagt, og det plejer man ikke rigtig at lave" [...]

Interviewer: *"Hvordan var det, når folk talte om din fødselsdag i klassen bagefter?"*

Nanna: *"Jeg tænkte, at det var lidt mærkeligt, når de ikke talte om Sofies eller Emmas fødselsdag⁵⁴"*

Interviewer: *"Hvorfor var det mærkeligt?"*

Nanna: *"For de havde lavet noget større end mig. Men det kunne de åbenbart godt lide; min fødselsdag." (Nanna 11 år)*

Den anderledes fødselsdag kan tolkes som et udtryk for kreativitet, som muliggøres af morens kulturelle kapital. Kreativiteten er adgangsgivende for Nanna til en central plads i det børnesociale felt. Det er en ny kapital, en "sjov og kreativ skattejagt", der pludselige giver point. Den anerkendes af de andre børn som legitim i feltets spil.

Nanna kalder det mærkeligt, fordi de store fødselsdage plejer at være de populære. Det er mærkeligt, fordi feltet pludselig ændrer karakter. Med morens kreative kapital har Nanna udfordret og ændret feltet.

Rasmus fortæller, hvordan han i nød og afmagt greb til fysisk vold, fordi han blev mobbet med, at hans tøj var grimt og gammelt:

"Det er de stoppet med, heldigvis. Ellers så havde jeg altså virkelig nakket dem. Det gjorde jeg på et tidspunkt. Anton mobbede mig hele tiden. Og så gik jeg hen til ham sagde, "nu stopper du", og så tæskede jeg ham lige der." (Rasmus, 11 år)

Fysisk vold kan være et udtryk for frustration over ikke at være med i børnefeltet; over ikke at have de kapitalformer, som giver adgang til en god position i feltet. I et bourdieusk perspektiv kan vold tolkes som en alternativ kapitalform, der får drillerierne til at stoppe. Derved bliver vold en delvist anerkendt og legitim kapitalform på feltet. Delvist da drillerierne nok stopper af frygt frem for anerkendelse, hvorfor det er tvivlsomt, at vold skulle være blevet en anerkendt kapital på feltet. Lucas er én af de få, der ikke oplever eksklusion, mobning eller stigmatisering. Han oplever derimod, at han er på toppen i klassen:

Lucas: "Altså, jeg har jo ikke mærkevarer, men jeg er... jeg synes selv, og det tror jeg også, at de andre synes, jeg er på"

54 Nanna fortæller, at: "...til Emilie og Sofies fødselsdag kom der et cirkus ud til hende"

Interviewer: "Et cirkus?"

Nanna: "Ja. Hun kendte nogle, der lavede cirkus. Det var ikke sådan et kæmpestort telt, men to der godt kunne lave cirkus" (Nanna, 11 år)

toppen i min klasse [griner]. Jeg tror mest, at det er fordi, at jeg har humor og jeg har X-factor [fniser]. [...]

Interviewer: "Hvorfor?"

Lucas: "Jeg tror mest, at det er fordi at...jeg ved det ikke. Jeg er sjov, og jeg har humor. Jeg tror mest, at det er fordi, at jeg er sjov at være sammen med. Og jeg har jo ikke alle de der mærkevareting, og jeg kan ikke lide Justin Bieber." (Lucas, 11 år

Lucas spiller den økonomiske kapital ud med personlig x-factor eller karisma-kapital. Det virker så godt, at han er på toppen i klassen, selvom han ikke har smart mærketøj og hører det smarte musik. Det er dog mere undtagelsen, der bekræfter reglen, når børnenes alternative kapitaler anerkendes af peer-gruppen.

Provokerende stil, magi i alternative fællesskaber

Malene er udenfor i klassen. Hun bliver mobbet og har særligt mange eksklusions- og stigmatiseringsproblemer med pigegruppen i klassen. Hun fortæller, at hun ikke kan lide dem, deres kultur, forbrug og værdier. Hun nedgør den dominerende børnekultur:

Malene: "Det [Malenes tøj] er ikke så tøset, som det, de andre piger render rundt i. Mini-shorts og leggings. Jeg ved ikke engang, om jeg ejer leggings..."

Interviewer: "Hvorfor kan du ikke lide den der stil, de har?"

Malene: "Jeg synes bare, at det ser alt for dullet ud. Til gengæld synes jeg, at drengene ser alt for dumme ud. Jeg kunne aldrig finde på at have hængerøv [...] jeg ved, at tøserne tager helt stramme bukser på... Når jeg tegner, læser eller øver på tricks, så lytter jeg til dem "Jamen, jeg hader bare hullede bukser," siger de. Så kommer jeg bare i de største hullede bukser, der sidder helt nede. Og så en gigantisk hættetrøje til."

Interviewer: "For at provokere?"

Malene: "Ja. Jeg elsker sådan noget. Mine yndlingsbukser har også hul på."

Interviewer: "Hvorfor kan du godt lide at være sådan lidt modsat eller hvad, man skal sige?"

Malene: "Sådan har jeg altid været [...] Jeg er ikke venner med pigerne. Jeg kan decideret ikke lide dem. De får alt. Und-

tagen det her, som faktisk er det vigtigste, og det er at være sig selv. Det er det eneste, de ikke kører på. De kører på mærkevarer, Jonas, Justin Bieber og makeup. Det er helt vildt på min skole. [...] Det er bare så på mode.” (Malene, 13 år)

Malene stiller sig i opposition til den dominerende børnekultur, som pigerne i klassen repræsenterer. Hun negerer børnefeltets økonomiske logik ved at gøre det modsatte⁵⁵. Hun kritiserer deres kultur for at være dullet og forbrugsorienteret (mærkevarer, popstjerne og makeup). Som alternativ italesætter Malene det ”at være sig selv” som en bedre værdi. Hun udfordrer feltet ved at gå mod strømmen.

Men hængerøv eller ”at være sig selv” anerkendes ikke af den dominerende børnegruppe. De alternative kapitaler kan ikke konverteres til symbolsk kapital, så positionen som ekskluderet og stigmatiseret fortsætter. Malene har ikke råd til mærkevarer, og det ved hun godt. Det er et afsavn, som hun ikke kan løse materielt.

Malene skaber et alternativt børnefelt udenfor klassen. Hun dyrker magi med venner fra andre klasser:

Interviewer: ”Er der meget sådan noget tøse-klike?”

Malene: ”Ja, rigtig meget. Det er derfor, at jeg ikke rigtig er sammen med nogen. Det er derfor, at jeg er begyndt at dyrke magi i stedet for. Det har mig og mine venner til fælles. Jeg elsker at lave tricks, og de elsker at se dem.” (Malene, 13 år)

Ved at negere den dominerende børnekultur og dyrke andre kapitalformer, fællesskaber og værdier, forsøger Malene at udfordre feltet. Når værdierne ikke anerkendes, bruger hun dem andre steder – i alternative børnefeltet i periferien af det dominerende børnefelt.

5.5.2.4 Værdibaseret tilpasning: Penge gør ikke en lykkelig

Med værdiorienterede tilpasningsstrategier anerkender børnene deres position og copes ved at sige, at det ikke er så slemt. At penge ikke er alt, og man godt kan være lykkelig, selvom man ikke er rig. De forsøger at få det bedste ud af situationen ved at fortælle om alternative værdier. Det kommer til udtryk gennem små fortællinger, hvor de kritiserer den økonomiske kapitalers dominans på feltet. De fortæller om anderledes ting eller vær-

⁵⁵ Ligesom når kunstnere - ifølge Bourdieu - negerer den økonomiske kapital, når det i deres felt ikke er prestigefyldt at have økonomisk succes (Järvinen 2005:363)

dier, som de har, men som peer-gruppen ikke har. Og om drømme eller røverhistorier, som iscenesætter dem som rigere, end de måske er.

Anti-rigdom: Godt man ikke er rig

Flere af børnene fortæller om bagsiderne ved at være rig og italesætter en diskurs om, at det ikke er godt at være rig:

Malene: *"Han [Malenes rige ven] har alt. Men han er rimelig knotten, for når man har alt, som man ønsker sig, bliver man tit ked af det."*

Interview: *"Gør man det?"*

Malene: *"Ja, det er derfor, at jeg ikke vil have alle de spil, som jeg kan lide. For så har jeg jo ikke noget at ønske mig. Og når man ikke har nogen ønsker, så har man ikke rigtig noget." [...]*

Interviewer: *"Hvordan tror du, at det er at have så mange penge?"*

Malene: *"Dødkedeligt. Så siger han også hele tiden "Det er dødkedeligt. Du skal aldrig ønske dig penge." (Malene, 13 år)*

Flere af børnene italesætter sådanne anti-rigdoms diskurser, hvor de tager afstand fra penge og forbrug eller ekspliciterer, at de hverken er misundelige på peer-gruppen eller drømmer om at være rige. Det er endnu et udtryk for loyalitet, forståelse og accept af familiens situation. At det ikke er problematisk at være fattig; at det endda er bedre at have nogle afsavn, så man har noget at drømme om.

I et bourdieusk perspektiv stiller Malene kritisk spørgsmålstejn til feltets økonomiske logik og spillets regler. Hun luller ikke ind i feltets illusio, men er kritisk overfor materialistiske spilleregler. Hun lancerer en drømme-kapital, som er bedre end feltets dominerende økonomiske kapital: Hvis man ikke har nogle ønsker, så er livet kedeligt.

Anti-forbrug: Penge kan ikke købe lykke

Børnene udtrykker sig generelt kritisk overfor materielle værdier. På den ene side fortæller de om materielle afsavn og negative oplevelser af ikke have samme materielle goder som kammeraterne. Men på den anden side italesætter de en anti-forbrugerisme, som siger at penge ikke gør én lykkelig. Rasmus siger, at det ville være rart med penge, men tager afstand fra, at det skulle gøre én lykkelig:

"...man kan købe næsten alt, man kan købe alt, hvad man møder. Altså ikke fordi man ville blive lykkelig og alt muligt...men alligevel. Hvis man kunne få alt det, ville man alligevel blive lidt glad." (Rasmus, 11 år)

Malene er endnu mere kritisk overfor penge og kritiserer eksplicit materialistiske værdier:

Malene: "Jeg har bare aldrig syntes, at penge var det store specielle. Min far har bare råd til en bil. Og hvad så? Vi er lykkelige. Så længe man er lykkelige, er det jo lige meget. Penge er trods alt bare papir og nogle tal... Pokker tage kineserne, der opfandt penge. Det fandt Columbus ud af. Eller var det Marco Polo." [...]

Interviewer: "Hvad mener du med det?"

Malene: "Marco Polo kom jo til Kina og den kinesiske kejser havde opfundet pengene via barken på et træ og et stempel. Så brugte han det som mønter. Det var den mest spastiske idé overhoved. Vi har finanskriser [vrænger stemmen]. Og hvad så?"

Interviewer: "Det lyder som om, at du synes, at folk går lidt for meget op i penge?"

Malene: "Det synes jeg også"

Interviewer: "Hvorfor er det dårligt? Hvis jeg må spørge lidt provokerende?"

Malene: "Det er bare så irriterende, når folk bliver så egoistiske og materialistiske..." (Malene, 13 år)

Malenes udtryk fortælling om, at "penge er bare papir og tal", kan tolkes som et udtryk for, at hun ikke mener, at penge har nogen reel værdi. Penge er tomt. "Egoistiske og materialistiske" er relativt ukonkrete fremmedord i et antal stavelser, som langt overskrider den sprogbrug, hun ellers har anvendt. Med det ordvalg synes hun at tale sig ind i en kritisk anti-forbrugs-diskurs, som sandsynligvis stammer fra de voksne.

Skrot og genbrug er fedt

Som vi har set, går en del af børnene i genbrugstøj, og hjemmene er møbleret med ting fra skrot eller genbrug. Malene taler positivt om skrot:

Malene: *"Det [skrot] går ud på, at hvis nogle ikke vil have nogle ting mere, men det stadig kan bruges, så stiller de det over. Så kan man tage det, hvis man vil have det. Det er fuldkommen gratis"*

Interviewer: *"Kan man finde mange gode ting dernede?"*

Malene: *"Jep. Vi har fundet mange fede ting[...] Man kan finde mange gode ting"* (Malene, 13 år)

Selvom den dominerende forbrugs-og mærkevarekultur kritiseres, giver nogle af børnene udtryk for, at genbrugstøj faktisk er sejere end mærketøj. At mærketøj er spild af penge:

Lucas: *"Men jeg synes bare ikke, at mærketøj er specielt sejt. Når man kigger på det, er det jo bare tøj, der koster penge... For man kan jo få rigtig, rigtig meget for sådan nogle G-Star bukser. Min søster fik nogle, og de kostede 1.000 kroner."*

Malene: *"Og så kan man gå ned i den lokale genbrugs og få dobbelt så sejt tøj."*

Lucas: *"Og to måneder efter var begge knæ revnet. Det er jo bare 1.000 kroner lige ud af vinduet"* (Malene, 13 år og Lucas, 11 år)

Børnene kritisk spørgsmålstejn til spillets regler. For dem er spillet ikke illusio – de griber ikke af spillet, fordi de ikke har råd til at spille med. De bliver derimod hele tiden konfronteret med, at de ikke kan leve op til reglerne.

Vi er fattige, men...

I interviewene gør børnene meget ud af at fortælle, at de har det ok. At fortælle om det, de dog har – trods fattigdommen. De fortæller om goder og aktiviteter, som peer-gruppen har, og som de savner. Men bagefter fremhæver de ofte goder eller aktiviteter, som de selv har, og som peer-gruppen ikke har. Anna fortæller, at hun har kattekillinger, men det har veninderne ikke:

Anna: *"Det er lidt mærkeligt, for jeg har noget, som de ikke har, som de ikke må få. Og det er en kattekillung, fordi Sofie hun er halvrig, og hendes far kan ikke tåle katte"* (Anna, 9 år)

Denne særlige fortælleform kan betegnes "men-diskurser". Det dækker over fortællinger om afsavn – ofte noget som kammeraterne har, og som barnet gerne vil have – men

som så afsluttes med "Men...". Efter at have fortalt om "rige-Antons" store hus med flad-skærm og Playstation 3, siger Rasmus:

"Men jeg syntes jo også, at det er meget hyggeligt at være her [hos ham selv]. Jeg synes, at det er meget hyggeligt, at huset ikke er så stort igen. Og de [rige kammerater] syntes også, at det er meget hyggeligt, at vi ikke har så mange ting, så man bare... altså så man ikke hele tiden kan pege på ting, som man har – selvfølgelig. Og så syntes jeg også, at det er rart at være her, for der er sådan lidt rodet – du ved, hvis du kigger lidt omkring. Det synes, de er meget hyggeligt – sådan er det ikke hjemme hos dem – det er bare regler, regler og regler."

(Rasmus, 11 år)

Der er nogle ting, som Rasmus har, som de rige venner ikke har. Ting, som ikke kan erhverves for økonomisk kapital. Det er en særlig stemning og en kultur, hvor der ikke er så mange regler, og hvor man godt må rode lidt. Børnene anerkender den økonomiske kapitalers dominans, men skaber nogle fortællinger, hvor de fremhæver andre værdier eller egenskaber.

Drømme og røverhistorier

Børnene fortæller nogle historier, som synes at ligge et sted mellem virkelighed og drømme. De handler om penge og rigdom og demonstrerer, at børnene har en relation til rigdom. At de kender nogle, der er rige og derfor får et stykke af rigdommens kage.

I et diskursanalytisk perspektiv bliver drømme og røverhistorier til virkelighed, når de fortælleres. Når Sanne fortæller mig, at hendes far er milliardær, bliver det til en form for virkelighed i vores sociale interview-rum:

Sanne: "Han [far] er total milliardær. Han har to biler. Så kørte han galt i den ene, og så købte han en ny. Total milliardær."

(Sanne, 11 år)

Det er uvist, om Sanne opfatter faren som "milliardær" eller ønsker, at han er det.⁵⁶ Hvis Sanne mener, at faren er "milliardær", fortæller det noget om Sannes perspektiv. Faren er reelt på førtidspension. Selvom han har to biler og inviterer familien på ferie, er det

⁵⁶ Som 11-årig, har hun måske også en overdreven og simpel sprogbrug, hvor "milliardær" kan betyde velstående. Uanset hvilken form for rigdom, hun lægger i ordet, ligger det nok et godt stykke over farens reelle førtidspension.

svært at karakterisere ham som rig ud fra objektive standarder. Hvis Sanne ved, at hendes far ikke er rig, og altså fortæller mig en lille røverhistorie, kan det tolkes som et ønske. Hvis hun siger det til mig, kan det være at det bliver virkelighed. Mari Rysst har lavet lignende observationer af børn, der kan finde på at lyve om forbrug (Rysst 2007:15).

Malene fortæller en historie om en rig ven, som spiller i band sammen. De er ved at indspille en plade i den rige vens hjemmestudie:

Malene: *"Musik har stor indflydelse på mit liv. Jeg synger selv og er ved at indspille en cd sammen med en af mine venner, som er mega-rig."*

Interviewer: *"Én af dine venner, som er mega-rig?"*

Malene: *"Ja. Han ejer sådan et pladestudie."*

Interviewer: *"Ok. Altså hjemme hos ham?"*

Malene: *"Ja."*

Interviewer: *"Kan du ikke fortælle lidt mere om det?"*

Malene: *"Han har alt, man kan ønske sig. Derfor er han ikke særlig sjov at være sammen med. Det er vildt underligt at være sammen med ham, men han er en fantastisk person."*

Interviewer: *"Nå, men så har de et pladestudie hjemme i deres hjem?"*

Malene: *"Det [pladestudiet] har noget med hans fars arbejde at gøre. Jeg aner ikke noget om det. Han har det bare."*

Interviewer: *"Har du været hjemme hos ham?"*

Malene: *"Vi er i gang med at indspille en cd, så selvfølgelig har jeg været hjemme hos ham."*

Interviewer: *"Hvordan er det at være derhjemme? Kan du ikke prøve at fortælle?"*

Malene: *"Det er et gigantisk hus. Jeg ved ikke, hvor mange værelser, der er... og tilsvarende størrelser af badeværelser. Det er virkelig fedt at være hjemme hos ham. Han har spa, indendørs swimmingpool. Alt." (Malene, 13 år)*

Uanset om Malenes historie er sand, har elementer af sandhed eller er en røverhistorie, så kommer den tættere på virkeliggørelse, i det øjeblik, hun fortæller den til mig. Det giver mig et billede af, at hun er med på den økonomiske kapital vogn – med i det børnesociale felts spil - selvom familien er fattig. Set med Erving Goffmans teatermetafor, illustrerer fortællingerne, hvordan børnene agerer "on stage". Med "impression-

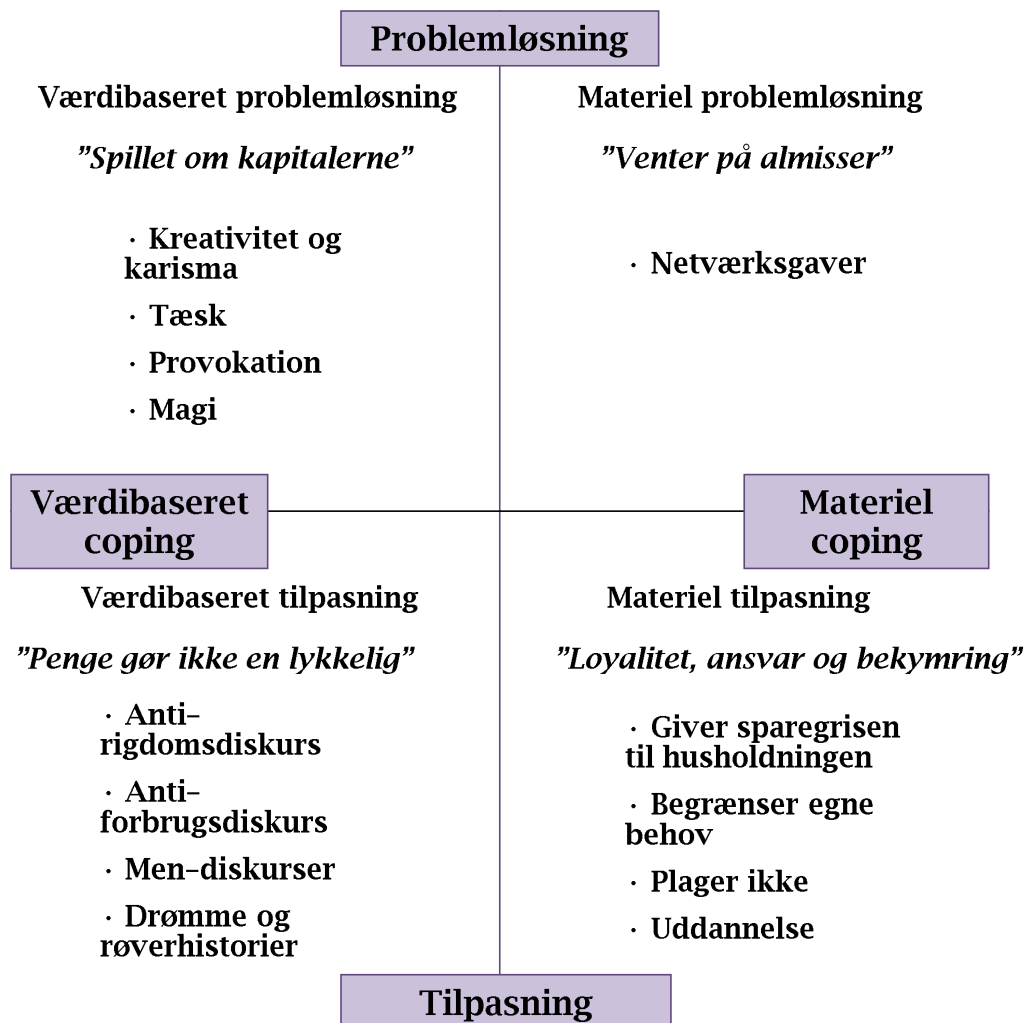
management” siger Goffman, at handlinger styres af de billeder, som vi håber på, at andre får af os (Harste og Mortensen 2005:216). Børnene iscenesætter sig ud fra det billede, som de håber, jeg får af dem. Sanne og Malene iscenesætter sig selv som havende en relation til rigdom.⁵⁷ Uanset hvor gode impression-managers børnene er, så viser fortællingerne, at der ikke skal så meget til at løfte dem ind i drømmeland. Når udgangspunktet er mors kontanthjælp og legetøj fra skrot, så skal der ikke så meget til for at opfatte noget som rigdom. De positive historier kan tolkes som udtryk for, at børnene har brug for at høste alle de point, de kan komme i nærheden af.

5.5.2.5 Resultatopsamling: Almisser, kamp, loyalitet og drømme

Analysen af børns copingstrategier har vist, hvordan de fattige børn tilpasser sig deres opvækst i relativ afsavnsfattigdom, som de oplever som ekskluderende, udstillende og stigmatiserende. De tilpasser sig gennem fire idealtypiske copingstrategier, som er illustreret i figur 5.5.2.5.

⁵⁷ Interviewene var semi-strukturerede og åbne for, at børnene selv kunne vælge temaer og fortællinger. De kunne have valgt udelukkende at fortælle historier om livet i fattigdom. Både Sanne og Malene fortæller også om eksklusion og stigmatisering, så de har negative oplevelser og italesætter dem. Alligevel italesætter de nogle fortællinger, som viser deres nære netværks rigdom; uden at være blevet spurgt til det.

Figur 5.5.2.5: Idealtypiske copingstrategier

Børnene trækker på forældrenes problemorienterede og materielle copingstrategier. Det betyder brugt tøj, legetøj og møbler fra skrot, discountmad og mad med overskredet salgsdato. Og tøj, mad, legetøj, ferie og udflugter via netværk.

Da børnene ikke råder over ret mange penge, er de afhængige af netværksgaver, hvis de skal løse afsavnsproblemer ved at fremskaffe de materialiteter, som feltet fordrer. Det er en passiv strategi, hvor de kun kan håbe, at netværket har råd og lyst til at bidrage materielt (materiel problemløsning).

Med en anden strategi begrænser børnene egne behov og afsavn. De udviser loyalitet, ansvar og bekymring for familiens fattigdom (materiel tilpasning).

Når børnene bruger materielle copingstrategier – både problem- og tilpasningsorienteret – følger de det børnesociale felts materielle spilleregler. Strategierne bygger på at stræbe efter at være med og passe ind. At være ligesom de andre. Derved reproduceres feltet, dets regler og logikker.

Med nogle copingstrategier udfordrer børnene det børnesociale felts økonomiske kapitalers dominans ved at spille alternative kapitaler ind i feltet. Nogle har haft succes med at spille alternative kapitalformer ind i det børnesociale felt (kreativitet, karisma og tæsk). De har vundet anerkendelse. I andre tilfælde anerkendes alternative kapitaler ikke (provokation og magi). Så skaber nogle børn alternative fællesskaber i periferien af det dominerende felt (værdibaseret problemløsning).

Én anden strategi er at få det bedste ud af situationen uden at ændre noget fysisk, men gennem diskurser, drømme og røverhistorier. Ved at italesætte anti-forbrugs, anti-rigdoms-diskurser og ”men-diskurser” kritiserer de det dominerende børnefelt, fremhæver og iscenesætter deres egen position og egne værdier som bedre. Det samme sker ved at italesætte drømme og røverhistorier, hvor de iscenesætter sig selv som rigere, end de måske i virkeligheden er.

På den ene side kritiserer de feltets materielle spilleregler. På den anden side drømmer de sig til en bedre position i feltet. Fordi børnene oplever afsavn, eksklusion og stigmatisering og er loyale overfor forældrene, føler ansvar for familiens økonomiske situation, samt retfærdiggør egen position i materielle afsavn, tolker jeg de modsatrettede udtalelser som udtryk for coping.

Måske fortæller de nogle røverhistorier, hvor de iscenesætter sig selv som rigere, end de faktisk er for at positionere sig og retfærdiggøre deres afsavn og position i periferien af det børnesociale felt.

6. Diskussion

I det følgende diskuteres de empiriske resultater i et kritisk lys. For det første diskuteres materielle afsavns betydning for børnene ved at udfordre specialets resultater med resultater fra rapporten *Opvækst med afsavn*. For det andet diskuteres, hvordan økonomi er forbundet med andre ressourcer, og derfor er vanskelig at undersøge isoleret. For det tredje diskuteres, hvad børnenes oplevelser af fattigdom kan betyde på sigt.

6.1 Opleves materielle afsavn som et problem?

Undersøgelsen *Opvækst med afsavn* konkluderer, at børn

”...i vid udstrækning oplever at have de samme materielle goder, som deres kammerater” og ”...de oplever det [penge] ikke som et stort problem i hverdagen.” (Espersen 2006:4)

Specialets resultater viser, at børnene oplever deres liv som præget af relative materielle afsavn i forhold til deres kammerater. De er bevidste om og opmærksomme på, at de har mindre end kammeraterne. De oplever manglen på materialiteter som et problem i form af eksklusion og stigmatisering.

Resultaternes forskellighed kan skyldes, at metodiske og analytiske perspektiver har betydning for den producerede viden. En række metodiske og analytiske forskelle er værd at fremhæve.

Espersen har rekrutteret 11-19-årige fra frivillige organisationer og sagsbehandlere i socialforvaltningen. Jeg har rekrutteret 9-13-årige fra foreninger, som arrangerer gratis sommerlejr. Hun har brugt semi-strukturerede enkeltinterviews med børn og forældre og haft svært ved at få børnene til at åbne sig (Espersen 2006:13). Jeg har metodetriangleret og har oplevet åbenhed i interviewene.

Espersens empiriske argument for, at børnene ikke oplever materielle afsavn, er fx:

”Jeg synes aldrig sådan, at vi har manglet penge, altså. Jeg har aldrig tænkt sådan over det. Hvis de andre har haft noget, så har jeg også altid haft det, synes jeg” (Flemming, 15 år i Ibid:18)

Specialets empiriske argument for at børnene oplever materielle afsavn er fx:

"...han syntes bare, at jeg var en taber, fordi jeg ikke havde det, alle andre har" (Rasmus, 11 år)

Ifølge Espersen underbetoner børnene muligvis oplevelsen af materielle afsavn i loyalitet overfor forældrene eller holder sig tilbage, fordi fattigdom betragtes som tabu (Espersen 2004:12). Jeg har trukket på Espersens erfaringer og forventet, at børnene kunne være loyale overfor deres forældre. Derfor har jeg stillet kritisk spørgsmålstejn ved børnenes udtalelser, hvor det har vist sig, at de fortæller røverhistorier og iscenesætter sig selv som rigere, end de faktisk er, eller retfærdiggør deres position ved at italesætte anti-forbrugs-diskurser. Espersen har foretaget en deskriptiv analyse af børnenes oplevelser, mens jeg har foretaget en hermeneutisk analyse med diskursperspektiver, hvor børnenes udtalelser udtrykker deres forståelser og fortolkninger af verden. Det er én af børneperspektivets store udfordringer: At lytte til børn, men forholde sig kritisk til deres udtalelser.

6.2 Fattigdom kommer sjældent alene

Særligt på den aktuelle politiske arena, diskuteres det, om fattigdom handler om kroner og ører eller kulturelle og sociale problemer:

"Fattigdom handler ikke kun om penge. Det handler også om de sociale problemer, fattige mennesker og deres børn oplever..." (Vivi Kier, Socialordfører (K), Politiken 19.april 2010)

På baggrund af specialets empiriske fund, finder jeg det relevant at problematisere interaktionen mellem økonomisk kapital og andre kapitaler, som har betydning i børnenes liv.

Når specialets resultater viser, at fattige børn oplever relative afsavn, eksklusion og stigmatisering og anvender en række copingstrategier til håndtering heraf, er oplevelserne ikke entydige virkninger i en isoleret kausal sammenhæng med fattigdom som årsag. Det vigtigste for børnene er at 'være med', men materialiteter som spillekonsoller, mærketøj, fladskærms-TV, mobiletelefoner og legetøj er direkte adgangsgivende til at 'være med'. Børnene oplever, at fællesskaber og socialisering er bundet op på materielle goder.

Resultaterne viser, at nogle børn har held med at spille alternative kapitaler ind i feltet og vinde anerkendelse og inklusion – de kan være med. Når det lykkes børnene at konvertere en alternativ kapitalform til symbolsk kapital, skyldes det, at de har noget at spille ind

med. Social kapital (netværk) kan give økonomisk kapital i form af materialiteter. Nogle får netværksgaver som tøj, legetøj, spillekonsoller og ferie. Andre har en mor med kreativ kapital til at arrangere en sjov og anderledes fødselsdag, og en dreng oplever, at hans særlige karisma gør, at han kan indtage en position ”på toppen i klassen”.

Fattigdommen rammer nogle børn hårdere end andre, fordi de ikke har alternative ressourcer at spille ind i feltet. De har ikke en kreativ mor, en særlig karisma eller et stærkt netværk. Det er ikke kun økonomisk kapital, der er ulige fordelt. En ulige ressourcefordeling skaber et hierarki, der giver børnene forskellige muligheder for at deltage i det børnesociale felt. Alle de interviewede børns familier er ramt af sygdom (ringe sundhedskapital). Grundet sygdom har en del af forældrene ikke overskud til at søge offentlige og private støttemuligheder. De får ikke al den offentlige støtte, som de faktisk er berettiget til, og de gør ikke ret meget brug af private støttemuligheder. Det er eksempler på, at social kapital og sundhedskapital er forbundet med økonomisk kapital. Generelt har forældrene ringe kulturel kapital i form af uddannelse, som kan opveje manglende økonomisk kapital. Det er bemærkelsesværdigt, at de to børn, som har held med at konvertere alternative kapitaler, har forældre med mere kulturel kapital end de andre: Nannas mor er ved at uddanne sig til pædagog, og Lucas’ mor er laborant.

Det er altså kendetegnende for specialets børn og deres familier, at den ringe økonomiske kapital ikke står alene. De børn og familier, som er ressourcetsvage på mange områder, har ikke nogle kapitaler at kompensere med – ingen alternative kapitaler at spille ind med. Det er derfor undtagelsen, der bekræfter reglen, når børnene i enkelte situationer kan opveje den økonomiske fattigdom. Derfor rammes nogle børn hårdere end andre.

6.3 Fastholdelse og reproduktion

Over halvdelen af de interviewede børns forældre har ingen uddannelse udover folkeskolen. Dansk forskning i social arv og mobilitet viser, at den sociale arv lever i bedste velgående og forældres uddannelse og økonomiske status har signifikant betydning for børnenes⁵⁸. Børnenes positioner er i vidt omfang reproduktioner af deres forældres. Det kan forklares med Bourdieus habitusbegreb, hvor personer, som tilhører samme position i det sociale rum, har adgang til de samme goder og udvikler samme livsstil (Bourdieu 1994:23f). Når alternative kapitaler ikke vinder indpas i det børnesociale felt, reproduce-

58 Af centrale undersøgelser på dansk grund kan nævnes Erik Jørgen Hansens *En generation bliver voksen* (1995), Mads Jæger, Martin Munk og Niels Ploug (2003) *Ulighed og livsløb. Analyser af betydningen af social baggrund*.

res feltets økonomiske logik, og de fattige børn holdes fast i periferien. Den sociale struktur har tendens til at reproducere sig selv (Ibid:37f).

Hvis børnene skal klare sig økonomisk og uddannelsesmæssigt bedre end forældrene, kræver det et mønsterbrud – et brud med den sociale arv, børnenes sociale position eller den livsstil, som de befinder sig i. Med begrebet stiafhængighed viser Jørgen Elm Larsen empirisk, at der er en tæt sammenhæng mellem levekår tidligt i livet og senere i livet (Larsen 2004:22).

De fleste af familierne i specialet har været i deres nuværende økonomiske situation i lang tid. Det er de økonomiske rammer, som børnene kender og er vokset op i. Der er tegnet et billede af deres livsverden- og sti.

Med udgangspunkt i specialets resultater kan løsningsmuligheder anskues med Bourdieus begreb om reproduktion og de copingstrategier, børnene bruger. Hvis feltets økonomiske logik opretholdes, skal børnene have mere økonomisk kapital for at bryde med den fattigdomssti, som de befinder sig på. Det kan være i form at øget hjælp fra netværk, frivillige organisationer eller fra politisk hold. Alternativt kan feltets økonomiske logik ændres, så andet end mærketøj og spillekonsoller har værdi. Det er en lang sej kamp, som vi har set spæde tendenser til med børnenes anti-forbrugs diskurser.

7. Kvalitetssikring

I det følgende diskuteres resultaternes reliabilitet, validitet og generaliserbarhed.

Reliabilitet

Reliabilitet – pålidelighed – handler om resultaternes konsistens (Kvale 1997:231).

Resultaternes pålidelighed styrkes af, at alle undersøgelsens dele er ekspliciteret. I et hermeneutisk perspektiv er en udfordring, at min forforståelse påvirker de kvalitative interview. Min rolle har været vigtig, hvorfor jeg har evalueret og tilpasset den undervejs med henblik på at påvirke feltet så lidt som muligt. Med en hermeneutisk videnforståelse har jeg forholdt mig kritisk til børnenes udtalelser ved at se dem som fortolkninger af verden – frem for fx "sande fænomener" med objektiv eksistens. Børnene har fortalt om deres liv gennem ord, tegninger og billeder. Det er deres fortolkning af deres liv, hvorfor man må tage det kritiske forbehold, at de kan have farvet billedet af deres livsverden. De kan have iscenesat sig selv på en bestemt måde⁵⁹.

Validitet

Validitet – gyldighed – handler om gyldigheden af specialets resultater. Spørgsmålet er, om jeg rent faktisk har målt børns oplevelser af at vokse op i fattigdom? (Ibid:233).

Børneinterview stiller resultaternes gyldighed overfor en særlig kritisk udfordring: Kan man stole på børns udsagn? Er børn troværdige informanter? Jeg har set børnenes udsagn i den kontekst, de er sagt, de spørgsmål, de er svar på, samt barnets livsverden. Jeg har metodetriangleret og brugt flere analytiske briller for bedre at kunne forstå konteksten og se børnenes oplevelser fra flere perspektiver⁶⁰. Fordi jeg har brugt fotos og interviews – et medierende element mellem børnenes livsverden og mig – mener jeg, at det er børnenes fortællinger, der kommer frem. Jeg har primært analyseret børnenes forståelser af deres oplevelser, hvilket kan variere fra deres faktiske adfærd, som den fx finder sted i skolen.

59 Man må derfor spørge, hvilket billede de kunne have interesse i at fremstille af sig selv? Måske har forældrene påvirket dem? Måske vil de gerne fortælle en særlig historie? Med et hermeneutisk udgangspunkt er det netop den historie – børnenes fortolkninger af verden – som jeg er interesseret i. Spørgsmålet er derfor snarere, om de har følt, at de skulle fortælle en anden historie end den, de selv oplever? Det mener jeg ikke, at der er tegn på. Både overfor børn og forældre har jeg gjort min rolle klart. Jeg har lagt særlig vægt på, at jeg ikke kommer fra 'systemet', men er en uafhængig person, som gerne vil have et indblik i deres verden, som de oplever den.

60 Blandt andre Birgitta Qvarsell argumenterer for, at triangulering er ét af de vigtigste redskaber for at skabe gyldige resultater, når man arbejder med børneinterview (Qvarsell i Kjær 1988:214).

Måler jeg oplevelser af fattigdom? Jeg har ikke italesat børnene som fattige. De har fortalt om deres liv, penge og forbrug. De har fortalt om oplevelser af materielle afsavn. Afsavn kan skyldes forældrenes prioriteringer – at de fx ikke synes, at børnene skal have mærketøj eller have en Playstation 3, når de har en Playstation 2. Vi har dog set, at familiernes økonomi har svært ved at hænge sammen, og samtlige forældre siger eksplicit, at der er almindeligheder, de ikke har råd til at købe til deres børn. Derfor opfatter jeg det som usandsynligt, at de materielle afsavn skyldes prioriteringer eller livsstil.

Generaliserbarhed

Analyseresultater er generaliserbare, når de kan overføres til andre tilsvarende sociale kontekster (Olsen 2002:128). Med kvalitative perspektiver på otte børns oplevelser, er specialets resultater ikke repræsentative for alle fattige børn, men fortæller noget om de eksklusions- og tilpasningsmekanismer, der er på spil for børnene i undersøgelsen. Andre fattige børn, som har sociale rammer, der ligner de interviewede børns, har sandsynligvis lignende oplevelser.

Målet med specialets kvalitative tilgang er ikke at generalisere, men specificere. At nå ned under tallene og det umiddelbare. At få viden om, hvordan nogle af de mange tusinde danske børn, som indgår i statistikkerne, oplever fattigdommen. At få øje på sociale mekanismer, som tal ikke kan indfange. Som børnenes små iscenesatte røverhistorier, som kun kan opstå i mellem menneskelige relationer. Specialets kvalitative viden kan bruges til at fortælle om, at fattige børn *oplever* materielle afsavn, *hvordan*, de oplever dem, og *hvordan*, de copes med dem.

8. Konklusion

Konklusionen er et svar på problemformuleringen via de tre arbejdsspørgsmål. Konklusionen er de empiriske resultater i lyset af forudgående diskussion og kvalitetssikring.

Hvordan ser fattige børns livsverden ud?

De fattige børns liv er præget af usynlige afsavn. De har de fleste fornødenheder, som er almindelige i det danske samfund 2010: TV, pc med internet, spillekonsol, møbler og sommerferie. De fleste går eller har gået til fritidsinteresser og har prøvet at holde børnefødselsdag, nogle har eget værelse og de fleste får lommepenge. Umiddelbart ser de fysiske rammer omkring deres livsverden ud til at være i nogenlunde overensstemmelse med det omkringliggende samfund.

Men når vi kradser i overfladen, inviteres ind i børnenes hjem og ser tingene fra deres perspektiv, bliver afsavnene synlige. Børnene fortæller om hjem med huller i væggen, hvor vinterkulden fiser ind og de fryser om natten, maling der skaller af væggene, ensformig kost, genbrugstøj og spillekonsoller, computere, tøj, ferier og fødselsdage, der ligger så langt under kammeraternes niveau, at de opleves som afsavn.

Hvordan oplever fattige børn mangel på penge og forbrug?

Børnene er bevidste om - og opmærksomme på - fattigdommen. De oplever, at de og familien har færre penge end kammeraterne. De har fortalt om oplevelser af penge og forbrug som en konkurrence, hvor de opstiller hitlister over hvem i klassen, der er nummer ét, to- og tre, på lego, mobiltelefoner og rigdom.

Børnene oplever fattigdommen som relativ. Der kan spores moderat tilfredshed med deres materialiteter i absolut forstand, men de oplever afsavn, når de konfronteres med kammeraternes tøj, computere, legetøj, hjem og fødselsdage. I mødet med kammeraterne konfronteres børnene med deres materielle mangler, som bliver så tydelige, at nogle oplever, at fattigdommen bliver udstillet.

De fattige børn fortæller om en opvækst med eksklusion; om ikke at kunne eller måtte lege med, fordi deres spillekonsoller, pc'er, mobiltelefoner og TV ikke lever op til kammeraternes standarder.

De fortæller om oplevelser med mobning og stigmatisering. Nogle stigmaer knytter sig direkte til fattigdommen. For eksempel når Rasmus bliver kaldt "tyv", fordi han går i

kammeraternes aflagte tøj, eller "taber" når han ikke besidder én eneste kapital, som anerkendes på feltet.

Hvordan coper børn med en opvækst i fattigdom?

Børnene bruger forskellige copingstrategier for at tilpasse sig afsavn, eksklusion og stigmatisering. De coper med deres materielle afsavn gennem netværk. Familie og venner bidrager med tøj, legetøj og udflugter.

Børnene er loyale og forstående overfor forældrene og føler ansvar for familiens økonomiske situation. De begrænser deres egne behov, undlader at plager og nogle forsøger at hjælpe lidt til husholdningen ved at give opsparrede lommepenge til forældrene.

Trods hjælp fra netværk forsvinder børnenes afsavn og oplevelser af eksklusion og stigmatisering ikke. Derfor spiller de alternative kapitaler ind på det børnesociale felt. Kreativ kapital og karisma kapital er eksempler på alternative kapitaler, som virker inkluderende og anerkendende for børnene. Vold er en nødløsning, som stopper mobning.

Provokerende alternativ tøjstil og anderledes interesser er eksempler på alternative kapitaler, som ikke anerkendes af kammeraterne. Som konsekvens etablerer nogle af børnene alternative fællesskaber i periferien eller udenfor det børnesociale felt. Nogle holder bevidst fast i alternativ tøjstil og interesser, hvorved de iscenesætter sig selv som modsætning til den dominerende børnekultur.

Børnene italesætter anti-forbrugs-diskurser. De kritiserer det dominerende børnefelt for at hylde troen på, at penge, rigdom og forbrug er lykken. De italesætter værdier, hvor det handler om at være sig selv, at kunne drømme og være lykkelig. De fortæller nogle røverhistorier, hvor de iscenesætter sig selv som rigere, end de er faktisk. Måske for at retfærdiggøre eller fjerne fokus fra deres position med afsavn i periferien det børnesociale felt.

Kort sagt har de fattige børn fortalt, at de oplever opvæksten i fattigdom som præget af afsavn, eksklusion og stigmatisering. De kæmper for at være med i det børnesociale felt ved at spille alternative ressourcer ind - de forsøger at kompensere for fattigdommen med alternative ressourcer. Karisma og kreativitet virker – det inkluderer og giver anerkendelse. Det er dog mere undtagelsen end reglen, at det virker. Når det ikke lykkes, strandede de fattige børn i periferien af det børnesociale felt, hvor de drømmer sig til adgangsgivende materielle goder. Samtidig retfærdiggør de egen ekskluderede og afsavnsprægede position ved at kritisere kammeraternes forbrugskultur.

En økonomisk fattigdomsgrænse fortæller ikke hele historien om en opvækst i fattigdom, og penge baner ikke hele vejen til det gode liv. Men når vi går til de fattige børn selv, er meldingen klar: En opvækst i fattigdom er en opvækst med materielle afsavn i periferien af fællesskabet. Det handler mest om at være med, men penge er en dominerende adgangsbillet til fællesskabet.

9. Perspektivering

I det følgende perspektiveres specialets konklusion. For det første til en metodisk kontekst, hvor jeg peger på metodiske tilgange, som kan anvendes i videre undersøgelser af fattige og/eller udsatte børn. For det andet til en løsningsorienteret socialpolitisk kontekst.

9.1 Send antropologerne ind

Specialet har vist, at (børne)interview skaber et metodisk udfordrende medie mellem børn og forsker. Børnenes fortællinger om deres oplevelser kunne uddybes med antropologisk observationer af børnenes "natural settings", sproganalyse og/eller analyser over tid:

Feltobservationer og kreativ metodetriangulering kan give en anden viden om børns oplevelser, end dem, de selv fortæller. Observationer af børnene i deres naturlige hverdag kan være et kritisk supplement til deres fortællinger. Jo mere kreativ metodetriangulering jo bedre.

Sprog og fortællinger. Et eksempel på kreativ metodetriangulering kunne være en diskurs eller sociolingvistisk analyse. Som vist i analysen, siger børnenes fortællinger, formulering og ordvalg en masse om deres livsverden og oplevelser. Det kunne være spændende at sammenligne fattige børns sprog med børn fra andre økonomiske klasser.

Kvalitative longitudinale studier. Som diskuteret udfordres børnene af fastholdelse og reproduktion. Det kunne belyses ved at geninterviewe børnene (evt med en større gruppe) og følge dem over tid⁶¹. Det kunne suppleres med et aktionsforskningsperspektiv med interventioner. For eksempel ved at bidrage til at familierne modtager støtte og børnene blive bedre til at cope med de udfordringer, de oplever i deres opvækst.

9.2 Socialpolitiske opmærksomhedspunkter

Som påpeget i diskussionen, kan vejen til et bedre liv komme fra børnene og familierne selv, fra civilsamfundet eller fra politisk hånd. Det er en stor diskussion, om hvordan vi skal indrette velfærdsstaten. Med udgangspunkt i en universel, skandinavisk velfærds-

61 SFI startede i 1996 deres Børneforløbsundersøgelser, som følger godt 5.000, som blev født i 1996. I starten blev forældrene interviewet, SFI er pt. i gang med en interviewrunde, hvor børnene interviewes.

model, hvor målet er at sikre alle, mener jeg, at børnene skal sikres fra statslig og/eller kommunal hånd⁶². Her mener jeg, at specialets resultater kan pege på nogle opmærksomhedspunkter til socialpolitiske tiltag og socialt arbejde:

En officiel fattigdomsgrænse kan give viden om hvem, de fattige børn er og følge gruppen over tid. Et økonomisk kvantitativt mål som medianmålet, der kan følge antallet af fattige børn over tid og sammenligne på tværs at grænser ud fra simple og billige registertræk på indkomst. Men som socialministeren påpeger, siger den ikke noget om oplevelserne:

”Den siger ikke særlig meget om den enkeltes oplevelse af fattigdom” (Politiken 03.03.10)

Derfor kan et medianmålet suppleres med kvalitative afsavnsmaal, som indfanger børnenes faktiske oplevelser.

Kommunal rådgivning i støttemuligheder. Syv ud af otte af familierne i specialet modtager ikke den offentlig støtte, som de faktisk er berettiget til. Derudover understreger specialet et kendt problem: Fattige gør i ringe grad brug af private støttemuligheder (Müller 2010). Uanset årsagerne, rammer det børnene, hvis deres forældre ikke modtager de offentlige støtteordninger. Problemet kunne fx løses ved at familiernes egne kommunale sagsbehandlere hjælper familierne til at søge.

Pas på kommunale besparelser. Som vi har set, er børnene afhængige af materiel hjælp fra familiens netværk. Gunvor Andersson påpeger, at kommunale besparelser kan ramme børn med ringe netværk særlig hårdt, da de ikke har mulighed for at trække på netværk i økonomisk pressede situationer (Andersson 2010:35).

Sikre lige netforbindelse til alle. Nettet er central adgang til viden og fællesskaber – særligt i det børnesociale felt. Nogle af børnene ekskluderes fra webbaserede fællesskaber, fordi familiens netforbindelse er for langsom. Det opfatter jeg som et demokratisk problem, som fx kan løses ved at betale bredbånd over skatten eller yde kommunale tilskud til familier med trænge økonomiske kår.

62 Den danske velfærdsmodel er under hastig forandring – særligt de seneste 10 år. Hvorvidt Danmark er på vej mod en residual- eller måske endda en korporativ velfærdsmodel er en større diskussion, som desværre går ud over specialets rækkevidde.

Bilag: Casebeskrivelser

Casebeskrivelse: Malene, 13 år og Naja, 9 år

Malene og Naja bor sammen med deres mor, far og lillesøster Signe på fem år. De bor i et socialt boligbyggeri en lille by udenfor Århus.

Mor, Conni er 33 år. Hun har gigt og modtager kontanthjælp på 13. år. Hun har søgt om førtidspension, men har fået afslag, fordi jobcentret vurderer, at hun har "mentale resourcer" til at komme i beskæftigelse (Besøgsnoter Malene og Naja). Far Henrik har efter en længere årrække på kontanthjælp fået en løntilskudsstilling som butiksmedarbejder i et supermarked i en nærliggende by. Det er noget, som hele familien taler om, da jeg er på besøg. De håber, at det vil vende familiens dårlig økonomi, så de kan få råd til lidt mere i hverdagen.

Som det fremgår af nedenstående budgetskeema, som Conni har udfyldt, har familien 21.900 kroner til rådighed om måneden efter skat. Da Henrik for fem måneder siden gik fra kontanthjælp til løntilskud, steg familiens indtægt med cirka 2.500 kroner om måneden. Men samtidig frafaldt boligsikringen, som var cirka 700 kroner om måneden (Ibid.).

Når de faste udgifter til husleje, tandlæge/medicin, telefon/internet og gæld er betalt, har familien 9.800 kroner tilbage. Familien betaler ikke licens, har ikke forsikring og Conni og Henrik er ikke medlem af en a-kasse.

Familien bruger omkring 9.407 kroner om måneden til daglig husholdning, fritid og særlig begivenheder. Til sammenligning har CASA beregnet et standardiseret husholdningsbudget i 2002 til en familie bestående af to voksne og tre børn til at koste 23.287 kroner om måneden (Hansen 2002:10).

Familien bruger ikke penge på ferie, legetøj og varige forbrugsgoder (fx møbler). Både Conni og børnene fortæller, at de har fundet stort set alle hjemmets møbler på den lokale skrotstation (Ibid.). Både forældrene og børnene har også fundet en del legetøj på skrot. Ellers arver de legetøj fra hinanden eller venner. Begge Henriks forældre er døde og Connis familie bor i Norge, så de har ikke rigtig noget familienetværk at trække på. Når familien tager på den årlige sommerferie, er det med Børnenes Ferie, som er gratis. Ellers tager de ikke på ferie.

Familien har en relativt stor udgift på lillesøster Signes børnehaveplads (2.500 kr.). Conni fortæller, at de ikke har søgt fripladsordning til nogle af børnene, hvilket giver hende dårlig samvittighed (Ibid.).

Når faste udgifter og husholdningsudgifter er betalt, har familien 393 kroner tilbage på kontoen. Dertil skal bemærkes, at de enkelte udgiftsposter ligger en del under CASAs standardbudget. Ifølge CASAs beregninger, koster et almindeligt månedligt madbudget til to voksne og tre børn 6.284 kroner. Conni har angivet familiens madforbrug til at være 3.800 kroner (mad + madpakker). Når familien kan klare sig for et relativt lille beløb skyldes det forskellige copingstrategier. For eksempel køber de altid discount, køber billigt kød med overskredet salgsdato, får mad af Connis venner og tager på storindkøb i Tyskland. Som et andet eksempel siger CASAs beregninger, at to voksne og tre børn har brug for 1.992 kroner om måneden til tøj (Hansen 2002:10). Malene og Najas familie bruger 200. Det skyldes igen forældrenes copingstrategier. Stort set al familiens tøj er arvet eller fra genbrugsen. Conni har været frivillig i den lokale genbrugs, så hun får ofte lov at se på tøjet inden, det kommer i butikken, så hun kan få fingre i de gode ting.

	Budgetpost	Månedligt beløb
Indtægter	Kontanthjælp (mor) + Løn (far)	19.800
	Børnefamilieydelse	2.100
Indkomst efter skat		21.900
Faste udgifter	Husleje (inkl. el, vand, varme)	8.500
	Medicin, tandlæge	300
	Telefon, internet	800
	Licens, Forsikring, fagforening, a-kasse	-
	Gæld (til Danmarks Radio og ubetalte regninger til daginstitutioner (SKAT))	2.500
Faste udgifter ialt		12.100
Rådighedsbeløb efter faste udgifter	21.900 - 12.100	9.800
Husholdningsudgifter	Mad og drikke	3.000
	Tøj og sko	200
	Personlig hygiejne	200
	Transport (bus)	400 ¹
	Fritid (leg og fritidsaktiviteter)	400
	Varige forbrugsgoder (fx møbler), ferie, legetøj	-
Særlige børneudgifter	Institution	2.500 ²
	Madpakker	800
	Lomme penge (Malene og Naja)	150
	Gaver til børnefødselsdag, svømmehal, biograf	650
	Fødselsdag (inkl gaver)	416 (5.000 kr./år)
	Jul (inkl gaver)	416 (5.000 kr./år)
	Ferie	125
	Skolesager	150
Husholdningsudgifter i alt		9.407
Udgifter ialt (faste+husholdning)	12.100 + 9.407	21.507
Overskud	21.900 – 21.507	393

1: Kører ofte uden billet, 2: Har aldrig søgt friplads. Moren Conni synes, at det er svært at søge, når hun har gigt.

Økonomiske udfordringer som forældre

I budgetskemaet er forældrene har forældrene også svaret på om der ting eller aktiviteter, som de ikke kan give deres børn på grund af penge samt hvad de opfatter som de tre største økonomiske udfordringer som forældre.

Conni mener, at der er ting og aktiviteter, hun ikke kan give sine børn på grund af penge. Hun fremhæver:

"Sportsaktiviteter, der kræver transport"

På spørgsmålet om, hvad Conni synes, er de tre største økonomiske udfordringer som forældre, svare hun:

"Ting (computer, cykel, musikanlæg), Nyt tøj og sund mad"

Casebeskrivelse: Rasmus, 11 år og Anna, 9 år

Rasmus og Anna bor sammen med deres mor og far i et lejet parcel hus på en landevej lidt uden for Århus.

Mor, Helle er 46 år og på kontanthjælp, men tager pt enkeltfag på hf. Hun siger, at hun har været på kontanthjælp "stort set altid". Hun har gået på gøgler-skole, da hun var helt ung, men blev ramt af depression, da hun mistede et barn. Hun vil gerne have revalidering, så hun kan komme på seminarier.

Far, Peter er 49 år og arbejder som vicevært på et spillested. Det har han gjort i 3 år. Han spiller også selv musik, hvilket deres hjem bærer præg af. I stuen står et stort trommesæt og der er reoler med cd'ere og lp'er.

Rasmus og Anna har to storesøstre på hhv. 18 og 20 år. De er flyttet hjemmefra og bor sammen. De modtager begge unge-kontanthjælp og har svært ved at få det til at løbe rundt økonomisk. Derfor hjælper Helle og Peter dem en del.

Som det fremgår af nedenstående budget, som Helle og Peter har udfyldt sammen, har familien en indtægt på 24.217 kroner efter skat/måned. Helle får 9.674 i kontanthjælp og Peter får 12.384 i løn. Det holder familiens indkomst over 50 %-mediangrænsen, som er 19.399 kroner for en familie med to voksne og to børn (AERådet 2010b).

Efter faste udgifter til husleje, telefon, internet og gæld til skat og DR (udbetalt licens og daginstitution) har familien 12.482 til rådighed til husholdning. Til sammenligning anbefa-

ler CASAa husholdningsbudget, at en familie bestående af to voksne og to børn har 21.078 kroner til husholdning per måned.

Familien bruger 13.125 kroner på husholdningsposter hver måned. Når faste udgifter og husholdning er betalt, har familien et overskud op 1.710 kroner.

Familien bruger ikke penge på tandlæge, licens, fagforening, a-kasse, forsikring, institution, ferie, og varige forbrugsgoder.

	Budgetpost	Månedligt beløb
Indtægter	Kontanthjælp (mor) + Løn (far)	22.384
	Børnefamilieydelse	1.833
Indkomst efter skat		24.217
Faste udgifter	Husleje (inkl. el, vand, varme)	9.135
	Medicin, tandlæge	-
	Telefon, internet	1.100
	Licens, Forsikring, fagforening, a-kasse	-
	Gæld (til Danmarks Radio og ubetalte regninger til daginstitutioner)	1.500
Faste udgifter ialt		11.735
Rådighedsbeløb efter faste udgifter	24.217 - 11.735	12.482
Husholdningsudgifter	Mad og drikke	5.000
	Tøj og sko	600
	Andre dagligvarer	1.200
	Personlig hygiejne	200
	Transport (bus)	1.000
	Fritid (leg og fritidsaktiviteter)	500
	Varige forbrugsgoder (fx møbler), ferie, legetøj	-
Særlige børneudgifter	Institution	-
	Lomme penge (Rasmus og Anna)	350
	Fritidsaktiviteter	560*
	Gaver til børnefødselsdag, svømmehal, biograf	50
	Fødselsdag (inkl gaver)	333 (4.000 kr./år)
	Jul (inkl gaver)	166 (2.000 kr./år)
	Fødselsdagsgaver til udeboende børn**	166 (2.000 kr./år)
	Økonomisk støtte til udeboende børn	2.000
	Ferie	-
	Skolesager	1.000
Husholdningsudgifter i alt		13.125
Udgifter ialt (faste+husholdning)	11.735 + 13.125	22.507
Overskud	24.217 - 22.507	1.710

* Rasmus går til spejder og Anna går til ridning, ** Rasmus og Anna har to storesøstre på hhv. 18 og 20 år, som er flyttet hjemmefra

Økonomiske udfordringer som forælder

I budgetskemaet er forældrene har forældrene også svaret på om der ting eller aktiviteter, som de ikke kan give deres børn på grund af penge samt hvad de opfatter som de tre største økonomiske udfordringer som forældre.

Helle mener, at der er ting og aktiviteter, hun ikke kan give sine børn på grund af penge. Hun fremhæver:

"De kan gå til en aktivitet hver. Så ingen sport, selvom de gerne vil"

På spørgsmålet om, hvad Helle synes, er de tre største økonomiske udfordringer som forælder, svare hun:

"At få det til at hænge sammen. Ferie, besøge familien og jul/fødselsdag"

Casebeskrivelse: Lucas, 11 år

Lucas er 11 år og bor sammen med sin storesøster Cecilie på 13 år og mor Dea, 35, i en 3 værelses lejlighed i et alment nyttigt boligbyggeri udenfor Århus. De er lige flyttet fra en villalejlighed på den anden side af gaden. He boede de i seks måneder, siden de flyttede fra Deas kæreste, som de havde boet sammen med i et år. Dea modtager sygedagpenge på grund af depression, som hun fik sidste sommeren 2009.

Familiens hovedindtægtskilde er Deas sygedagpenge, som er 8.500 kroner efter skat. Dertil kommer forskellige tilskud (børnebidrag, børnepengefamilieydelse og boligsikring). Det giver familien omkring 17.300 efter skat hver måned. Det ligger lige over 50 % mediangrænsen, som er 16.296 kroner for en familie bestående af én voksne og to børn (AERådet 2010b)

Familien har faste udgifter for 9.780 kroner/måned.

Efter faste udgifter har familien 7.520 til rådighed. Til sammenligning har CASA beregnet et standardiseret husholdningsbudget i 2002 til en familie bestående af én voksne og to børn til at koste 12.562 kroner om måneden (Hansen 2002:10).

Familien har husholdningsudgifter for 7.182. Det giver samlede udgifter på 16.962 kroner og et månedligt overskud på 338 kroner.

Efter alle faste udgifter er betalt (inklusive gaver til jul og fødselsdag) har familien 954 kroner tilbage per måned.

	Budgetpost	Månedligt beløb	
Indtægter	Sygedagpenge	8.500	
	Børnebidrag og børnecheck	5.300	
	Boligsikring	3.500	
Indkomst efter skat		17.300	
Faste udgifter	Husleje (inkl. el, vand, varme)	7.000	
	Medicin, tandlæge	20	
	Telefon, internet	600	
	Licens	160	
	Forsikring, fagforening, a-kasse	1.600	
	Gæld	400	
Faste udgifter ialt		9.780	
Rådighedsbeløb efter faste udgifter	17.300 - 9.780	7.520	
Husholdningsudgifter	Mad og drikke	3.000	
	Tøj og sko	500	
	Personlig hygiejne	300	
	Transport (bil og buskort)	1.500	
	Ferie	200	
	Varige forbrugsgoder (fx møbler), legetøj	-	
	Særlige børneudgifter	Institution	Friplads
		Gaver til børnefødselsdag, svømmehal, biograf, lommepenge	200
Fødselsdag (inkl gaver, Cecilie og Lucas)		133 (1.600 kr./år)	
Jul (inkl gaver Cecilie og Lucas)		83 (1.000 kr./år)	
Fritid (sport)		225	
Lommepenge (Cecilie og Lucas)		200	
Ferie		-	
Skolesager		-	
		841	
Husholdningsudgifter i alt		7.182	
Udgifter ialt (faste+husholdning)	9.780 + 7.182	16.962	
Overskud	17.300 - 16.962	338	

Økonomiske udfordringer som forælder

I budgetskemaet er forældrene har forældrene også svaret på om der ting eller aktiviteter, som de ikke kan give deres børn på grund af penge samt hvad de opfatter som de tre største økonomiske udfordringer som forældre.

Fra Lucas' mors' perspektiv, lider Lucas afsavn. Hun mener, at der er ting eller aktiviteter, som hun ikke kan give Lucas pga. penge. Hun fremhæver fodboldtøj:

"Træningsdragten til fodbold måtte i år spares væk"

Ifølge Dea er de største økonomiske udfordringer som forælder at købe:

"Mærketøj som statussymbol. At sammensætte kost. Det kan være dyrt at være sund. Børnene må ikke mangle noget i forhold til deres sport"

Deas kommentarer til budgetskemaet

Dea skrev en længere kommentar til budgetskemaet, som indeholdt nogle interessante betragtninger:

"Det var interessant at gøre sig lidt "dybere" tanker om udgifterne til ungerne, og hvor mine bekymringer egentlig ligger. Det sidste år har handlet meget om at flytte, og det har været urimelig dyrt i forhold til sygedagpenge. Derfor har børnepengene de sidste mange gange været afsat til udgifter til flytning. Min dårlige samvittighed siger mig, at det bare er for dårligt. Men min fornuft siger mig, at der kommer ro på og så må det bare være sådan i en periode. Én ting er kun blevet slået mere fast: Penge spiller en stor rolle!"

Casebeskrivelse: Sanne, 11 år

Sanne bor i udkanten af København sammen med sin mor, Tina, 45 år, som er på kontanthjælp. Sanne og Tina bor i en treværelses lejelejlighed på 87,5 m² lejlighed i udkanten af København.

Sannes mor, Tina er uddannet kontorassistent på EFG (erhvervsfaglig grunduddannelse), men kan ikke arbejdet pga. sin KOL. Hun har været på kontanthjælp i 11 år. Tina har fuld forældremyndighed.

For tre år siden blev Sanne flytte fra den lokale kommuneskole til behandlingshjemmet Enggården nord for København, fordi hun havde koncentrationsbesvær og svært ved sociale samvær. Hun har ikke nogen diagnose, men beteges som "et særligt barn". Hun bor og går i skole på behandlingshjemmet i hverdagene og bor hos sin mor i weekender og ferier.

Her bor hun mandag til fredag. Det har hun gjort i tre år. Hver fredag eftermiddag bliver hun kørt med bus til København. Sanne tilbringer weekenden til søndag eftermiddag hos sin mor.

Sannes mor kan ikke arbejde, fordi hun har KOL. Hun er pt. i praktik 20 timer om ugen, hvor hun laver kontorarbejde i et boligselskab. Hun har ansøgt om førtidspension, men det er blevet afvist, fordi hun vurderes at have mentale ressourcer til at arbejde. Hun prøver fortsat at få førtidspension.

Fordi Sanne bor på Enggården, betaler faren børnebidrag til kommunen og ikke til moren. Faren er førtidspensionist.

Sannes mor får en særligt høj boligydelse (2.300 kr/mdr.), fordi Sanne bor på Enggården. Da Sanne for tre år siden flyttede til Enggården, mistede Tina egentlig den høje boligstøtte. Men Sannes sagsbehandler besluttede, at Sanne har brug for faste rammer – herunder sit eget velkendte værelse – når hun er hjemme i weekenden. Uden den højere boligydelse havde Tina ikke råd til at blive boende. Men nu kan det lige lade sig gøre.

Sannes mor får ikke børnecheck, fordi Sanne ikke bor hjemme i hverdage. Når Sanne er hjemme mere end tre dage, får Tina dog 43 kroner på døgn i diæter til Sanne.

Tina har 12.100 kroner efter skat om måneden. 50 % mediangrænsen er 8.429 for enlige og 12.777 for én voksne med ét barn (AERådet 2010b). Fordi Sanne bor på udenfor hjemmet mandag til fredag, kan Tina situation betragtes som enlig.

Efter faste udgifter har Tina 3.531 til rådighed til husholdning. Til sammenligning anbefaler CASAa husholdningsbudget, at enlige kvinder i alderen 30-49 år har 7.027 kroner og enlige med ét barn har 9.817

Tina havde svært ved at udfylde husholdningsbudgettet, fordi hun altid kun "køber det vigtigste". Ift særlige børneudgifter til Sanne, svarede Tina, at hun bruger "alt efter hvor mange penge, jeg har, og det er ingen". På besøg hos familien, spurgte jeg lidt ind til det og prøvede igen med et opfølgende telefoninterview. Det var ikke muligt at få yderligere detaljer om budgettet. Hun har derfor angivet, at hun har et husholdningsbudget på 350 kroner. Når det månedlige overskud beregnes ud fra indtægter og udgifter, giver det et overskud på 3.181, hvilket nok er ret misvisende, da Tina siger, at hun absolut ikke har nogle penge og tallet er forbeholdt, at hun har et husholdningsbudget på 350 kroner, hvilket må antages, at være urealistisk.

	Budgetpost	Månedligt beløb
Indtægter	Kontanthjælp	9.800 (efter skat)
	Boligsikring	2.300
Indkomst efter skat		12.100
Faste udgifter	Husleje	5.966
	Forsikring	433
	Medicin	49
	Telefon/Internet	733
	Licens	188
	Gæld	1.200
Faste udgifter ialt		8.569
Rådighedsbeløb efter faste udgifter	12.100 - 8.569	3.531
Husholdningsudgifter	Mad, drikke, tøj, personlig hygiejne, møbler, transport, fritid ¹	-
	Ferie	350
	Jul ²	-
	Fødselsdag ³	-
Særlige børneudgifter	Legetøj, lommepenge, børnefødselsdag, biograf o.lign ⁴ .	-
Husholdningsudgifter i alt		350
Udgifter ialt (faste+husholdning)	8.569 + 350	8.919
Overskud	12.100 - 8.919	3.181

1 "Kun det vigtigste," svarer Tina. 2: "Søger altid julehjælp", skriv er Tina 3: "Sanne ved, at jeg ikke har råd til at holde fødselsdag," svare Tina, 4: "Alt efter hvor mange penge, jeg har og det er ingen," lyder svaret

Økonomiske udfordringer som forælder

I budgetskemaet er forældrene har forældrene også svaret på om der ting eller aktiviteter, som de ikke kan give deres børn på grund af penge samt hvad de opfatter som de tre største økonomiske udfordringer som forældre.

Tina mener, at der er ting eller aktiviteter, som hun ikke kan give Sanne pga. penge. Hun fremhæver kæledyr, som betyder meget for Sanne:

"Hun [Sanne] kan ikke få en hest. Hun må selv betale for rigtig mange ting – inkl. sin kavnin"

Ifølge Tina er de største økonomiske udfordringer som forælder at købe:

"At få pengene til at slå til. At Sanne ikke kan forstå, at vi ikke har råd. Der er mange ting, vi ikke kan deltage"

Casebeskrivelse: Nanna, 11 år

Nanna bor sammen med sin mor, Ditte, 28 år, og lillesøster Amalie på otte år i en lejlighed i et alment nyttigt boligbyggeri i udkanten af København.

Ditte modtager uddannelsesrevalidering efter to voldelige ægteskaber og ophold på krisecenter sammen med børnene. Ditte har modtaget revalidering i fem år. Hun er ved at uddanne sig til pædagog og er færdig januar 2011.

Familien har kroner 14.536 efter skat/måned. Det ligger under 50 % mediangrænsen, som er 16.296 kroner for en familien bestående af én voksne og to børn (AERådet 2010b)

Familien har faste udgifter for 13.980 kroner/måned. En relativt stor udgiftspost i familiens budget er gæld, som udgør 4.200 kroner/måned. Det svarer til cirka 1/3 af familiens rådighedsbeløb. Der er forskellige slags bank-og forbrugslån, som Ditte har overtaget fra Nannas far, da de blev skilt.

Efter faste udgifter har familien 556 til rådighed. Til sammenligning har CASA beregnet et standardiseret husholdningsbudget i 2002 til en familie bestående af én voksne og to børn til at koste 12.562 kroner om måneden (Hansen 2002:10).

Familien har husholdningsudgifter for 2.653 Det giver samlede udgifter på 16.633 kroner og et månedligt underskud på 1.827 kroner. Ditte fortæller, at de har svært ved at få tin-

gene til at hænge sammen, og at de kun klarer den med hjælp fra Ditte mor og eksmandens forældre, som køber en masse ting til børnene (tøj, legetøj, ferie).

	Budgetpost	Månedligt beløb
Indtægter	Revalidering	10.450
	Børnebidrag + børnefamilieydelse	4.086
Indkomst efter skat		14.536
Faste udgifter	Husleje (inkl. el, vand, varme)	7.000
	Medicin, tandlæge	800
	Telefon, internet	1.000
	Licens	200
	Fagforening, a-kasse	780
	Gæld (fra ex-mand)	4.200
	Forsikring	-
	Faste udgifter ialt	
Rådighedsbeløb efter faste udgifter	14.536 - 13.980	556
Husholdningsudgifter	Mad og drikke	2.000
	Tøj og sko	100
	Personlig hygiejne	100
	Transport (bus)	320
	Fritid (leg og fritidsaktiviteter)	-
	Varige forbrugsgoder (fx møbler), ferie, legetøj	-
	Særlige børneudgifter	Institution
	Fødselsdag (inkl gaver). Nanna+lillesøster	83 (1.000/år)
	Jul (inkl gaver). Nanna+lillesøster	50 (600/år)
	Lomme penge, Gaver til børnefødselsdag, svømmehal, biograf, Skolesager	-
Husholdningsudgifter i alt		2.653
Udgifter ialt (faste+husholdning)	13.980 + 2.653	16.633
Overskud	14.536 - 16.633	- 1.827

Økonomiske udfordringer som forældre

I budgetskemaet er forældrene har forældrene også svaret på om der ting eller aktiviteter, som de ikke kan give deres børn på grund af penge samt hvad de opfatter som de tre største økonomiske udfordringer som forældre.

Ditte mener, at der er ting og aktiviteter, hun ikke kan give sine børn på grund af penge
Her fremhæver hun

"Ferie, deltagelse i børnefødselsdag, tøj, legetøj, aktiviteter, svømmehal, etc"

På spørgsmålet om, hvad Ditte synes, er de tre største økonomiske udfordringer som forælder, svare hun:

"Penge til mad og transport. Penge til fritid, aktiviteter og fødselsdage. Ferier".

Casebeskrivelse: Emil, 11 år

Indtil april 2010 boede Emil sammen med sin mor, Trine, i en andelslejlighed i udkanten af København. I april 2010 fik Trine en depression, så flyttede ind hos sin moster, Janni, i et par uger.

Trine har modtaget kontanthjælp "on-off" i 10 år. Kontanthjælp, børnebidrag og børnefamilieydelse udgør familien indtægt og giver hende et rådighedsbeløb på cirka 11.800 efter skat. Det betyder blandt andet, at Trine ikke har råd til selv at betale for at tage på ferie. De deltager derfor i Lejr Kompagniets feriekoloni.

Familiens indtægter består af Trines kontanthjælp, børnefamilieydelse og børnebidrag fra Emils far. Trine får ikke boligsikring, da familien bor i andelslejlighed.

Den samlede indkomst efter skat er cirka 11.800 kroner. Rådighedsbeløbet efter faste udgifter på 4.050 ligger.

Trines budget hænger ikke samme og som det fremgår af skemaet, er kontoen i minus, når faste udgifter og husholdningsudgifter er betalt (- 2.817 kroner). Trine har banklån og forbrugslån, som dækker det månedlige underskud.

De Emils fik blev ramt af depression under empiriindsamlingen, har moster Janni, udfyldt budgetske maet på vegne af Trine. Hun og Trine har et tæt forhold og Janni følte sig vidende og kompetent nok til at udfylde skemaet på vegne af Trine.

	Budgetpost	Månedligt beløb
Indtægter	Kontanthjælp	9.800
	Børnebidrag + børnefamilieydelse	2.000
Indkomst efter skat		11.800
Faste udgifter	Husleje (inkl. el, vand, varme)	2.700
	Medicin, tandlæge	700
	Telefon, internet	700
	Licens	450
	Forsikring	500
	Gæld (Banklån til andel + forbrugslån)	2.700
Faste udgifter i alt		7.750
Rådighedsbeløb efter faste udgifter	11.800 - 7.750	4.050
Husholdningsudgifter	Mad og drikke	2.500
	Tøj og sko	700
	Personlig hygiejne	300
	Transport (bus)	325
	Fritid (leg og fritidsaktiviteter)	500
	Varige forbrugsgoder (fx møbler)	-
Særlige børneudgifter	Institution (klub)	200
	Fødselsdag (inkl gaver).	100 (1.200/år)
	Jul (inkl gaver).	250 (3.000/år)
	Legetøj	150
	Lommepenge	200
	Gaver til børnefødselsdag, svømmehal, biograf	100
	Frisør til Emil	200
	Ture med sportsklub	400
	Stor ting (cykel, computer, mobil o.lign.)	42
	Sportstøj/sko	1.100
Husholdningsudgifter i alt	4.325 + 2.542	6.867
Udgifter ialt (faste+husholdning)	7.750 + 6.867	14.617
Overskud	11.800 – 14.617	- 2.817

Økonomiske udfordringer som forælder

I budgetskemaet er forældrene har forældrene også svaret på om der ting eller aktiviteter, som de ikke kan give deres børn på grund af penge samt hvad de opfatter som de tre største økonomiske udfordringer som forældre.

Janni mener, at der er ting og aktiviteter, Emil ikke kan få på grund af penge. Her fremhæver hun:

"Biograftware, hamburgere ved ture i byen, is etc.. Mørkevare sko/tøj, kioskvarer, når Emil er sammen med venner. Frynsegoder i det hele taget".

På spørgsmålet om, hvad Janni Mener, er de tre største økonomiske udfordringer som forælder, svarer hun:

"Ekstra fornøjelser i byen: Is, sodavand, the, kaffe, gå ud og spise etc.. Impulskøb (tøj, sko, lejeting, fritidsting vedr. sport og fritid. Daglige indkøb vedr. mad".

Litteraturliste

- Andersson, Gunvor 2004: "Barn, fattigdom och social barnavård" i *Socionomen*, nr.4:32-41
- AE 2009: Stor stigning i børnefamilier ramt af langvarig fattigdom. Arbejderbevægelsens Erhvervsråd
- AE 2010a: Børnefattigdommen eksploderer – yderkantsområderne holder for. Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (AE-rådet)
- AE 2010c: Børnefattigdommen i storbyernes ghettoer er eksploderet på få år. Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (AE-rådet)
- Blauenfeldt, M. og H. Hansen og A. Johansen 2006: *Flygtninge på starthjælp*. København: CASA
- Bo, Karen-Asta et al. 2009: *Udsatte børn – et helhedsperspektiv*. København: Akademisk Forlag
- Bonke, J. (red.) 2005: *Udsathed og forbrug I de nordiske velfærdsstater*. København: Socialforskningsinstituttet
- Bourdieu, Pierre 1986: "The forms of Capital", i John G. Richardson (ed.): *Handbook of Theory and Research for the sociology of Education*. New York: Greenwood Press: 241-258
- Bourdieu, Pierre 1994: *Af Praktiske Grunde*. København: Hans Reitzles Forlag
- Bourdieu, Pierre 2000: *Udkast til en praksisteori*. København: Hans Reitzles Forlag
- Cerderberg, Ann-Christine 2002: *Interview med børn*. København: Psykologisk Forlag
- Coninck-Smith, Ning de 2006: "Barndommens eksperter", i *Undervisningsmiljø*, Dansk Center for Undervisningsmiljø, Randers
- Cook, Daniel Thomas og Kaiser, Susan B. 2004: "Betwixt and Be Tween. Age Ambiguity and the Sexualization of the Female Consuming Subject". *Journal of Consumer Culture*, 4, 2004
- Deding, Mette og Frederik Gerstoft 2009: *Børnefattigdom i Danmark 2002-2006*. København: Socialforskningsinstituttet

- Dencik, Lars 1999: *Børn og familier i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag
- Dovenberg-Österberg, Elisabeth og Ingrid Pamling 1988: "Om at forstå børns tanker". Brædstrup: Forlaget Åløkke
- Ejernær, Morten, Henning Hansen og Jørgen Elm Larsen 2010: *Levekår og coping – Ressourcer, tilpasning og strategi blandt modtagere af de laveste sociale ydelser*. København: CASA
- Espersen, L.D. 2006: *Opvækst med afsavn. Interview om børns trivsel i familien, skolen og fritid, når families økonomi er stram*. København: Socialforskningsinstituttet
- European Commission 2010: *The Social Situation in the European Union 2009*. European Commission
- FN's Børnekonvention: "Konvention om Barnets Rettigheder", FN 1989
- Fog, Jette 1994: "Samtalen som redskab: Forskeren som praktiker" i *Med samtalen som udgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview*, s.47-88. København: Akademisk Forlag
- Frønes, Ivar 1999: "Kammeraterne og moderniteten" i *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag
- Hansen, Erik Jørgen 1989: *Fattigdom*, Socialforskningsinstituttet
- Hansen, Erik Jørgen 1995: *En generation blev voksen*. København: Socialforskningsinstituttet Rapport 95:08
- Hansen, Flemming et al. 2002a: *Børns opvækst som forbrugere*. København: Samfundslitteratur
- Hansen, Finn Kenneth 1990: *Materielle og sociale afsavn i befolkningen*. København: Socialforskningsinstituttet
- Hansen, Finn Kenneth 2002b: "Fattigdom og Social udstødning" i *Sociologi og socialt arbejde*, Ejernæs, Morten et. al. 2002. København: Danmarks Forvaltningshøjskoles Forlag
- Hansen, Finn Kenneth 2002: "Hvad koster det at leve? – standardbudget for familier", CASA

- Hansen, Finn Kenneth og Henning Hansen 2004: "At eksistere eller leve", CASA
- Hansen, Finn Kenneth og M. Azhar Hussain 2009: Konsekvenser af de laveste ydelser – Forsørgelsesgrundlag og afsavn. København: CASA
- Hansen, Finn Kenneth 2010: Fattigdom i EU-landene – og dansk fattigdom i et europæisk perspektiv. København: CASA
- Harste, Gorm og Nils Mortensen 2005: "Sociale samhandlingsteorier" i *Klassisk og moderne samfundsteori*, Hans Reitzels Forlag
- Hussain, Azhar Mohammed 2003: *Børnefattigdom i danske kommuner 1984-2001*. København: Socialforskningsinstituttet
- Hussain, Azhar Mohammed 2004: *Børnefattigdom i Danmark. Tema: Fattigdommens dynamik*. København: Socialforskningsinstituttet
- Højberg, Henriette 2004: "Hermeneutik" i *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne*, Fuglsang, Lars og Poul Bitsch (red.), Roskilde Universitets Forlag
- James, Allison og Alan Prout 1990: *Constructing and reconstructing childhood*. Hampshire: The Falmer Press
- Jensen, M. Kjær 1988: *Interview med børn*. København: Socialforskningsinstituttet
- Johansen, Line Lykke og Zenia Ahrenkiel Ebbesen 2009: *Børnefattigdom – Et spørgsmål om flerkulturel ressourcefattigdom*, Specialer fra Institut for Psykologi, Københavns Universitet
- Jæger, Mads Meier, Munk, Martin D. og Ploug, Niels 2003: *Ulighed og livsløb. Analyser af betydningen af social baggrund*. København: Socialforskningsinstituttet 03:10
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillip 1999: *Diskursanalyse som teori og metode*, Samfundslitteratur, Roskilde Universitetsforlag
- Järvinen, Margaretha 2005: "Pierre Bourdieu" i *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels Forlag
- Kampmann, Jan og Per Schultz Jørgensen 2000: *Børn som informanter*. København: Børnerådet
- Kampmann, Jan 1998: *Børneperspektivet og børn som informanter*. København: Børnerådet

- Kampmann, Jan 2009, Rikke Kamstrup Knudsen og Stine Lindberg: *Erfaringer med børneinterview i forskningssammenhæng*. Roskilde: Roskilde Universitetscenter
- Kaul, H og Kvande, E. 1991: "Mestring af arbejdsledighed", *Tidsskrift for samfunnsforskning*, årgang 32
- Kragh-Mülller, Grethe 2000: "Børn siger så meget – forstår de voksne?" i *Børn som informanter*. København: Børnerådet
- Københavns Kommune 2007: *Analyse af levevilkår og fattigdom i Københavns Kommune*. Københavns Kommunes Socialforvaltning
- Laclau, Ernesto og Chantal Mouffe 1985: *Hegemony and Socialist Strategy*, London: Verso
- Larsen, Jørgen Elm 2004: *Fattigdom og social eksklusion. Tendenser i Danmark over et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet
- Larsen, Jørgen Elm 2006: *Socialpolitik*. København: Hans Reitzels Forlag
- Lindstrøm, Martin og Patricia S. Seybold 2003: *Brand Child. Et enestående indblik i moderne, globale børns tanker og deres forhold til mærker*. København: Forlaget Markedsføring
- Linn, Susan 2006: *Forbrugerbørn*. København: Informations Forlag
- Lister, Ruth 2004: *Poverty*. Cambridge: Polity Press
- Månson, Per 2005: "Max Weber" i *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels Forlag
- Müller, Maja, John Andersen, Morten Ejernæs og Jørgen Elm Larsen 2010: *Livet på de laveste sociale ydelser – En kvalitativ undersøgelse om livsbetingelser og copingstrategier*, CASA
- Olsen, Henning 2002: *Kvalitative Kvaler*, København: Akademisk Forlag
- Olesen, Jesper 2003: *Det forbrugende barn*, Hans Reitzel
- Percy, Melanie S. 2003: "Feeling loved, having friends to count on, and taking care of myself": *Minority children living in poverty describes what is "special" to them in Journal of Children & Poverty*, 2003, 9(1), 55-70

- Qvortrup, Jens, William A. Corsaro og Michael-Sebastian Honig (ed.) 2009: *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*. Hampshire: Palgrave Macmillan
- Qvortrup, J 1994: *Explorations in Sociology of Childhood*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag
- Rasmussen, Kim 2004: "Fotografi och barndomssociologi" i *Bild och samhälle. Visuell analys som vetenskapelig metod*. Lund: Studentlitteratur
- Rendtorff, Jacob Dahl 2004: "Fænomenologien og dens betydning" i *Videnskabsteori i samfundsvidenskabene*, Fuglsang, Lars og Poul Bitsch (red.), Roskilde Universitets Forlag
- Ridge, T 2002. *Childhood poverty and social exclusion*. Bristol: The Policy Press
- Ringen, Stein 1988: *Direct and Indirect Measures of Poverty*. Journal of Social Policy, Vol. 17, Issue 3, 351-365. Cambridge: University Press
- Roker, Debi 1998: *Worth more than this. Young people growing up in family poverty*. The childrens Society
- Rysst, Mari 2007a: "I want to be me. I want to be *kul*. An anthropological study of Norwegian girlhood" i Ph.D. thesis, University of Oslo. Oslo: Forskningsrådet
- Rysst, Mari 2007b: "Needs, wants and bicycles. Financial resources, cultural priorities and marginalization in Nordic Families" i *Proceedings of Nordic Consumer Policy Research Conference*
- Sloth, Dorte Agerlund 2004: *Færre penge end andre børn*. Interviewundersøgelse med børn fra familier med lav indkomst. København: Socialforskningsinstituttet
- Shropshire, Jules og Sue Middleton 1999: *Small expectations. Learning to be poor?*. YPS for Joseph Rowntree Foundation
- Siegel, David L, Gregory Livingstone og Timothy J. Coffey 2001: *The Great Tween Bouying Machine – Marketing to Today's Tweens*. New York: Itchaca
- Thorød, Anne Brita 2006: *En normal barndom? Foreldrestrategier for å skjerm barn fra konsekvenser av å leve med lav inntekt*. Norsk institutt om oppvekst, velferd og aldring – NOVA rapport 2
- Townsend, Peter 1979: *Poverty in the United Kingdom*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles

Tufte, Birgitte 2007: Børn, medier og marked: om at være barn i et medie- og forbrugersamfund. København: Samfundslitteratur

Willig, Rasmus 2007: *Forsvar for kritikken*, Hans Reitzels Forlag

Dagbladsartikler

Politiken 03.03.10: "Fattigdommen sætter rekord"

P1 Morgen, 27.02.10: "Kjær: Fattigdom handler ikke kun om penge"

Hjemmesider

www.borger.dk

www.bm.dk

www.skat.dk

www.familistyrelsen.dk

